

·puls·demokratije

www.pulsdemokratije.net

www.pulsdemokratije.net

PULS DEMOKRATIJE – ZAJEDNICA NEISTOMIŠLJENIKA
(i)Zbornik tekstova, Broj 2, januar 2013.

·puls·demokratije

PULS DEMOKRATIJE – ZAJEDNICA NEISTOMIŠLJENIKA
<http://www.pulsdemokratije.net>
e-mail: puls.demokratije2006@gmail.com

Glavna i odgovorna urednica: Svjetlana Nedimović

Urednici: Mirjana Evtov, Ivan Lovrenović

Izvršna urednica: Hajrija Lisić

Lektura i redaktura: Mirjana Evtov

Dizajn i DTP: Ideologija, Sarajevo

Štampa: Blicdruk, Sarajevo

Izdavač: Fond Otvoreno društvo BiH

Sarajevo, 2013.

07 TRADICIJA TEMATSKO IZDANJE BR. 5, DECEMBAR 2011.

08 UVODNIK – O TRADICIJI
Puls demokratije

10 KRINOVI, KRUNE, AHOVSKA POLJA OD VITALNOG NACIONALNOG INTERESA
Nedim Kulenović

15 RUKA RUKU MIJE – KOLAC OBADVIJE
Milan Džaja

17 DISCIPLINOVANJE UMA
Lamija Kršić

20 ARHANGEL MIHAJLO U POLICIJI
Goran Katić

22 MALA PROHIBITA – LOŠE NAVIKE MALIH GRAĐANA I VELIKIH POLITIČARA
Srđan Vujović

26 ZABORAV – ČUDOVIŠTE IZ ORMARA
Vibor Handžić

29 KADA ŠUTNJA POSTANE ZLATO...
Anela Hakalović

33 KAD NENORMALNO POSTANE NORMA
Zoran Vučkovic

35 ŽENA KOJA JE tvrdoglava@kontra.tradicije
Aida Gavrić

42 ALADINOV ĆILIM TRADICIJE
Danijela Balaban

45 U ZEMLJI ČISTE I NEČISTE KRVI SPECIJALNO IZDANJE, MART 2012. GODINE.

46 UVODNIK NOVOG IZDANJA
Puls demokratije

47 KUMIZAM I PAREKSELANSA, A ZEMLJA KRVI ZEMLJOM MEDA POSTADE
David Pećanac

50 PEČAT NA PROŠLOST
Lamija Kršić

52 NEMOGUĆNOSTI UMJETNOSTI U UMRTLJENOM DRUŠTVU
Anela Hakalović

54 IZ NIŠTA – NIŠTA, DO DALJNJEG
Zoran Vučkovic

56 PONAVLJANJE ISTORIJE
Srđan Vujović

58 U ZEMLJI ČISTE I NEČISTE KRVI
Aida Gavrić

60 OGLEDALCE, OGLEDALCE...
Goran Katić

62 PISMO ANĐI
Milan Džaja

64 ISCJELITELJSKA MOĆ KONTROVERZNOSTI
Nedim Kulenović

- 67 GRAD** TEMATSKO IZDANJE BR. 6, SEPTEMBAR 2012. GODINE.
- 68** ЦОНИ ШТУЛИЋ — ПЈЕСНИК ГРАДА
Станислав Томић
- 70** BRENDIRANJE SARAJEVA — PRODAVANJE (LOŠE UPAKOVANE) MAGLE?
Bjanka Badrov
- 73** SVE ŠTO STE SLUTILI O GRAS-u, A NISTE SE USUDILI DA PITATE
Denis Čustović
- 76** SARAJEVSKA PUBLIKA
Safija Zahirović
- 78** SARAJEVO — GRAD KOJI TRPI BIBLIOTEKE
Lejla Trle
- 82** IŠČEZAVANJE JAVNIH PROSTORA ARA
Matija Bošnjak
- 86** DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA: NEJEDNAKI U GRADU JEDNAKIH
Kanita Jajetović
- 89** PROSTA DIOBA GRADOVA
Marija Bliznac
- 90** PARKOVI — PLUĆA DEMOKRATIJE
Mirjana Radanović
- 92** ČUDNA JADA OD BETONSKOG GRADA
Marko Šormaz

95 MUZEJI TEMATSKO IZDANJE BR. 7, JANUAR 2013. GODINE.

96 MALI MUZEJ, VELIKI UTJECAJ
Nera Mešinović

99 MUZEJ KAO EKSPONAT
Ena Kukić

101 NA POLA PUTA IZMEĐU NACIONALNOG I TRŽIŠNOG
Jasna Kovo

105 PUTUJUĆI MUZEJ ZA ZEMLJU U ZNAKU BROJA 3
Dražan Veselinović

107 MUZEJ, METONIMIJA
Maja Abadžija

111 OTPISANI HRAMOV I ZDRAVOG RAZUMA
Marko Šormaz

113 KAD INTELEKTUALCI UTIHNU
Safija Zahirović

115 HAGADA U SARAJEVO, HAGADA IZ SARAJEVA?
Denis Čustović

118 ARS Aevi – KRAJ PRIJE POČETKA
Lejla Kalamujić

120 ISKUSTVO KAO EKSPONAT: OD MODERNOG KA POSTMODERNOM MUZEJU
Matija Bošnjak

TRADICIJA

Tematsko izdanje br. 5, decembar 2011.

Uredničkim cjepidlačenjem netaknuti kolaž misli mladih autor/ica na temu ovog izdanja

Tradicija trubi i trabunja o trajavim trenucima tragova tačnosti. Trešti i truni, mori trbuh i trup zatrudnjela tromim plodom. Tradicija, lat. *traditio*: predaja, običaj. Traditor: 1. izdajnik, 2. skriveni zaklon za oružje položene putanje radi iznenadnog djelovanja. Tradicija je običaj koji izdaje i iznenadno ranjava, pucajući iz zaklona: trrrr trrrr trrrr.

Aida G.

Tradicija nam daje iluziju doma: omogućava nam da se oslanjamo na mišljenja, običaje, obrasce ponašanja koje je neko za nas dobronamjerno osmislio. Kaže nam da će sve biti dobro jer je uvijek bilo tako. Međutim, šta ako boja zidova doma narušava zdravlje moje kože; nagriza je? Šta će se promijeniti ako svoju sobu obojim omiljenom bojom? Moram li se uvijek skrivati u njoj? Smijem li vlastitom bojom obojiti dom? Ili ga moram napustiti da bih bila zdrava i slobodna? Međutim, sama?

Anela H.

Tradicija je nešto što se poštuje bez pitanja *zašto*. Često se praktikuje zbog drugih, bilo svjesno ili nesvjesno, jer tradicija pruža osjećaj pripadnosti zajednici. Ona teži da bude sigurna, neupitna, dogmatska, ali bilo kakve promjene koje utiču na nas, istovremeno utiču i na nju, tako da se i tradicija mora promijeniti i prilagoditi datim okolnostima. Pojedinaac treba biti pragmatičniji u odnosu na svoju tradiciju, a ne samo njom kupovati duševni mir da bi zadovoljio zajednicu. Pritom tradiciju treba preispitati i modifikovati, što ni u kom slučaju ne predstavlja njenu destrukciju.

Danijela B.

Prvo što mi je na pamet palo, kad saznadoh na koju temu ćemo pisati tekstove, jest jedna riječ: zbrka. Tradicija naših prostora kao

utjelotvorenje te riječi. Tradicija kao nešto što nestrpljivo čeka da se rodimo, pa da nas, onako čiste, na frku uglavi u procjep između prošlosti i sadašnjice. Tradicija koja nama nije, ali kojoj mi jesmo potrebni da bismo joj, ovako savremeni, izgubljeni u moru značenja, simbola i emocija, svojom nepronicljivošću opravdali zbrkanost.

David P.

U kolokvijalnom smislu tradicija se vrlo često shvata kao ustaljeno pravilo, norma i običaj kojeg uvijek treba slijepo slijediti, nešto što nam ne dopušta da napredujemo – zatvor iz kojeg ne možemo izaći. Međutim, mislim da se vrijednost tradicije ne ogleda u tome, već u tome da tradicija treba da nam posluži kao polazište za promjene i stvaranje nečeg novog, boljeg i drugačijeg. U tom smislu i dva naizgled suprotstavljena fenomena, moderno i tradicionalno, treba posmatrati kao dva koegzistirajuća fenomena – gdje se modernizacija stavlja u službu obnove tradicije, a tradicija u službu moderne.

Elvir T.

Prodajem dobro očuvanu tradiciju za dostojanstven i miran život. Može i zamjena za golf dvojku. Zovi poslije 12 sati, traži čovjeka.

Faris B.

Moje prve misli o tradiciji su (uglavnom) neminovno vezane za selo bez posebnog redosljeda: narodna nošnja, kolo, pečenje rakije, prelo, gusle, sarma, slava... Pomenutu tradiciju i ne cijenim previše. Modernista sam u duši, šta ću. Apsolutna dominacija tradicije suzbija kreativnost, koči bilo kakav napredak, zatupljuje, vodi do totalitarnog ekstrema, jednoulja koje je u datoj situaciji sigurno kao rezultat matematičke jednačine. Ali sam svjestan da potpuno odsustvo tradicije dovodi do druge distopijske krajnosti,

do otuđenja, do orvelovskih svjetova. Sa tradicijom se može. Valjda i ova silna, veličanstvena raznolikost na svijetu ima svoju svrhu. Dakle, tradiciji jedno neodlučno, pomalo nevoljko, ali ipak razumno DA, ali jednodušno odlučno – NE.

Goran K.

Ko to ovdje gradi tradicije zdanje?

I koliko košta pronevjera domaje?

Platit ćemo odjednom ili na rate?

Lamija K.

Tradicija podrazumijeva sistem vrijednosti koje se tiču društvene sfere, pojedinca i grupe. U pitanju je skup vremenom kreiranih obrazaca ponašanja, mišljenja i djelovanja koji se nameću pojedincu i društvu kao jedini ispravan i legitiman model življenja. Nepoželjno je i opšteneprihvaćeno odudarati od tako skrojene matrice. Još nepoželjnije je ukazivati na očigledne nepravilnosti koje su utkane u tkivo same matrice.

Milan DŽ.

tradicija (lat. traditio). 1. predaja [...] modus acquirendi sticanja prava vlasništva na pokretnim stvarima. 2. uspostavljanje historijskog kontinuiteta sa navikama, praksama i ritualima u svrhu daljeg olegitimaćenja; fragmenti prošlosti koji su predmet tradicije ne moraju biti stvarni. 3. staro, hermetično, fermentirano, valjda poželjno.

(Leksički slijed značenja termina u umu Nedima K.)

Jedna od najdužih tradicija u istoriji je čovjekova težnja da svoj život učini što kvalitetnijim. Sa tim ciljem ljudi vijekovima uređuju društvenu zajednicu pomoću društvenih normi. Takva tradicija prisutna je još od prvobitnih zajednica, ali se javlja u različitim oblicima. Međutim, bez obzira na oblike društvene norme, jasno je da tradicionalno štitimo ona dobra i vrijednosti koje služe dobrobiti cijelog društva.

Ovaj pozitivni oblik tradicije treba da se nastavi, jer jedino poštujući društvene norme možemo imati funkcionalnu društvenu zajednicu.

Srdan V.

Tradicija. Da li je ona pupčana vrpca koja nas iskonski vezuje sa prošlašću, lanac oko vrata sadašnjosti ili utabana staza budućnosti? Jer, tradicija nas istovremeno i sputava i upućuje, oslobađa i zarobljava, a pritom ponajviše teži da ostane podmuklo skrivena koliko god transparentno i benigno izgledala. Zbog nje se ratovi vode, komšije mrze, ljubavi zabranjuju, životi oduzimaju, ali zbog nje se, isto tako, mnogi vole, poštuju i cijene. A ipak, svi na kraju završimo u istom lavirintu tradicije, bilo kao njena potvrda ili kao izuzetak koji potvrđuje pravilo.

Zoran V.

KRINOVI, KRUNE, ŠAHOVSKA POLJA OD VITALNOG NACIONALNOG INTERESA

NEDIM KULENOVIĆ

U pitanjima simbola na raznim nivoima vlasti ove etnokratske države, sudska praksa sasvim neočekivano rezultira neutralizacijom tradicije, ali i simbolima prema kojima je građanstvo indiferentno, ako ih uopšte uspije prepoznati

Na sjednici održanoj 25.10.2011. godine, Ustavni sud Republike Srpske donio je odluku kojom je, između ostalog, proglasio neustavnim odredbe Statuta općine Vlasenica koje su se odnosile na grb te jedinice lokalne samouprave. U središnjem dijelu spornog grba nalazi se Crkva (manastir) sv. Apostola Petra i Pavla, dok je u donjem dijelu grba smješten krst koji je po Statutu općine „simbol stradanja Vlaseničana u ratovima”. Po ocjeni Suda sporni simbol predstavlja „samo građane hrišćanskog pravoslavnog vjerskog i kulturnog nasljeđa”, odnosno ne radi se o simbolima s kojima se mogu „identificirati svi građani ove multinacionalne teritorijalne jedinice”, te samim tim nije u saglasnosti sa Ustavom RS.

Iako sama odluka nije izazvala naročite kontroverze, nije sigurno da će pristup rješavanju ovog pitanja biti te sreće. Na osnovu dosadašnje prakse ustavnih sudova u BiH ovo bi se pitanje moglo riješiti na dva načina: a) da se u grb, pored manastira, uglave i elementi tradicije druga dva konstitutivna naroda (npr. džamija i katolička crkva), odnosno pored krsta smjeste, recimo, mjesec i zvijezda, te križ (uz potpuno ignoriranje teorija o neistovjetnosti vjere i nacije); b) da se navedeni simbol potpuno etnički neutralizira. Dok prvo rješenje predstavlja svojevrsni, pravno dopušteni, heraldički kič, drugo teško može izbjeći čitav spektar problema legitimnosti u vezi sa diskontinuitetom postojeće prakse. Budući da su oba rješenja pravno-teorijski utemeljena na principu konstitutivnosti naroda, oba neminovno iz razmatranja isključuju poziciju „Ostalih”.

Imajući u vidu značaj simbola poput zastave, grba ili himne, o čemu se govori i u Odluci Ustavnog suda BiH u predmetu U-4/04¹

(I), ¶113) pravno razmatranje ustavnosti simbola na različitim nivoima vlasti u BiH, a u vezi s očuvanjem ili diskontinuitetom tradicije, izaziva u najmanju ruku pravne nedoumice.

Zabrana indoktrinacije

Pravotvorac nije neograničen u nastojanju da očuva i javno promovira tradiciju kroz simbole koji često utjelovljuju i višestoljetno nasljeđe, predstavljaju rezultat određenog historijskog razvoja, dio su nacionalnog identiteta i samorazumijevanja, te najčešće uživaju poštovanje i podršku najvećeg dijela stanovništva. Složeno je pitanje koliko se u tom pogledu pravotvorac može ograničiti.

Situacija je jednostavnija povodom pravnog ograničenja zakonodavaca, budući da u državama sa čvrstim ustavom odnos ustava i zakona, kao propisa različite pravne snage, nije kontroverzan. Nasuprot tome, klasično je stanovište (Jovičić, 2006:396) da ustavotvorac, u principu, nije pravno ograničen pri donošenju ili promjeni ustava, što podrazumijeva i određivanje sadržine državnih i drugih simbola koji će biti promovirani ili smješteni u javnom prostoru. Preuzete međunarodnopravne obaveze ustavotvorca nisu, „*strogo pravno posmatrano*, apsolutn[a] ograničenj[a]”, budući da je država uvijek slobodna da takvu obavezu prekrši, svjesna – naravno – da će takav postupak najvjerovatnije povući pitanje njene međunarodnopravne odgovornosti. Kratak osvrt na jedan predmet iz 2011. godine koji se tiče pravne osnovanosti državnog promoviranja elemenata tradicije može poslužiti kao primjer ograničenja pravotvorca, u ovom slučaju, međunarodnopravnim obavezama.

U predmetu Lautsi i drugi protiv Italije², u presudi od 18.03.2011. godine, Veliko vijeće Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu,

1) www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=35409

zasigurno na veliko olakšanje Republike Italije i rekordnog broja intervenijenata u ovom slučaju (uključujući i deset država), donijelo je presudu suprotnu jednoglasnoj odluci Vijeća iz 2009. godine, u istom predmetu. Veliko vijeće zauzelo je stav da obavezno isticanje raspela, kao jednog od najprepoznatljivijih vjerskih simbola, u učionicama državnih škola ne krši pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, kao ni pravo na obrazovanje podnosilaca zahtjeva. Zabrinutost mnogih država – ali i nemalog broja pravnih teoretičara

Evropski sud je kao osnovno ograničenje državama u pogledu simbola istakao zabranu indoktrinacije

– nije bila neopravdana budući da bi ih eventualna konačnost stava Vijeća iz 2009. godine suočila sa pitanjem raznih vidova religijske simbolike u javnom prostoru država članica Vijeća Evrope. Stavovi kritičara odluke Vijeća iz 2009. godine vjerno su oslikani u konkurentnom mišljenju jednog sudije, koji je istakao da Sud „ne može sebi dopustiti da pati od historijskog alzhajmera”, te da se od njega ne smije tražiti da „odvede u stečaj stoljeća Evropske tradicije”.

Veliko vijeće je istaklo da odluka o održanju tradicije spada, u principu, u sferu slobodne procjene svake države, ali da pozivanje na tradiciju državu ipak ne može osloboditi obaveze da poštuje prava i slobode zagarantovane Konvencijom i njenim Protokolima. U predmetnom slučaju, balansirajući sukobljene interese, Sud je kao osnovno ograničenje državama istakao zabranu indoktrinacije, te je unošenjem ne naročito smislene distinkcije između „pasivnih simbola” (npr. raspelo na zidu) i „aktivnog ponašanja” (npr. didaktički govor) – od kojih prvi nemaju, a drugi imaju indoktrinirajuću snagu – došao do prethodno sugerisanog zaključka o komplementarnosti principa neutralnosti i (pasivnih) vjerskih simbola u javnom prostoru.

Svi za jednog, jedan za sve – do neprepoznatljivosti

Stav³ Ustavnog suda BiH, ukoliko smo spremni zanemariti uobičajeni kolektivistički diskurs, oslikava slično promišljanje u pristupu pitanju ograničenja pravotvorca u ovoj oblasti, naročito u isticanju da je „legitimno pravo bošnjačkog i hrvatskog naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno srpskog naroda u Republici Srpskoj, da putem zakonodavnih mehanizama očuvaju svoju tradiciju, kulturu i identitet”, ali da nijedan konstitutivni narod nema privilegiran položaj u očuvanju prethodno navedenih vrijednosti. Shodno tome, u trenutnoj ustavno-sudskoj praksi ograničenje slobode zakonodavca na nivou BiH i entiteta ne tiče se toliko prava pojedinaca, koliko prava grupa *kao takvih*. Pitanje simbola i tradicije razmatra se u kontekstu *principa konstitutivnosti* – odnosno kolektivne jednakosti konstitutivnih naroda – koji svoj današnji oblik dobija u trećoj djelimičnoj odluci⁴

Ustavnog suda BiH u predmetu iz 2000. Praksa različitih ustavnih sudova u BiH u pogledu osporavanja simbola zbog isključivanja tradicije određenih naroda naročito je plodonosna, od odluka Ustavnog suda BiH o grbu i zastavi⁵ FBiH, odnosno grbu, himni⁶ i zastavi⁷ RS, odluka Ustavnog suda FBiH o grbu i zastavi Posavskog⁸ i Zapadnohercegovačkog⁹ kantona, do odluka Ustavnog suda RS o grbu¹⁰, amblemu, pečatu¹¹, melodiji jedne¹², te tekstu druge himne¹³. Nakon prethodno spomenute odluke Ustavnog suda RS o neustavnosti grba (i krsne slave) općine Vlasenica, tek možemo očekivati zlatno doba jurisprudencije u ovoj oblasti, budući da su simboli mnoštva općina u oba entiteta očito protivni pomenutom ustavnom principu nediskriminacije konstitutivnih naroda.

Praksa sudova nastala povodom insignija administrativno-teritorijalnih jedinica BiH tumači navedeni princip tako da iako konstitutivni narodi imaju legitimno pravo da putem zakonodavnih mehanizama očuvaju svoju tradiciju, simboli kojima to čine u sebi moraju

2) www.echr.coe.int/echr/resources/hudoc/lautsi_and_others_v_italy.pdf

3) www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=35409

4) www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=22211

5) www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=35409

6) www.ccbh.ba/bos/odluke/

7) www.ccbh.ba/bos/odluke/

8) www.ustavnisudfbih.ba/bs/open_page_nw.php?l=bs&pid=151

9) www.ustavnisudfbih.ba/bs/open_page_nw.php?l=bs&pid=178

10) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=193&odldet=523

11) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=200&odldet=544

12) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=198&odldet=538

13) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=193&odldet=523

ili inkorporirati elemente tradicije svih naroda ili biti neutralni u odnosu na sve njihove tradicije. U protivnom je prijedlog zakona u proceduri po vitalnom interesu (gdje je „tradicija”, između ostalog, jedan od elemenata definicije tog interesa), ili postojeći zakon u redovnoj ustavno-sudskoj kontroli, suprotan principu kolektivne jednakosti naroda i samim tim neustavan. Naznaka Ustavnog suda RS o „multietničnosti” predmetne općine – u odluci pomenutoj na početku ovog rada – nije od pravnog značaja budući da se princip konstitutivnosti po definiciji primjenjuje integralno, bila određena teritorija (trenutno) „multinacionalna” ili etnički „čista”. Utoliko bi se, iako može zvučati kontraintuitivno, moglo tvrditi da čak i oni elementi tradicije određenog naroda koji se nalaze na simbolima usvojenim u toku oružanog sukoba mogu predstavljati dio onoga što je Ustavni sud BiH označio kao „sistematičn[u], dugotrajn[u]

Nastojanje sudova da na smislen način pomire etnokratske i građanske elemente ustâva koje tumače ostaje pravno nepodobno

[i] namjern[u] diskriminacijsk[u] praks[u] javnih organa” entiteta, te se samim tim može tvrditi da je njen diskontinuitet legitiman. Značajno je, međutim, naglasiti da se u ovom kontekstu ne zahtijeva posebno dokazivanje da određeni simbol ima negativni utjecaj na manjinski povratak

u određeni entitet, kanton, grad ili općinu, već je dovoljno utvrditi da on sadrži elemente tradicije i/ili identiteta jednog konstitutivnog naroda, uz isključenje drugih. Ukoliko se utvrdi takvo činjenično stanje, vlast ne može opravdati usvojeni simbol ni na koji način, pa ni pozivanjem na njegovu dugotrajnost, opću prihvaćenost, proceduralnu ispravnost njegovog usvajanja, (historijsku) jednonacionalnost područja na koji se odnosi i sl. Drugim riječima, radi se o neoborivoj pretpostavci neustavnosti.⁴

Simboli i tradicija u raskoraku

Jedan od osnovnih problema sa simbolima BiH jest taj što nije jasno *šta, koga, odnosno čiju* tradiciju trebaju da predstavljaju. Primjetno je nastojanje sudova da na smislen način pomire etnokratske i građanske elemente ustâva koje tumače, međutim, njihov pokušaj – imajući u vidu temeljni identitet ustavnog sistema – ostaje pravno nepodoban. Tako, recimo, Ustavni sud FBiH u spomenutim odlukama iz 1998. godine s jedne strane utvrđuje zabranu etničke domi-

nacije, ali istovremeno ističe da simboli „moraju izražavati pripadnost Federaciji i kantonu”, što dalje znači „da moraju sadržavati i regionalne zemljopisne karakteristike kantona”, a što sugerise da je – po tom Sudu – idealni tip simbola onaj koji je etnički neutralan. Stavove koji sugerisu razmatranje simbola i iz pozicije „građana” možemo naći i kod Ustavnog suda BiH¹⁵, međutim, kao što smo već istakli, u ovoj materiji je predominantni diskurs tog Suda kolektivistički, što je i razumljivo ako uzmemo u obzir model konstitutivnosti kojeg je razvio taj Sud, a koji poziciju konstitutivnog ustavnog subjekta (šta god da to značilo) ne predviđa za „Ostale”. Utoliko ustavi entiteta, koji inkorporiraju princip konstitutivnosti, Ostalima ne dopuštaju korištenje instituta vitalnog nacionalnog interesa, te oni ne mogu ni u entitetima, ni na nivou BiH, osporavati simbole tvrdnjom da se krše njihova prava kolektivne jednakosti – jer tu jednakost oni ne uživaju.

Drugi problem, više teorijske prirode, leži u činjenici da trenutna formula razrješenja predmetnog pitanja nije konzistentno riješila pitanje kontinuiteta simbola stvorenih u oružanom sukobu. Tako, naprimjer, Ustavni sud BiH u ocjenjivanju ustavnosti simbola ističe da uzima u obzir i činjenicu da li su osporeni simboli korišteni u ratu budući da je (opravdano) „sporno mogu li se svi građani [BiH] identificirati s takvim simbolima”, naročito zato što o njima nisu imali priliku da se izjasne. Međutim, unošenje ovog psihološkog elementa u razmatranje, te implicitne mogućnosti pristanka na takve simbole, predstavlja tek usput izrečenu opasku bez naročitih pravnih posljedica. Da je tako pokazuje i odluka većine Ustavnog suda BiH da zastava RS nije neustavna i pored toga što je dio jasne ratne ikonografije, te se teško može tvrditi da se dva konstitutivna naroda s njom mogu identificirati i pored njenih „panslavenskih boja”. Utoliko svojevrsno odstupanje predstavlja odluka Ustavnog suda RS o neustavnosti *melodije* himne „Bože pravde”, uzimajući u obzir njenu ukorijenjenost u „kolektivnom pamćenju naroda”, „istorijski trenutak u kojem je nastala i namjene za koju je pisana i izvedena”, te da „može asociirati na određene događaje iz istorije u kojim se ne prepoznaju i koju, kao svoju, ne mogu prihvatiti svi konstitutivni narodi [u RS]”. U ovom pravnom kaleidoskopu nije sigurno da li je lustracija neprihvatljive ratne tradicije ustavno-pravna obaveza: praksa je u najmanju ruku dvosmislena.

14) Jedino je Ustavni sud BiH u razmatranju ustavnosti simbola koristio i Međunarodnu konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije.

15) Vidi npr. Odluku Ustavnog suda BiH u predmetu U-4/04 (I) ¶113 („[Z]astava predstavlja simbol koji sublimira dostignuća, nade i ideale svih građana jedne zemlje. Kao takva, zastava mora imati poštovanje svih građana, odnosno, u konkretnom slučaju, građana entiteta kao jedinice teritorijalno cjelovite i međunarodno priznate države.”), ¶150 („[J]ednako pravo se mora dati [...] i ostalim građanima Bosne i Hercegovine [...] sva tri konstitutivna naroda i ostali građani Bosne i Hercegovine svoja prava i obaveze ostvaruju na jednak način”); U-4/04 (II) ¶55 („Simboli, s obzirom da sublimiraju dostignuća, nade i ideale svih građana jedne zemlje, moraju imati poštovanje svih njenih građana, odnosno u konkretnom slučaju građana entiteta”).

Konačno, upravo zbog pravnog razmatranja tradicije čitavih naroda, u praksi je primjetan problem legitimiteta i česte proizvoljnosti odluka. U svim situacijama osporavanja određenog simbola u klasičnim ustavno-sudskim procedurama, ali i u procedurama koje uključuju pozivanje na vitalne nacionalne interese, ustavni se sudovi – odnosno relevantna vijeća za zaštitu vitalnog interesa – neminovno moraju upustiti u utvrđivanje postojanja tradicije. Uzmimo za primjer samo odluke Ustavnog suda RS iz 2007.¹⁶ odnosno 2008.¹⁷ godine o ustavnosti amblema, odnosno grba RS. Primijetiti ćemo da su delegati bošnjačkog naroda u Vijeću naroda RS zauzeli stanovište da zlatna krinova kruna srednjovjekovnog bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića *nije* simbol bošnjačkog naroda, te samim tim nije ni dio njegove tradicije, ali da istovremeno zlatni krin na plavoj podlozi, što predstavlja fragment sa grba istog kralja, *jest* dio tradicije tog naroda. (Nije jasno kako razumijevati zlatni krin na različitim podlogama u grbovima općina i kantona u FBiH). Inkorporaciju iste krune u amblem RS Narodna skupština tog entiteta

Ustavi entiteta Ostalima ne dopuštaju osporavanje simbola tvrdnjom da se krše njihova prava kolektivne jednakosti – jer tu jednakost oni ne uživaju

pravdala je tvrdnjom da ona svjedoči o „korijenima Republike Srpske u Bosni i Hercegovini i bosanskoj istoriji”, dok zlatna heraldička kruna, također zastupljena u amblemu, predstavlja tradiciju RS (i kraljevine SHS). Istovremeno je Vijeće u RS došlo je do zaključka „da Kruna kao znak ili simbol vladarskog dostojanstva nije svojstvena bošnjačkom narodu”. Posljednji stav zasigurno predstavlja negaciju samorazumijevanja najvećeg dijela tog naroda o njegovim srednjovjekovnim („bogumilskim”) korijenima, nebitno da li je i ono samo produkt konstrukcije tradicije (ili pak suprotno shvatanjima većine predstavnika tog naroda u Vijeću naroda RS!).

Postupanje Narodne skupštine RS jedan je od primjera naročito aktivnog učestvovanja vladajućih struktura RS u manufakturi „istorijskog nasljeđa i tradicionalnih karakteristika” tog entiteta, a čega je naročito ironična posljedica i prva alineja preambule Ustava RS o volji konstitutivnih naroda i građana u stvaranju i očuvanju tog entiteta. Ne možemo a da istovremeno ne primijetimo sasvim ravnodušan odnos FBiH (te „tamnice naroda”) prema svojoj „tradiciji”, a čemu svjedoči i „privremeno” usvajanje simbola BiH nakon što je

Ustavni sud BiH dotadašnje simbole proglasio neustavnim. Nasuprot izmišljanju tradicije, u FBiH je na sceni sterilizacija tradicije, što pokazuje da ona ne predstavlja ni za Bošnjake, ali ni za Hrvate, bilo kakvu pojavu, odnosno *entitet* vrijedan emocionalnog napora.

Tradicija između istorije i manufakture

Tradicija nije nužno statična kategorija: ona može biti, i najčešće jest, rezultat dugotrajnog historijskog razvoja, ali uz to je ona često i posljedica svjesne manufakture (Hobsbawm, 1983: 4–5), u pokušaju *ad hoc* stvaranja kontinuiteta sa (tačno određenom) prošalošću. U kontekstu bosanskohercegovačke pravno-političke prakse možemo primijetiti oba trenda, s tim da smatramo naročito značajnim fenomen koji se može označiti kao *diskontinuitet tradicije*, a koji u BiH neminovno prethodi svakom njenom „izmišljanju”. Do takvog diskontinuiteta na nivou BiH neminovno dolazi u svakom slučaju nemogućnosti postizanja „dogovora naroda”. Kontinuitet, tamo gdje nema dogovora naroda, politički je (i moralno) neprihvatljiv, barem prema shvatanju upravo političkih elita tih naroda, ali i svih drugih subjekata koji potenciraju nužnost takve političke stvarnosti. Tako je, recimo, Republika BiH, dogovorom naroda u situaciji stanja nužde (Šarčević, 2010: *passim*) nastavila postojati, ali u diskontinuitetu s različitim aspektima svojih prethodnih pravno/političko/kulturnih tradicija – svojim ustavnim uređenjem, identitetom (ime, himna, zastava, grb i sl.), te modelom društva koji se netom nakon Dejtona, ali u najvećoj mjeri i danas, odlikuje suetničnošću, nasuprot multietničnosti. U neodrživim okolnostima „političkog jedinstva bez konsenzusa” (Steiner/Ademović, 2011:22), a koji za posljedicu ima pomenuti diskontinuitet, vanjsko oktroiranje čak i temeljnih elemenata identiteta i tradicije države – zastave¹⁸ grba¹⁹ i himne²⁰ – činilo se razumljivo nužnim.

Na nižim nivoima vlasti dogovor naroda još se jasnije izražava formulom „inkorporacije ili neutralizacije”, a koja je rezultirala i jednom od mnogobrojnih specifičnosti BiH: (hiper)aktivnom ulogom sudova u razmatranju koncepta „tradicije”, koja je gotovo bez precedentu u komparativnom ustavnom pravu. Međutim, zanimljivo je primijetiti da (problematično) rješenje koje u konačnici jednoj većini u zakonodavnom tijelu ostavlja diskrecionu ocjenu za inkorporaciju ili neutralizaciju etničkih elemenata tradicije, u dosadašnjoj

16) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=2008&odldet=544

17) www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=43&lang=bos&odluka=193&odldet=525

18) www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=344

19) www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=346

20) www.ohr.int/decisions/statemattersdec/default.asp?content_id=31173

praksi rezultira prihvatanjem drugog rješenja, te pročišćavanjem tradicije od etničkih elemenata i, u konačnici, manufakturom identitarne tradicije novih administrativno-teritorijalnih jedinica. Budući da će rješenje inkorporacije rijetko izražavati tradicije većinskog stanovništva, a neutralizacija takvu tradiciju uvijek eliminirati, primjećujemo ironičnu stranu etnicizacije prava u ovoj oblasti. U građanskoj državi bi ograničenje pravotvorca određenog nivoa vlasti u promoviranju elemenata tradicije većinskog stanovništva kojem služi bilo izrazito usko, što sugerise i primjer iz predmeta *Lautsi*. U državi značajnih etnokratskih elemenata,

s naročito istaknutom pozicijom konstitutivnih naroda, ograničenje pravotvorca je znatno šire, kao što su i mogućnosti diskontinuiteta tradicije, čak i u hipotetičkim situacijama historijski jednonacionalnih općina. Međutim, objašnjenje ovakvog postupanja pravotvorca ne mora ukazivati na sasvim egalitarnu namjeru. FBiH nije ni stvorila tradiciju koju bi sada mogla očuvati, dok neutralizacija u drugom entitetu, u nedostatku lustracije prethodnih tradicija, uključujući i sâmo ime, nije problematična budući da tradiciju svodi na preživjelu simboliku.

LITERATURA:

Hobsbawm, E. i Ranger, T. (ur.) 1983., *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press.

Jovičić, M., 2006., Zakon i zakonitost: život pravnih propisa, u *Izabrani spisi Miodraga Jovičića, tom 3*, Službeni glasnik.

Steiner, C. i Ademović, N. (ur.), 2011., *Ustav Bosne i Hercegovine: Komentar*, Fondacija Konrad Adenauer.

Šarčević, E., 2010., *Ustav iz nužde: Konsolidacija ustavnog prava Bosne i Hercegovine*, Rabic.

O AUTORU:

Magistar prava. Član nekoliko strukovnih nevladinih organizacija. Istraživačka interesovanja: komparativno ustavno pravo, pravna i politička teorija, javno pravo EU, konkurencijsko pravo, te međunarodno javno pravo.

RUKA RUKU MIJE – KOLAC OBADVIJE

MILAN DŽAJA

Naučna fantastika u zemljici Bosni – umjesto za noževe, muški se uhvatili za – ruke!

Na dan kada je trebala da se održi zabranjena „previše rizična i provocirajuća” Parada ponosa u glavnom gradu srpske nam matice, na *youtube.com* se pojavi video-rad pod nazivom *Beograd nije, a nije ni da nije*. Razlog za dizanje intelektualne kuke i motike po objavljivanju ovog klipa, bio je ni manje ni više nego čin držanja za ruke, ali ne bilo koje dvije ruke, već dvije muške ruke. Te su se dvije ruke pokazale većom prijjetnjom našem tradicionalnom naslijeđu

Te su se dvije ruke pokazale većom prijjetnjom našem tradicionalnom naslijeđu nego išta do sada, jer red je valjda da se muškarci ogledaju na megdanu, a ne da se vodaju za ruke?

nego išta do sada, jer red je valjda da se muškarci ogledaju na megdanu, a ne da se vodaju za ruke?

Podrazumijeva se da mediji nisu odoljeli iskušenju, te su spomenuti video eksploatisali kao potencijalno dobru priču. I da su na tome stali, ili se barem potrudili da naprave dobru novinarsku priču, ništa im ne bih zamjerio. No, jedan za drugim, pojavljivali su se jednoobrazni, jednostrani

tekstovi s izjavama raznih osoba, listom kvalifikovanih za pravovjerni komentar, kao da su se novinari zarekli da po istom obrascu naprave loše članke.

Van s pederima, imamo mi svoje pedofile!

Press online, čiji se novinar možda najviše potrudio oko iznošenja vlastitog stava u formi *objektivnog novinskog članka*, prenosi izjave političkih zvaničnika koji upućuju na „neprihvatljivo šepurenje pедера koji su se sada, poslije Beograda, okomili na Banju Luku”. Valjda u uvjerenju da je smisao novinarstva u lovu na vještice, novinar nije ni pokušao doći do drugačijih mišljenja, npr. neke organizacije koja se bavi ljudskim pravima ili, na kraju krajeva, samih autora videa. No zato je novinar odlučio da bi diplomirani teolog mogao biti istinski autoritet za ovu priču:

„Predsjednik Mladih SDS-a Boris Jerinić diplomirani je teolog i tvrdi da ne može da prihvati da se neko ponosi nečim što je protiv prirodnih i božjih zakona: Takve stvari nas vode ka odricanju od

hrišćanskih, a samim tim i od porodičnih vrednosti. Smisao života je zasnivanje porodice i prođžetak vrste i ako neko treba da nas ubedi u suprotno da bismo ušli u neakve integracije, onda mu najlepše hvala za to. Takvo ponašanje ni u kom slučaju nije nešto čime se treba ponositi – kaže Jerinić.”

Gospodin Jerinić iz svoje pozicije teologa i, valjda, moralnog autoriteta, osuđuje šetanje gradom kao neprihvatljivo ponašanje, nešto što će direktno dovesti do negiranja hrišćanskih i porodičnih vrijednosti, šta god to one u ovom slučaju bile. No ako će cijeli sistem vrijednosti kolabirati zato što su se dva muškarca držala za ruke, vrijedi se zapitati o kakvim je to vrijednostima zapravo riječ. Izražavanje ili samo aludiranje na bilo kakav emotivni odnos dva muškarca u javnom prostoru, odnos koji ne podrazumijeva stiskanje pesnica, prijeti da sruši Jeriniću poznati sistem vrijednosti. Stoga ga treba iskorijeniti – emotivni odnos, naime, ne sistem vrijednosti, jer se taj sistem odavno pokazao i dokazao. Biće da upravo zahvaljujući tom sistemu vrijednosti naše tri dominantne vjerske zajednice nedernuta ugleda izlaze iz skandala s pedofilijom među sveštenim licima. U tim su slučajevima vjerski zvaničnici takođe ustali u zaštitu javnosti i porodičnih vrijednosti. Na vrijeme su shvatili kako javnost nije dorasla tako složenim moralnim dilemama, mogao bi se ko nevičan tome nasekirati pa i u Boga posumnjati, tako da su krivična djela nastojali riješiti u kućnoj radinosti, sve uz pomoć tog tako praktičnog sistema vrijednosti koji za sve ima poseban aršin, da ne bi bilo zabune!

Dekadentne zapadnjačke slobode i napredne domaće siledžije

U online-izdanju *Fokusa* potrudili su se da, pored političara tradicionalnog kova, porazgovaraju i sa stručnjacima, od kojih je jedan i psiholog Aleksandar Milić koji kaže: „Istupaju javno, a, ipak žele da ostanu anonimni, što se kosi jedno s drugim. Mi smo društvo koje ima svoje vrijednosti i potrebno je da se insistira na očuvanju tih vrijednosti, a ne da se utrkujemo u prepisivanju kvazivrijednosti sa Zapada.” Hajde da nekako oprostimo gospodinu psihologu neupoznatost sa redefinisanjem identiteta i identifikacije

u javnim prostorima koji su se otvorili zahvaljujući novim medijima – npr. diskusioni forumi na Internetu gdje su učesnici na određeni način anonimni iako javno istupaju. No malo je teže psihologu oprostiti ksenofobiju.

Sljedeći *relevantni* sagovornik *Fokusa* je sociolog Ivan Šijaković koji zamagljivanje lica aktera objašnjava njihovim rušilačkim namjerama prema sistemu vrijednosti: „Činjenica je da Evropa nameće te vrijednosti, ali isto tako čini se da i oni sve više shvataju da to nije način. Da bi to zaživjelo, potrebno je da se uruši cijeli sistem tradicionalnih vrijednosti kako bi zagospodarili liberalni principi.” Trebalo bi da gospodin Šijaković, kao sociolog, u ovom našem društvu u kom gospodare tradicionalni – iako bih ja prije

Nije to ni kulturna
začkoljica ni moralna
dilema – mi smo potpisali
neke dokumente o
ravnopravnosti svih, a to
u tom iskvarenom svijetu
znači da ćemo ih
poštovati

rekao represivni i violentni – a ne liberalni principi, pokuša izmaštati *zašto* se prikriva identitet učesnika u videu. Doduše, nije potrebna pretjerano bujna mašta da bi se dokučili prozaični razlozi anonimnosti aktera u kulturi koja javni linč vidi kao nešto znatno konkretnije, da ne kažem *opipljivije* nego metaforu. Takve bi nas prijetnje mogle početi zaobilaziti kad jednom nama

zagospodare ti mrski liberalni principi. Za sada u tim principima uživaju samo javni intelektualci poput gospodina Šijakovića, koji nižući besmislice u javnoj sferi entuzijastično upražnjavaju upravo dekadentnu liberalnu slobodu govora i uvjerenja.

Dalje, nikako ne mogu da shvatim na šta se *to* tačno odnosi, kada gospodin kaže „da bi to zaživjelo”. Činjenica nije da Evropa nameće „te i takve” vrijednosti, činjenica je da Evropa ni sama nema jedinstven stav u pogledu npr. prava homoseksualaca, kao ni o mnogim drugim pitanjima. Ali je isto tako činjenica da poštovanje ljudskih prava, koje Evropa kao nameće, jest jedna od međunarodno-pravnih obaveza koje je ova država preuzela i kroz Ustav. Nije tu u pitanju nikakva kulturna začkoljica niti moralna dilema – mi smo jednostavno potpisali neke dokumente, a to u tom iskvarenom svijetu nešto znači – znači da ćemo sve ljude, ne samo one podobne, tretirati ravnopravno.

Komad ljudskog mesa za komad zemlje – tradicija?

Kako niko od navedene gospode ne objašnjava na koje se to tradicionalne vrijednosti pozivaju, a od nas traže da ih i dalje negujemo štiteći ih od nakaradnih zapadnjačkih običaja, osjetio sam potrebu da dokučim o čemu uopšte govore. Možda je to tradicionalna međunacionalna ljubav koja vlada na ovim prostorima, beskompromisno prihvatanje različitosti i neistomišljenika? Tradicionalno patrijarhalni odnos prema ženi u društvu? Naš odnos prema ostavštini predaka u vidu kulturno-istorijskih spomenika, za što su sjajni primjeri tvrđava Kastel i džamija Ferhadija u centru Banjaluke? I neizostavni dio naše tradicije – tradicionalno ratno naslijeđe tradicionalno ratničkih mužjaka?

Biće da su gospoda ipak u pravu. Kod nas je tradicionalno prihvatljiv fizički kontakt dvojice odraslih muškaraca samo u toku obračuna, štaviše, takav je kontakt poželjan. Zato držanje za ruke uspijeva poljuljati tradiciju, a *mlaćenje* komšije zbog pomjeranja međe za dva metra prolazi neopaženo, ili čak nailazi na odobravanje, jer komad zemlje ovdje odavno vrijedi više no komad ljudskog mesa, pa i cijelo ljudsko čeljade. Cijeli sistem vrijednosti koji se prozvana gospoda upiru da odbrane i sačuvaju zasniva se na njegovanju nasilja i zakonu jačega. Sasvim je jasno da u takvom sistemu vrijednosti držanje za ruke dvojice potencijalnih ratnika udara na same temelje društva.

Kako se takvo društvo, koje ne može podnijeti ni podsjećanje na postojanje homoseksualaca, a kamoli prizor homoseksualne ljubavi, misli uklopiti u okvire savremene demokratije, međutim, nije jasno. Očigledno je da se ono za sada ni ne misli zapitati nad svojim tradicijama. U međuvremenu je i video-klip uklonjen sa *Youtube*. Mi, kao autori performansa koji je (kako smo napisali – samo nas niko nije čitao) „imao za cilj ispitivanje, testiranje i pomjeranje granica slobodoumnosti Banjalučana”, ipak nismo bili sasvim neuspješni. Granice smo definitivno spoznali, kao i činjenicu da ih nećemo tako lako pomjeriti – jer ovdje svaki kolac pomjeren s međe na kraju završi na nečijim leđima!

Zaista, držanje za ruke u ovoj zemlji može prouzrokovati nasilje.

O AUTORU:

Završio srednju Elektrotehničku školu u Prijedoru. Apsolvent filmske i TV režije na Akademiji umjetnosti u Banjoj Luci na Odsjeku za dramaturgiju. Trenutno na ATV-u režira serijal koji ima za cilj mlade u Bosni i Hercegovini podstaknuti na razmišljanje i razmjenu mišljenja sa Drugima.

Religijsko obrazovanje, kultura religija, historija religija, društvo i religija – različiti edukativni sadržaji?

Izborni dio nastavnog plana i programa zapravo se svodi na religijsko obrazovanje, u nekoj formi. To obrazovanje se sada širi i na obavezni plan i program, koji ionako počiva na sumnjivom sistemu vrijednosti uzme li se u obzir da opći ciljevi obrazovanja trebaju biti odraz demokratskog uređenja društva i vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne, pa onda i vjerske, tradicije naroda i nacionalnih manjina u BiH. Moglo bi se reći da su osnovni ciljevi obrazovnog sistema sve češće predmet razmatranja, mada uvijek sa istog aspekta – religijske pripadnost bh. građanki i građana. „Razvijanje i podsticanje tolerantnog suživota svih ljudi u BiH” jedna je od fraza kojom se reklamira novi predmet: kultura religija, pri čemu se misli zapravo na suživot vjernika i vjernica, naročito kad se obrazlaže da

Osnovni ciljevi obrazovnog sistema se sve češće razmatraju, ali uvijek sa istog aspekta – religijskog

svijest kao temeljnu odrednicu nacionalnog identiteta i ključno razlikovno obilježje naroda Bosne i Hercegovine.

Protiv nastojanja da (jedino) u okviru religijskog svjetonazora naša djeca uče razumijevati sebe, drugog i svijet nemamo se čime boriti, jer obavezni dio nastavnog plana i programa nema čime konkurirati i, na kraju, izboriti svoje osnovno pravo: razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti... Da uvažavamo vlastiti kulturni identitet, jezik i tradiciju na način primjeren civilizacijskim tekovinama, ne bismo dopustili da monopol za krojenje i jednog i drugog i trećeg drži

nacionalistička ideologija, ne bismo ulagali napore da zaboravimo što više nereligijskih tradicija i vrijednosti. Ne bi se filozofsko obrazovanje svelo na jednogodišnji predmet u gimnazijama (!), u istom košu sa logikom; ne bi etika bila nepoznanica u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju, a obrazovanje iz raznih oblasti umjetnosti bi, ako ništa drugo, imalo značajan udio bar u izbornom dijelu nastavnog plana i programa.

Obavezno neobavezno

Prema modelu okvirnog nastavnog plana i programa u BiH iz 2005.¹ „vjeronauka je izborni predmet, koji biraju roditelji i učenici u drugom razredu osnovne škole, a nakon pozitivnog izbora predmet postaje obavezan u preostalom toku osnovnog obrazovanja (od drugog do devetog razreda)”. Vjeronauka se kao izborni predmet mahom provodi i u srednjim školama.

Prije desetak godina se počelo raspravljati o diskriminatornom karakteru prakse vjerskog podučavanja u školama. Naime, u regijama gdje postoje većinske nacionalno-konfesionalne skupine, vjeronauka se uglavnom održava samo za većinski dio stanovništva, a u izvedbi odgovarajuće vjerske zajednice.² Tako se pojavilo i nastojanje da se nastava vjeronauke omogući i manjinskom dijelu stanovništva, a s njim i ideja o novom predmetu (kultura religija), kako bi se „reducirali potencijalni nesporazumi i konflikti koji nastaju iz nedostatka znanja o drugim religijama”.³ Smatra se da je religijska edukacija koja učenicima daje osnovna znanja o različitim religijama prisutnim u bh. svakodnevnici od ključne važnosti „za prevladavanje podjele i fragmentacije društva”. Cilj predmeta nije upućivanje u teološku dogmu, nego „interdisciplinarno proučavanje interakcije između religija i različitih društveno-kulturnih segmenata” itd.⁴

1) Projekt podržala EU, a realizirao IBF međunarodni konsalting u saradnji sa Britanskim vijećem.

2) Tako je, recimo, navedeno u obrazloženju organizatora međunarodne stručne konferencije (www.bhdani.com/arhiva/183/sedmi.shtml) o uvođenju nastavnog predmeta Kultura religija u škole BiH, projekta koji je trebao biti realiziran u decembru 2000. godine.

3) www.soc.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=61&Itemid=81&lang=hr

4) www.radiosarajevo.ba/novost/68691/kultura-religija-dogma-nije-cilj Npr. u Kantonu

Prije desetak godina se počelo raspravljati o diskriminatornom karakteru vjerskog podučavanja u školama

Napori da se kultura religija uvede u školski sistem rezultirali su implementiranjem toga predmeta „u srednjim školama Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Zeničko-dobojskog kantona, a od februara 2009. godine i u svim srednjim školama Republike Srpske, u okviru predmeta demokratija i ljudska prava”. Nadalje, „sličan predmet, malo drugačijeg nastavnog plana i programa,

implementira se i u Tuzlanskom kantonu, a „od 2011. godine se pod istim imenom, ali sa potpuno drugačijim pristupom, implementira i izborni predmet u srednjim školama Kantona Sarajevo, kao alternativni predmet za vjeronauku”, kako prenosi list za školsku praksu, *Školegijum*. Autor ovog

teksta izražava nadu da će se od naredne školske godine kultura religija vratiti u srednje škole Sarajeva kao obavezni jednogodišnji predmet jer, kako kaže, taj predmet se ne može, niti treba, postavljati kao konkurencija vjeronauku.

Ono što se u raspravama o vjeronauku nerijetko zaboravlja, međutim, jesu korijeni cijelog poduhvata. Organizacija nastave vjeronauka u školama nastala je (1994. godine u Federaciji⁵⁾ u skladu s političkom podjelom teritorija BiH, jer je u BiH religija bila i ostala „osnovna supstanca stvaranja, održavanja i očuvanja nacionalnog identiteta” (Markešić 2010:538). Otada vjeronauk predstavlja jedno od najvažnijih poprišta sretnog prožimanja i dopunjavanja religijskog i nacionalnog u BiH. Ne samo da se religijsko njeguje u „tradicionalnoj funkciji okosnice nacionalnog života i pravog čuvara nacionalnih tradicija i vrednosti” (Radmila Radić) i na taj način omogućava procese sakraliziranja nacije, nego postoji i obrnuti proces – proces nacionaliziranja religije.

Kolike su mogućnosti u takvim uvjetima za međuentitetsko sporazumijevanje u ime kojeg se zagovara potreba za novim predmetom koji se oslanja upravo na „znanje koje učenice/i dobivaju iz vjeronauka”⁶⁾ Drugim riječima, religija jest „neizostavan dio kulturnog i historijskog identiteta”, ali da li je moguće da dodatno upoznavanje religijskih tradicija „vodi ka izgradnji inkluzivnog i demokratskog društva” kad znamo njihovu ulogu čuvara nacionalnih tradicija i vrijednosti, i kad to dodatno naglašavanje religije u kontekstu kulturnog i historijskog identiteta postaje jedini horizont u kojem je moguća refleksija o vlastitom identitetu?

Zaboravljene civilizacije

Čemu da zahvalimo to bogatstvo izučavanja religijskih tradicija, institucionalni mehanizam koji diktira procese stvaranja tradicije, odnos prema prošlosti i politički identitet, a ne potiče iz tradicije same, kako nas uvjeravaju zagovornici i vjeronauka i kulture/historije religija? Može li se povratak religijskom tumačiti u svjetlu izostanka postepene i dugotrajne sekularizacije na našim prostorima, sekularizacije koju bi pratile korjenite društvene, povijesne i kulturne promjene? Da li smo zbog nedavne povijesti kada se proces sekularizacije odvijao u vidu ateizacije društva i marginalizacije religijskog svjetonazora u javnom prostoru, programirani da sekularno poimamo u suprotnosti sa religijskim? Je li agresivna i prebrza desekularizacija odgovor na nasilnu i ubranu sekularizaciju prethodnog režima? I nisu li ova dva naizgled suprotstavljena procesa (sekularizacija – desekularizacija) u svojoj ideološkoj potki jednako stabilni i nepromjenljivi?

Šta god da nam se ponudi kao razlog, implikacije se čine neupitne. Krojači svjetonazora naše djece su i aktualnom bitkom koja se vodi između pristalica vjeronauke i pristalica historije/kulture religija dokazali da je jedini front na kojem će se ratovi voditi – religijski. Za ili protiv vjeronauka; vjeronauka ili historija/kultura religija ili ništa, vjernici ili nevjernici ili inovjernici – mogućnosti su ponuđene, a mi smo zahvalni ako su obogaćene dodatnim varijacijama i permutacijama predmeta religije odnosno religija. Jer, kolektivni identiteti su utoliko stabilniji i dosljedniji ukoliko je u njihovoj osnovi religijsko uvjerenje, etnička ili nacionalna pripadnost. Po potrebi takav kulturni kolektivitet može biti izuzetno tih/ neprimjetan i trajan, što vladajućim političkim elitama savršeno odgovara za održavanje statusa quo u poslijeratnom primirju.

U BiH djeca danas uče biti vezana zajedničkim pravilima i vrijednostima, ili uče da se sjećaju zajednički nastanjene prošlosti, isključivo kao religiozne/i ili nereligiozne/i građanke/i. U okviru tako istkane mreže identiteta valja im dati odgovor na pitanje „ko smo mi?”. Pripadnost tzv. zapadnoj kulturi, kulturi koja potiče iz Evrope i uključuje naslijeđe antičke Grčke i Rima, može predstavljati samo marginalnu identitetsku odrednicu. Ono što nas čini dijelom znanstvenog svijeta i svijeta demokracije Zapadnog civilizacijskog okvira u strukturi pamćenja ove kulture ne predstavlja značajnu instancu i nije relevantno za jamčenje željenog identiteta. Rekonstrukcija prošlosti u našem društvu

5) www.bhdani.com/arhiva/190/t19008.shtml

6) www.skolegijum.ba/tekst/index/54

odvija se na temelju (fikcije) kontinuiteta religijske tradicije, bez ikakvog interesa za pamćenje civilizacijske pripadnosti. Iako je kultura (kao kompleks znanja koji osigurava identitet) temelj grupnog pamćenja, iako „sinteza civilizacijskog i kulturnog identiteta čini kulturni kanon – korpus kulturne baštine koji se smatra neizostavnim delom enkulturacijskog procesa, te tako ulazi u školske udžbenike i predstavlja neospornu osnovu svake nacionalne kulture” (Stojković, 2009:356) – refleksija o tim identitetskim odrednicama se izmješta, zamjenjuje i zaobilazi u svrhu viših nacionalnih/nacionalističkih ciljeva.

Ta refleksija bi, međutim, podrazumijevala (opasno) odlučujuće mjesto filozofskog, etičkog, umjetničkog obrazovanja u našoj kulturi. Kako onda oživjeti i spasiti od zaborava izvore predfilozofske ili filozofske kulture koja se u Evropi naziva „našom”, kako bi „u neusporedivo širim prostornim i vremenskim područjima predindoevropskih kultura drevnog Istoka, između Kine i Sumera, pokušali odrediti neku, možda tek privremenu točku promatranja, koju bi mogli s nekim pravom, u lokalno ograničenom smislu, nazvati predindoevropskom” (Čedomil Veljačić)? Hoćemo li, naposljetku, zaboraviti islamsku civilizaciju kao babicu preporoda

Zapadne Evrope kroz koji je Zapadna Evropa došla do današnjeg poimanja sebe?

U državi koja pripada evropskom civilizacijskom kontekstu ne raspravlja se o pravima koja pripadaju vanreligijskim svjetonazorima

u nastavnim planovima i programima. Naime, bh. društvo je sve manje sposobno zadržati sjećanje koje leži u biti njegovog civilizacijskog postojanja. „Amnezijsko” društvo, rekao bi Jan Assman. Kulturni *sastojci* naših kolektivnih identiteta, etničkih i religijskih zajednica, svoju trajnost mogu zahvaliti različitim oblicima zaborava i selektivnog odnosa prema pisanoj i nepisanoj povijesti, izmještanja i potiskivanja među kojima, čini se, prednjači indiferentni odnos spram civilizacijskih korijena.

U BiH djeca danas uče biti vezana zajedničkim pravilima i vrijednostima, isključivo kao religiozno ili nereligiozno građanstvo

Nepoželjno oćudavanje svijeta

U datoj situaciji, bijeg u filozofiju ili ka filozofiji djeluje obećavajuće u borbi protiv teološke isključivosti, dogme i ortodoksije, oblika u kojima se religija ne mora pojavljivati, ali se pojavljuje onda kad je promicana kao instrument nacionalizma i kada se njim i sama okoristi. Dogma i isključivost su tada u samoj osnovi obrazovanja, koje djecu uvodi u svijet serviranjem unaprijed datih odgovora i sistematskim uništavanjem samokritičkog i komunikativnog aspekta ljudskog bića. U okviru takvog sistema obrazovanja, naravno da je moguće servirati neko „interdisciplinarno proućavanje interakcije između religije i razlićitih društveno-kulturnih segmenata”, nakon serviranja objavljenih istina na nastavi predmeta religije. Ako nećemo da se trudimo otkriti šta je disciplina a šta interdisciplinarni pristup, šta je uistinu interakcija i šta znaći (nešto) proućavati, onda ćemo discipline definirati u skladu s našim lokalnim sadržajima, pa ćemo ih komunicirati i proglašiti jedino važećim i potrebnim. Interdisciplinarni pristup preinaćava se u multidisciplinarnost i ne vodi harmonićnom iako heteroćenom i pluralnom društvu, već slućajnom skupu zaključanih kolektiva.

Ali zašto bi se u našoj djeci gajila sposobnost ćudjenja, jedina koja je potrebna da budu dobri filozofi, kad im ona ionako opada kako rastu, *prirodni* slijedom stvari? Znatno prije nego ih, bar prividno, pokušamo naućiti da razmišljaju filozofski – svijet im postane navika. Zato im je filozofija tako *teška* – dušebrićnici se potrude da je djeci ponude tek kad budu dobro izdresirana da jedu iz ućiteljske ruke i – ne grizu! Ako pokušamo djecu podsjetiti na nešto što su nekad davno doživjeli – da je život jedna velika zagonetka – moće se desiti da odškolujemo kritićare društva, znanstvenike, vrsne umjetnike, politologe, estete... – društvu (ili ipak državi, i to državi kolektiva?) nepotrebne. Društvo – ili ipak država? (moćda u poćetku, a sada već i društvo: ipak nas je mnogo podobno odgojenih!) – mora ostati vjerno sebi i ne stvarati kritićnu masu ljudi koja bi se nad njim ćudila. Društvo Źeli ljude koji će njegovu svakodnevnicu prihvatiti kao nešto obićno, i takve će valjano uhljebiti.

O AUTORICI:

Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu završila bakalaureat iz filozofije i komparativne knjiŹevnosti i magisterij iz filozofije. Dobitnica je dvije Zlatne znaćke Univerziteta u Sarajevu, Plakete Filozofskog fakulteta u Sarajevu, priznanja fondacije Karim Zaimović itd. Već u toku studija objavljuje tekstove u znanstvenim i ćasopisima za kulturnu, društvenu i umjetnićku kritiku, te kao suorganizator i predavać sudjeluje na znanstvenim seminarima, u evropskim programima i projektima za razmjenu studenata/lica. Po završetku studija ućestvuje u regionalnom projektu *Criticizethis!* i projektu Omladinske novinske asocijacje u BiH, kao ćlan redakcije ćasopisa *Karika*.

ARHANGEL MIHAJLO U POLICIJI

GORAN KATIĆ

Osnivate li udruženje ribolovaca ili kružok filatelista, manite se statuta i skupština – nađite si duhovnog zaštitnika na najvišem nivou dok ih sve nisu razgrabile javne institucije i političke stranke!

Konjićev skok

Za razumijevanje izvora srpske tradicije, crkva je vjerovatno ključna. Spona crkve i tradicije najvidljivija je na primjeru krsne slave. Krsna slava je običaj slavljenja porodičnog sveca, kojeg u nešto izmijenjenom obliku, i manjeg značaja, srećemo i kod drugih naroda Balkana. Što se istorijske pozadine tiče, po nekim autorima je slava ostatak paganskih običaja starih Slovena, i predstavlja jed-

... živim u tragično podijeljenoj zemlji u kojoj dijalog nije nemoguć, ali su sagovornici teški za pronaći...

nostavnu zamjenu pretka zaštitnika – svetiteljem zaštitnikom. Po drugima je to dan kada se slavi prelazak porodice (ili neke veće grupe) na hrišćanstvo. Treći tvrde da je to samo dan svetitelja kojeg je određeno pleme prihvatilo kao zaštitnika. Koji god da su u pravu, svi će se složiti – slava je porodični običaj naglašeno privatnog karaktera, kada se okupljaju porodica i prijatelji, te se na to slaže još tušta i tma raznih običaja.

Slavu ipak ne slave samo porodice. Daleko od toga. Slave je i crkve. Što je, naravno, savršeno logično – da institucija iz koje je slava proizašla obilježava svog sveca zaštitnika, tj. svaki hram kao svoju slavu obilježava dan sveca kojem je posvećen. Kod vjernika Srpske pravoslavne crkve jedna je slava vrlo dobro poznata: „Sveti Sava, školska slava” rima je koju znaju svi školarci. Bar oni koji nikad nisu bili pioniri. I ovo je logično, kada se uzme u obzir doprinos Rastka Nemanjića opismenivanju i obrazovanju Srba. Tu bi se lista institucionalnih slavljenika slava trebala okončati, ako ćemo suditi po značenju krsne slave. Ali nećemo. Krsna slava je i previše zgodna prilika da, približavanjem crkvenim figurama, neki obezbijede legitimitet koji kod božjih ovčica nikad nisu uživali. I čitalac koji se ne razumije u zavrslamu zvanu Republika Srpska može da shvati da je ovdje riječ o političarima i političkim strankama. Naivno mi krenusmo, ništa ne sluteći, od tradicije, sve se smješkali pri pomisli na zajapurene snajke u nošnjama i opančićima, kad hop, samo jedan konjićev skok i eto nas u politici!

Neslavna inventura

Ne treba vam doktorat iz antropologije ili etnologije da zaključite kako slava, kao nešto što se nerijetko shvata kao jedinstvena tradicija srpskog naroda (uz uobičajeno brkanje vjere i nacije, ali u ovdašnjim krugovima i to nam je – tradicija), nije ono što je nekad bila. Tradicije se mijenjaju iz godine u godinu, a kamoli neće iz generacije u generaciju! Npr. moderni oblik slave, koju je ustoličio srpski mitropolit Mihailo 1862. godine, po nekim se karakteristikama bitno razlikuje od savremenih proslava. Ali ono u čemu se ne razlikuje jest to što je obilježavaju organizacije od kojih se to najmanje očekuje. Onomad, u Kneževini Srbiji, to je možda i bilo logično, s obzirom na moć crkve i ogroman procenat vjernika u narodu. Novonastala profesionalna udruženja su birala svoje svece zaštitnike. Gradovi i sela takođe. To se manje-više održalo do dolaska komunizma, kada je vjera proglašena privatnom stvari, a vjerske organizacije u javnom prostoru postale beznačajnije od šahovskih klubova.

E onda su došle devedesete, *tužne i nesretne*, kako veli Đorđe Ba-lašević. Crkva se vratila u žihu interesovanja. Religijska dimenzija života je postala najznačajnija, pa je i u originalnom tekstu Ustava RS iz 1992. pisalo da „*Država materijalno pomaže pravoslavnu crkvu, saraduje sa njom u svim oblastima, a naročito na čuvanju, njegovanju i razvijanju kulturnih, tradicionalnih i drugih duhovnih vrijednosti.*” Ova stavka je uklonjena kasnijim amandmanom, ali je ostala ona iznad nje: „*Srpska pravoslavna crkva je crkva srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vjere.*” Tragikomično je da niko nije obraćao pažnju na prvu stavku tog Člana 28. koji se bavi religijom, jer ona kaže da su „*vjerske zajednice jednake pred zakonom*”. I to im je dosta, mora da su mislili ustavotvorci, šta bi još, državnu pomoć možda?!

A običaj proslavljanja krsne slave doživio je *big comeback*. Primjerenim jezikom kazano, praktično – vaskrsenje. Vratila se slava na velika vrata – institucija! Ne računajući porodice kojima je slava i

namijenjena, pokušajmo pobrojati ko sve danas slavi slavu, neće li nam se tako objasniti i smisao te prakse.

Slavu slave političke stranke, prve su objeručke prihvatile ovaj običaj i dan-danas ga se pridržavaju. Valjda time zorno obilježavaju (svoj?) razlaz s bezbožničkim komunizmom i prelazak na pravoslavje?

U skladu s politikom multikulturalizma, tolerancija i prihvatanja različitosti, i dalje se slavi 9. januar, ali ne kao Dan Republike Srpske, nego je i uz njega prišiveno ime krsne slave, pa se slavi Sveti Stefan.

Ni ministarstva ne zaboravljaju na moć koju im je u ovoj nesigurnoj demokratiji (jer nije svjetini vjerovati!) dragi Bog dao, pa Ministarstvo unutrašnjih poslova RS na Arandelovdan slavi prelazak s milicije na policiju. (U Srbiji ovo slavi čak i Specijalna antiteroristička jedinica.)

I opštine imaju svoje slave.

Razna udruženja, od udruženja *Srba u rasejanju*, do profesionalnih udruženja, poput udruženja novinara ili farmaceuta. Pa i pčelara.

Čak i ugljevička termoelektrana i rudnik imaju svoju slavu, Sv. Stefana Dečanskog. Čovjek oslijepljen u mladosti je nesumnjivo najprimjerenija ličnost za posao zaštitnika rudara i električne energije koja nam po kućama raznosi svjetlo!

(Podatak da i novinari slave esnafsku slavu jednostavno me zbunjuje pa sam to, evo, sačuvao za zgradu. Da se ogradim ja od njih ili da ogradim njih od sebe.)

Formula: leševi/„mudžahedini”/partijske slave

Sad kad smo napravili inventuru, možemo da se zapitamo kakve veze ima npr. jedno ministarstvo, ministarstvo svih građana – pritom mlade i od medija putem kojeg čitate ovaj članak – s bilo

kojom religijom? Zašto bi jedan grad koji teži tome da bude kosmopolitski, npr. Beograd, imao krsnu slavu sa svim obilježjima religioznog obreda?

U kovitlacu koji je zahvatio SFRJ početkom devedesetih, isplivalo je na površinu mnogo smeća. I ono što je moglo biti pozitivno nije se vidjelo od tog smeća. Tako je izopačena i krsna slava, plemeniti i drevni običaj koji spaja duhovnost naroda i duhovnost crkve, koji je možda i sam nastajao spajanjem nekada starog i tadašnjeg novog, a koji baš nikakve veze nema s političarima koji su se, kad je u nemirnim vremenima zatrebalo, dosjetili vjere i potrčali u okrilje duhovne matice (u tom mandatu). Političari bez ustručavanja manipulišu tradicijom, profanirajući je i poistovjećujući sebe s nečim što postoji već stotinama godina. Misleći valjda da će tako i oni potrajati. Bar još jedan mandat. A crkva, kao i svaka druga organizacija ili institucija: ponudi im uticaj, sigurno ga neće odbiti.

Pošto nisam imao nesreću da izbjegnem odnekud, jedna od stvari koje su obilježile moje manje-više bezbrižno djetinjstvo (uz turbo žvake, naravno) bile su restrikcije struje. Kad dođe struja – a to je, izgleda, uvijek bilo u doba nekog dnevnika – svi se okupljaju oko televizora. A na dnevniku: red izmasakriranih vojnika, usputna spominjanja *mudžahedina* i *ustaša*, zatim neke čike kidaju hljeb u prisustvu sveštenika, onda opet priče *sa branika otadžbine*, pa opet kidaj hljeb. I tako redom.

I danas se slavi, ali ne više u toj mjeri, reći će neko. Nije više svaki drugi crkveni praznik neradni dan, stranka na vlasti nema svoju krsnu slavu (i od njih nešto pozitivno), više se u medijskom prostoru ne ispredaju priče o mudžahedinima i ustašama (zamalo). Ali država koja se samo pretvara da je sekularna, a vjerske figure igraju tako bitnu ulogu, nikad nije daleko od novog problema, novih restrikcija struje i novih dnevnika po šemi leševi/mudžahedini/partijske slave.

A običaj proslavljanja krsne slave doživio je big comeback. Praktično – vaskrsenje. Vratila se slava na velika vrata – institucija!

O AUTORU:

Godina 27. Završio Gimnaziju u Banjoj Luci i Fakultet političkih nauka, isto u Banjoj Luci, na Odsjeku žurnalistike. Nije radio nigdje, jer smatra da je iskustvo precijenjeno, a znanje potcijenjeno. Između ostalog ga interesuju politička zbilja i nezbilja promatrane kroz medijski kaleidoskop. (Očigledno, kao budući novinar, voli da koristi otrcane fraze.)

MALA PROHIBITA – LOŠE NAVIKE MALIH GRAĐANA I VELIKIH POLITIČARA

SRĐAN VUJOVIĆ

Naoko savršen zločin, zlo koje to nije *po sebi* – ima počilaca i svjedoka, a nema oštećenih! Ili je to ipak samo zabluda?

Prema indeksu percepcije o korupciji iz 2010. godine, BiH je ubjedljivo najkorumpiranija država u regionu

Svjedoci razbojništva najčešće odmah pozovu policiju i prijave krivično djelo. Međutim, kad vidimo da neko preko granične linije prenosi robu od vrijednosti a izbjegava carinsku kontrolu, malo je vjerovatno da ćemo to prijaviti, iako je i krijumčarenje krivično djelo. Takvo (ne)djelo gdje se žrtva ne prepozna na prvi pogled

ili izgleda kao da je nema, kod većine ljudi ne izaziva emocije. Zbog toga se ovakvi prestupi nazivaju „krivična djela koja nisu zlo sama po sebi” ili „zabranjena zla” (lat. *mala prohibita*). To su krivična djela „koja napadaju ili ugrožavaju neko trenutno značajno dobro, poseban interes ili pravilo, odnosno krše neku zapovijed ili

zabranu koja izvire iz trenutnih političkih, privrednih ili socijalnih razmjera”. (Petrović, M., 2008) Primjer su korupcija, pranja novca, poreska utaja i ostala krivična djela iz oblasti carina i sl. Da rijetko prijavljujemo takva krivična djela nije samo zaključak izveden na osnovu ličnih saznanja, već činjenica koja se bilježi od kada je prava i države i koja zapravo ukazuje na prirodu tradicionalnog odnosa spram države i zakona kao nečeg tuđeg i nametnutog.

Zašto treba prijaviti krivična djela koja nisu *zlo sama po sebi*...

Svakodnevno se građani BiH susreću s krivičnim djelima vrste *mala prohibita*, bilo kao počinioci, direktne ili indirektno žrtve, ili svjedoci. Činjenica je da ih prijavljuju rijetko, a zato što ili nisu svjesni posljedica, ili ih smatraju trivijalnim, ili ne vjeruju policiji, ili se stide... Jedan od najboljih primjera nereagovanja građana, ali i države, na kriminalna ponašanja, sigurno je – korupcija. Treba napomenuti da neki autori korupciju vide kao zlo *samo*

po sebi (definicija koja ima teološke korijene u starozavjetnoj zapovijedi: „Nemoj uzimati mito koje oslijepljuje mudre i mijenja riječ pravednika”), ali se u kriminološkoj praksi ova vrsta krivičnih djela ne tretira kao *zlo samo po sebi*, pri čemu se uzima u obzir relativna recentnost inkriminiranja korupcije u nekim pravnim sistemima. Broj neevidentiranih krivičnih djela korupcije visok je u svim zemljama, ali prema indeksu percepcije o korupciji iz 2010. godine, BiH je ubjedljivo najkorumpiranija država u regionu. Takve podatke iznosi *Transparency International BiH* u svom izvještaju iz 2010. godine.

Koliko je štetna korupcija govori nam i etimologija same riječi, lat. *rumpere*¹ što znači kidanje, razbijanje, lomljenje: „Korupcija nije smrt; ona je kretanje k smrti” (Derenčinović, 1999) Njome umire veza između pojedinca i države, što utiče na kvalitet života pojedinca, a nisu rijetke ni smrtne posljedice, što potvrđuje i istraživanje Schrogera i Shorta iz 1978. godine, prema kojem zbog kriminaliteta *bijelih okovratnika* (lica višeg društvenog statusa), 110 000 osoba godišnje gubi sposobnost za rad, a 30 000 ih umre. (Ignjatović, 2005:271)

Kako korupcija, tako i ostala krivična djela vrste *mala prohibita* za posljedicu imaju viktimizaciju cijelog kolektiviteta. Najčešće su oštećeni naizgled imaginarni entiteti poput države, odnosno državnog (entitetskog, kantonalnog) budžeta. Od istog tog budžeta, međutim, zavisi i efikasno funkcionisanje države, a to je za sve građane pitanje od životne važnosti. Ovdje mislimo na finansiranje školstva, zdravstva, sudstva, policije, kao i tzv. alimentiranih populacija poput penzionera, invalida, učenika i sl. Uzmimo za primjer samo jedan aktuelni slučaj: prema optužnici² od 29.08.2011. godine, u slučaju Čović, budžet Federacije BiH oštećen je za 1.8 miliona KM.³ Svakako treba napomenuti da ovo, nažalost, i nije

1) odnosno cum rumpere, gdje cum označava da se nužno radi o postojanju dvije osobe/strane.

slučaj s najvećom štetom po budžet. Ovakvi slučajevi navode na zaključak da su ova krivična djela veće zlo od npr. jedne provalne krađe, koju najčešće prijavljujemo nadležnim organima, pa nam se valja zapitati: da li sebi možemo dozvoliti luksuz da ne prijavimo takva krivična djela u kojima je oštećena *samo* država? Uzme li se u obzir i to da je jedan od glavnih razloga neulaganja u privredu BiH upravo korupcija⁴, što usporava ili čak onemogućava privredni razvoj zemlje, postaje jasno da je šteta od naoko bezazlenih *plavih koverti* mnogostruka i dugoročna.

Nikako ne smijemo zaključiti da takvu vrstu štete nanose samo osobe na visokim funkcijama. Velike štete budžetu svakodnevno nanosi i veliki broj tzv. prosječnih građana. Dobar primjer za to je izbjegavanje plaćanja različitih vrsta poreza. Za ovjeru kopije nekog dokumenta u opštini po Zakonu ste obavezni da platite taksu⁵, ali vas u nekim slučajevima⁶ Zakon oslobađa plaćanja te takse. Ljudi često daju mito da im se ovjera ne bi naplatila, odnosno da bi službenici postupili po članu Zakona u skladu s kojim se građanin oslobađa plaćanja takse. U većini ovakvih pojedinačnih slučajeva radi se o tzv. bagatelnom kriminalitetu, ali masovnost pojave prouzrokuje teške posljedice.

Neprijavlivanje krivičnih djela ove vrste, međutim, postaje uvriježena praksa, na koncu i tradicija, tako što se, gotovo po automatizmu, sa starijih članova prenosi na mlađe. Prema kriminološkoj teoriji socijalnog učenja, dijete kroz razvoj i identifikaciju sa starijima (npr. roditeljima) preuzima vrijednosti, navike, običaje i sl. Tako, veoma često, nesvjesno učimo svoju djecu da čine kažnjive postupke: od prelaska ulice kada je za pješake upaljeno crveno svijetlo, pa do opravdanja ili počinjenja krivičnih djela *mala prohibita*. Asocijalno ponašanje je naučeno kada za njega dobijemo podršku ili nagradu. Nagradom možemo smatrati npr. novčana sredstva prikupljena poreskom utajom, a podršku dobijamo u vidu pristanka drugih ljudi na takvo ponašanje, čak i kad su žrtve oni sami. Posljedica takvog ponašanja roditelja je da njihova djeca od njih naučeno ponašanje primjenjuju tokom cijelog života, čak i na vlastitu štetu. Kao primjer možemo navesti studenta koji se stipendijom, ili jednostavno kroz besplatno školovanje, finansira iz budžeta, a koji za robu kupljenu u nekoj trgovini ne traži račun. Neizdavanje računa vodi poreskoj utaji koja šteti bužetu, oštećujući tako i samog studenta. A student bi, kao i

bilo ko drugi, morao biti svjestan da i kupci koji ne uzimaju fiskalni račun mogu platiti kaznu.

Na makroplanu, veliki broj neevidentiranih krivičnih djela *mala prohibita* izaziva nepovjerenje građana u vlast. To nepovjerenje može izazvati i ekstremno negativne posljedice, poput opravdavanja krivičnih djela ili preuzimanja zakona u vlastite ruke. Tako se u Brazilu 1995. godine desilo da su građani zapalili više od 500 kuća čiji su vlasnici osobe za koje se smatralo da su nekažnjeno počinili krivična djela.

Ako sve navedeno nije dovoljno da biste prijavili krivično djelo koje *nije zlo samo po sebi*, onda bi vas na to trebao nagnati strah od sankcija. Neprijavlivanjem nekih krivičnih djela ili učinitelja tih djela i sami činimo krivično djelo, te prema krivičnom zakonu BiH možemo biti osuđeni na kaznu do tri (3) godine zatvora.

... a kako se ne borimo protiv krivičnih djela koja nisu zlo sama po sebi...

Dokaza da se protiv krivičnih djela *mala prohibita* ne bore dovoljno ni pojedinci ni država, ima mnogo. No opet je primjer korupcije možda najindikativniji. BiH je 2009. godine donijela strategiju za borbu protiv korupcije, i to na državnom nivou. Strategija se, između ostalog, sastoji od kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih ciljeva. Do 2010. godine je trebalo formirati *Agenciju za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije*, obezbijediti sve materijalne predušlove, zaposliti potrebno osoblje i sl. Gotovo ništa od toga nije učinjeno. Pomenute agencije de facto još nema, ali imamo direktora i dva zamjenika koji dolaze iz tri političke partije, i to

Zaboravlja se da neprijavlivanjem nekih krivičnih djela, ili učinitelja tih djela, i sami činimo krivično djelo

po jedan iz svakog konstitutivnog naroda BiH, a i to tek od sredine 2011. godine. Da ironija bude veća, strategija predviđa i rizike u provedbi, a za sada ta lista rizika izgleda baš kao lista realija. Tako je kao rizik predviđeno sporo uspostavljanje agencije, kao i uplitanje političkih faktora. Sve ovo je suprotno teoriji i praksi uspješne borbe protiv korupcije. Koliko je neozbiljnosti u radu institucija naše države, i koliko je zapostavljena struka, očito je iz izjave Darka Datzera⁷, docenta na Fakultetu za kriminalistiku,

2) <http://kt-sarajevo.pravosudje.ba/>

3) Optužnica protiv: D.Č. (1956.) iz Mostara, Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo

4) "... mogućnost da vam cjelokupna investicija propadne u roku od pet godina procjenjuje se sa 80 do 100% - tnom sigurnošću, ako ulažete u visokokorumpirane države poput Kolumbije, Iraka, Libije, 60% u Egiptu ili Siriju i oko 50% Alžir, Jordan, Maroko ili Turska." (Derenčinović 1999)

5) npr. ukoliko se radi o nekim luksuznim proizvodima

6) npr. ovjera dokumenata u svrhu zapošljavanja

kriminologiju i sigurnosne studije u Sarajevu, jednog od rijetkih koji se bavi naučnim istraživanjima u oblasti suzbijanja korupcije, naročito korupcije u policiji.

Drugi dobar primjer je neovlašteno kopiranje sadržaja s Interneta (muzika, film i sl.). Studija samoprijavlivanja, 2008. godine provedena među maloljetnicima, pokazala je da je najčešće devijantno ponašanje tzv. *downloadovanje*. (Budimlić, Maljević, Muratbegović, 2008) Indiferentnost države pokazuje statistika

Država treba da pokaže interes za rješavanje problema koji je uništavaju, a građani da budu uvjereni da je ispravno poštovati zakone, što je jedini pravi patriotizam

optužnica i presuda: ne možemo pronaći nikoga ko je kažnjen za takvo ponašanje. S druge strane, Republika Hrvatska kažnjava odgovorne za puštanje muzike u lokalima ukoliko za tu muziku nisu otkupljena autorska prava. Neki (ipak) opravdavaju *downloadovanje* smatrajući da na taj način i mi pratimo svjetske trendove i idemo u korak s njima. Vjerovatno neće tako misliti i kada naša država počne pratiti svjetske trendove, a moraće — zbog zahtjeva procesa pridruživanja Evropskoj uniji. U SAD je 2011. godine jednom studentu određena kazna⁸ od 4,5 miliona dolara zbog neovlaštenog snimanja muzike s Interneta. Drugi primjer (koji govori o *nemilosrdnosti* zakona): zbog razmjene 24 pjesme je 2008. godine jednoj samohranj majci izrečena kazna od 1,92 miliona dolara. Vidimo da su kazne visoke, a visina kazne govori o težini (ne)djela. Ako naša država ne počne pratiti svjetske trendove na vrijeme, imaćemo situaciju da će maloljetnici koji se sada ponašaju kažnjivo (a da toga nisu ni svjesni) *downloadujući*, jednog dana biti lako otkriveni i kažnjeni. Pošto će država biti pod međunarodnim pritiskom da ovu vrstu krivičnih djela počne kažnjavati, kola će se slomiti na onima koji su, kroz propuste institucija, zapravo *socijalizirani* u kriminalno ponašanje. Tako čitava situacija podsjeća na tempiranu bombu.

... iako smo baš mi tim krivičnim djelima direktno oštećeni

Da građani Sarajeva, kao glavnog grada BiH, ne doprinose suzbijanju krivičnih djela *mala prohibita* pokazuje i ad hoc anketa provedena u svrhu ovoga rada. Od dvadeset anketiranih građana samo njih šest dobije račun za proizvod ili uslugu koju plate. Međutim, još više brine podatak da od njih dvadeset samo dvoje *zatraži* račun. Ove građane ne možemo opravdati neznanjem, jer svi ugostiteljski objekti, trgovinske radnje i sl. na vidnom mjestu imaju postavljeno obavještenje iz kojeg se jasno vidi da su korisnici usluga dužni uzeti račun, a ako ga osoblje ne izda, korisnik za uslugu ili proizvod nije ni dužan da plati.

One kojima se ovo čini bezazlenim možda treba podsjetiti kako je neizdavanje računa za prodatu robu ili pruženu uslugu prvi korak ka krivičnom djelu poreske utaje. Upravo ovo krivično djelo nanosi milionske gubitke budžetu naše države, ili entiteta. Koliko je poreska utaja ozbiljno shvaćena u SAD govori i često korištena izjava B. Franklina da „na svijetu ništa nije sigurno osim smrti i poreza”.

U prošlosti možda nismo obraćali dovoljno pažnje na krivična djela koja *nisu zlo sama po sebi*, ali je 21. vijek krajnje vrijeme da se odrekemo te tradicije. Zakoni se danas donose u ime nas, građana, i donose ih oni kojima smo na izborima ukazali povjerenje, tako da se ne možemo pravdati tvrdnjama kako nam zakone nameće država ili kako je neki zakon štetan po društvo. A s negativnom tradicijom neprijavlivanja krivičnih djela *mala prohibita* ćemo prekinuti onda kada država kroz djelovanje svojih institucija pokaže zainteresovanost za rješavanje problema koji je kao takvu uništavaju, te onda kada građani BiH budu uvjereni da je ispravno poštovati zakonske norme, što je ujedno i pravi način iskazivanje patriotizma.

7) www.sqn.ba/index.php?type=1&a=news&id=55

8) <http://youtube.com/watch?v=DWDdenDq9o8>

LITERATURA:

- Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović, E., 2008., International Self-Report Delinquency Study 2. National report, Bosnia and Herzegovina u: *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond (Results of the Second International Self-Report Delinquency Study)*, ur. J. Junger-Tas, I.H.Marshall i M. Killias. Springer.
- Derenčinović, D., 1999., *Mit o korupciji*, Zagreb
- Ignjatović, Đ., 2005., Kriminologija, *Službeni glasnik*
- Petrović, B., Meško, G., 2008., *Kriminologija*, Pravni fakultet Sarajevo.
- Teofilović, N., Jelačić, M., 2006., *Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela korupcije i pranja novca*, Policijska akademija Beograd.
- Strategija BiH za borbu protiv korupcije 2009. – 2014.
-

O AUTORU:

Magistar kriminologije. Kao autor i koautor objavio više stručnih i naučnih članaka koji prvenstveno tretiraju etiologiju i fenomenologiju kriminaliteta i reakciju na kriminalitet. Učestvovao u kreiranju i realizaciji stručnih i naučnih istraživačkih projekata iz oblasti kriminologije. Polaznik nekoliko kriminoloških kurseva i učesnik u više naučnih konferencija, okruglih stolova i radionica. Posebno područje interesovanja su kriminološke teorije, problematika maloljetničke delinkvencije i korupcije.

ZABORAV – ČUDОВИШТЕ IZ ORMARA

FARIS BUKVA

Radikalno zloupotrijebljeno kolektivno sjećanje u ovdašnjim političkim krugovima mora se i liječiti radikalno – odustajanjem od nametnutog sjećanja

Historija uči ljude da istorija ljude ničem nije naučila.
Mahatma Gandhi

Lijek za nepravde je – zaboraviti ih.
Publius Syrus

Postoji velika vjerovatnoća da, baš dok čitate ove redove, genijalci iz različitih društveno-političkih interesnih grupacija smišljaju nove interesantne načine da nas upozore na opasnost od nemani koju su nazvali *zaborav*. Niko nije sasvim siguran kako to čudovište izgleda, odakle je došlo niti ko ga je pustio da tumara našim društvom, ali to ne sprečava mnoge da izdaju napatke kako ga pobijediti. Saglasni su da nas samo sjećanje može spasiti ove nemani. Stručnjaci kažu da se nikada ne smijemo previše opustiti, jer zaborav bez milosti napada sve: djecu, žene, starce... ne birajući sredstva niti mjesto napada. Tvrdi da ugrožava narodno jedinstvo i ostavlja nas bez budućnosti.

Trebamo li se bojati zaborava?

Malo ih se usudilo postaviti ovo pitanje jer su vladajuće politike zaborav proglasile uljezom, opasnošću, nacionalnim neprijateljem. Vodeni privatnim, a ne javnim interesom, smisao naših života i sam život žele reducirati na monologe o prošlosti. Ovo izivljavanje nad prošlošću (ili budućnošću?) postalo je dominantna tradicija svih etničkih skupina u BiH.

Zaborav – prokletstvo ili blagoslov?

U našoj zemlji ne postoji jedinstvena politika društvenog sjećanja koja bi konačno odredila koje su to poželjne interpretacije ratne prošlosti i šta je to bh. nacionalni identitet, stoga tri najveća etnosa oblikuju zasebne, suprotstavljene kolektivne memorije. Ovakvo stanje produkuje konstantno sukobljavanje tih etničkih *istina*, što razmišljanja o stvarnim sadašnjim i budućim potrebama bh. zajednice stavlja na margine društvene svijesti.

Tjeraju nas da se sjećamo jer dominantna matrica kaže da zaboravljanje stradanja u prošlosti znači stradanje u budućnosti. Bez puno razmišljanja, za sve ono što nam se desilo na ovim prostorima optužen je zaborav, a sjećanje postavljeno na pijedestal kao jedini spasilac naše opstojnosti u budućnosti. Međutim, zaborav i sjećanje su dvije strane iste medalje koju zovemo kolektivno sjećanje, jer odabirom onoga čega se hoćemo sjećati biramo i ono što ćemo zaboraviti.

Zaborav nije negativac od kojeg se stalno mora bježati, jer on ponekad može poslužiti društvu onako kako pomaže pojedincu – da oslabi duševna bol u trenutku traume. Zaborav nam pomaže da prevaziđemo početnu agoniju i nastavimo sa životom. (Post)traumatiziranom društvu kakvo je naše potreban je nepisani društveni sporazum koji će dekontaminirati javni prostor od terora sjećanja, a to je moguće samo ako se prepoznaju i anatemišu zloupotrebe kolektivnog sjećanja na štetu društvenog dobra. Tako bismo ostavili prostora za, po meni važnije, stvarne probleme naše današnjice. Moramo se osloboditi viška historije u našim životima i stvoriti prostor za ideje o budućnosti.

U našoj zemlji ne postoji jedinstvena politika društvenog sjećanja

Unosne zloupotrebe sjećanja

Ne postoje laka rješenja niti konačni odgovori, ali sigurno je da društvena zabrinutost mora prijeći sa imperativa sjećanja na brigu o svakodnevnom životnim potrebama. Možda zvuči bezosjećajno, ali društvo bi se konačno moralo pozabaviti pitanjem koliko nas sjećanje košta. Potrebno je napokon preći sa iracionalnog razmišljanja na racionalno djelovanje.

Trebamo se zapitati kome je zaista u interesu da se za izgradnju jednog spomenika troše milionski iznosi. Kada se budemo pitali koliko je to prosječnih plata, penzija, stipendija, možemo reći da smo na pravom putu da se sjećamo na pravi način. Ovakva je pitanja ne-

ophodno postavljati, jer će nas ona osloboditi manipulacija i otkriti da, dok društvo zaključano u sjećanje biva na rubu egzistencije, neki pojedinci žive više no ugodno.

Vukovar i Srebrenica su najočitiiji primjeri ljudske ratne brutalnosti i poslijeratne beskrupuloznosti. Žrtve koje su u ratu pale na očigled svjetske javnosti zadužile su nas da pomognemo i olakšamo život preživjelima. Pomoć je došla, ali olakšanje nije. Uslovi u kojima danas žive ljudi u tim gradovima, i pored ogromne domaće i strane pomoći, ukazuje na brutalnu zloupotrebu sjećanja u miru. Tako čitam, i ne čudim se – u Vukovaru, osim posla, svega ima u izobilju.

Političke oligarhije i njihovi poslušnici uzurpiraju sjećanja producirajući antagonizme koji čine da etničke zajednice žive izolovano

A posjeta Srebrenici, koju se domaći političari trude da spomenu u svakom svom govoru, omogućila mi je da ponovo – nakon mnogo godina – sa prijateljima uživam u kafi napravljenoj s vodom iz kanistera. Grad je bio bez vode, ali snalažljivosti nije manjkalo.

Djeca Sarajeva, nekad opsjednutog grada, takvu ponudu nisu mogla odbiti. Zgledali smo se u tišini, ne znajući da li je vrijeme za plakanje ili smijanje.

Kao da je neko odlučio, a društvo odobrilo, da tragediju zauvijek konzervira i od ovih gradova napravi najveće memorijalne spomenike na svijetu. Ogromni, nijemi, hladni, bezlični i beživotni spomenici kojih se sjećamo jednom godišnje. Samo što u tim spomenicima ljudi i danas žive. Podsjećanje na uslove života u vremenu nakon dana stradanja redovno izostaje. Vukovar i Srebrenica su gradovi sa ožiljcima; ne dozvoljava im se oporavak jer je eksploatacija njihovih tragedija lagan i unosan posao.

Prostor za kritičku misao u srcu kolektivnog sjećanja

Političke oligarhije i njihovi poslušnici uzurpiraju sjećanja producirajući antagonizme koji čine da etničke zajednice žive izolovano, bez otvorene i iskrene namjere za dijalogom i pomirenjem. Društvo – ili je tačnije reći društva? – koje egzistira unutar granica BiH mora se sjetiti kako zaboraviti. Moramo se (pod)sjetiti kako je živjeti u stvarnom miru, ne strahujući od reprize balkanske brutalnosti. Problem ovog društva je u tome što sebi ne dozvoljava da zaboravi, jer pojedinci u BiH još uvijek dobro žive od stare slave. Mnogi (političke elite, mediji, udruženja građana) na sve moguće načine eksploatiraju ratna događanja zarad kratkoročnih interesa, ne razmišljajući o dugoročnim posljedicama svog obično lažnog dušebrižništva i patriotizma.

Postavlja se pitanje koji su to mehanizmi uz čiju pomoć možemo demaskirati političke manipulatore našom prošlošću. Često čujemo da su novi naraštaji, neopterećeni ratnim traumama, garant dugotrajnog mira. No danas su mladi ljudi, dobrim dijelom, samo vjetar u leđa vladajućim etnopolitikama. Političarima donose izborne pobjede služeći im u zloupotrebama krvavog ratnog naslijeđa. U to sam se i sam uvjerio na sastanku podmlatka jedne od ovdašnjih stranaka, gdje se uglavnom promišljalo na koji način, uz najmanje uložene energije i novca, prevariti ljude da je upravo ta stranka najbolja politička opcija. Mladi ljudi kojima sam se tom prilikom priključio samo su po datumu rođenja mladi. Po svemu ostalom predstavljaju vjernu kopiju seniorskog sastava te političke stranke.

Tako se i moglo desiti da ti isti mladi, kao nada za mir i prosperitet u ovom dijelu svijeta, nakon višesatne diskusije zakluče jedino to da će napraviti popis bitnih historijskih događaja koji će se obilježavati i eksploatirati radi političke dobiti. Naravno da to niko nije rekao ovako eksplicitno, ali samo zato što nije ni bilo potrebno. Podrazumijevalo se da je to legitimna i plemenita akcija koja još i donosi dobre rezultate na izborima.

Priče o mladim nadama mogu postati nešto više od puke demagogije ili kolektivne mantre samo ako izbjegnemo indoktrinaciju mladih umova i oslobodimo ih bombardovanja ratnom historijom. Tako bismo prestali produkovati omladinu koja hoda utabanim stazama kolektivne stranputice i omogućili mladima da razmišljaju izvan vladajućeg diskursa. Ne možemo od novih generacija očekivati nove ideje koje će nas u budućnosti povezati u homogenu zajednicu ako im, umjesto serviranja konačnih istina, ne ostavimo prostora za vlastito promišljanje o prošlosti.

U poslijeratnoj BiH potrebno je stoga udariti temelje za kritičku misao novih generacija. Nemoguće je postaviti te temelje ako će mladi biti radna snaga uposlana da svakodnevno prati kalendar i obilježava historijske događaje relevantne određenom etnosu. Mladi ne mogu biti generator promjena niti kreiranja novih zajedničkih vrijednosti ako im je zaborav uskraćen kao instrument dolaženja do mira. Vladajućim politikama sjećanja preslikavam današnje probleme na buduće generacije, ne ostavljajući im alatke za njihovo prevazilaženje.

Vodeći se onom Lenjinovom da bez revolucionarne teorije ne može biti ni revolucionarnog pokreta, tvrdim da je zaborav dio *rješenja* bosanskog pitanja, a ne problema. Način na koji se sada sjećamo služi nam samo da generišemo neprijateljstvo i opravdamo osvetu, čime popločavamo put za buduće konflikte upropaštavajući ne

samo svoje živote već i živote onih koji dolaze poslije nas. Samo pragmatično i trezveno razmišljanje može ovo društvo postaviti na realne i održive osnove koje će omogućiti da se kolektivno sjećanje

jednog dana iskoristi kao nauk da ne ponovimo historijske greške, a ne kao razlog za ispravljanje navodnih historijskih nepravdi.

O AUTORU:

Rođen 1986. godine u Sarajevu. Na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Odsjek politologija, stekao zvanje bachelor lokalne samouprave i javne uprave. Na istom fakultetu radi na izradi magistarske teze Fenomen korupcije u jedinicama lokalne samouprave u BiH. U slobodno vrijeme beznačajno traži sebe i posao u struci.

Kako iskoristiti emancipatorske potencijale tradicije kao prostora za kritiku naturalizovanja društvenih normi?

Nasilje nad seksualnim i seksualiziranim tijelom (s tim da je povrijeđeno tijelo uvijek seksualno: narušena je logika njegove cjelovitosti; otvoreno je prema svijetu i nije više jedno) tradicionalno podliježe praksama skrivanja i prešućivanja koje su dio nasljeđa posmatranja ljudskog tijela kao izvora kulturnih tabua. Šutnja o seksualnom nasilju dio je tradicije koja tijelo vidi kao tabuizirani prostor. Taj prostor ima moć djelovanja tek ako je skriven i ako funkcionira na osnovu logike i uspostavljanja odnosa između prisutnog i odsutnog.

Savremeno društvo je ipak, kroz filter medija, dozvolilo privatni pogled u zabranjeno. Osakaćena i raščerečena ljudska tijela skoro su svakodnevni medijski prizori u kojima očigledno uživamo, jer strategije (uspješnog) medijskog poslovanja ukazuju na to da gledamo samo ono što želimo. Takva situacija pasivno gledateljstvo pretvara u aktivno tijelo mase koje teži da rastrgne tijelo pojedinca. Kako skriti svoje povrijeđeno tijelo od nametljivog pogleda javnosti u formi medijskog oka (koje sve vidi i sve emituje) za savremenog traumatiziranog subjekta je izazov možda i veći nego nekadašnji zahtjev za razotkrivanjem tabua povezanih sa tijelom.

Da li će šutnja, u duhu tradicionalnog poimanja, a sa namjerom novog, političkog prevrednovanja, tako zaista postati zlato? Može li u ovim slučajevima šutnja traumatiziranog subjekta, kao svjesno

**Osakaćena i raščerečena
ljudska tijela skoro su
svakodnevni medijski
prizori u kojima očigledno
uživamo**

birani čin, biti dovoljno subverzivan i emancipatorski odgovor na posesivne intencije tijela mase da pojedince izloži apsolutnoj vidljivosti? Ovaj zahtjev međutim podrazumijeva propitivanje tradicije osvajanja prava na govor koji politički legitimitet stiče samo u prostoru javnog. To bi značilo priču o intimnom pretvoriti u tabu, a istovremeno tradiciju šutnje o tijelu prevrednovati u svoju korist; politizirati intimni iskaz radi humaniziranja javne sfere.

Pričati uvijek iznova, da se nikad ne ispriča

Na početku romana *Tvrđava* Meše Selimovića glavni lik, Ahmet Šabo, ratuje u dnjestarskim močvarama. To je mjesto izvan kulture kojoj on pripada i u koju će se jednom vratiti. Dio priče koji se dešava u Hoćinu, u toj dalekoj zemlji ruskoj, naizgled je tek traumatično jezgro konstituirano kao iskustvo besmislenog ratovanja koje će oblikovati svakodnevicu mirnodopskog života Ahmeta Šabe u Sarajevu. Ipak, u dnjestarskim močvarama dešava se nešto što će u romanu biti spomenuto samo jednom i ostati nerazjašnjeno. Grupa vojnika, Šabinih ratnih drugova, seksualno zlostavlja ženu koja živi u selu u kojem su se oni slučajno zatekli.

Akt seksualnog nasilja u romanu se eksplicitno ne opisuje, ali znamo da se nasilje desilo. Ahmet Šabo tu ženu nije fizički zlostavljao, ali kroz sažaljenje i nesprečavanje nasilja, i sam postaje njegov sudionik:

Da sam učinio nasilje nad njom savladanom, kao i ostali, podnijela bi stisnutih usana, i mrzila bi nas sve, pse, cijeloga života. A ljudski obraz i sažaljenje, nakon nasilja, što joj je izgledalo kao potres, kuga, kob koju bog šalje u čemu lijeka nema, nenadano su probudili njeno dostojanstvo i pokazali joj mjeru poniženja. Od žrtve nedohvatne sudbine postala je žrtva surovosti.

Ovako govori Šabo nakon susreta sa ženom koja je silovana i čija će priča ostati u tom ne-mjestu, Hoćinu, u dnjestarskim močvarama, kao i većina njegovih saboraca. Ova priča ostaje neispričana; seksualno zlostavljana žena u priči se pojavljuje kao nedovršeni element. Njeno prisustvo je tek naznačeno kroz svijest naratora koji kaže da tu priču neće pričati, ne zato što ne može, nego zato što ne želi. Moglo bi se reći da njegov čin uskraćivanja priče o zlostavljanoj ženi ima dva ključna razloga. S jedne strane se radi o spašavanju sebe i zaboravljanju svoje surovosti, dok je – s druge strane – to i politički čin zaustavljanja lanca nasilja, „da djeca ne pjevaju pjesme o osveti”. Iako ukinuta aktom naratora, ova priča

u tekstualnoj stvarnosti ipak uspijeva osvojiti svoj prostor, uprkos tome što se nije narativno ogolila niti podlegla našem zahtjevu da „saznamo sve”. Ovim je ta priča sebi (ili svojoj središnjoj akterici) priskrbila pravo pridavanja konačnog značenja.

Narativna tehnika koja se sastoji u suspenziji cjelovitih dijelova fikcije i onemogućavanju sklapanja elemenata priče u zaokruženu i smislenu fabularnu cjelinu, ukazuje na alternativni vid pričanja. Radi se modelu naracije koji se uspostavlja kao legitimni odgovor redukcionističkoj politici svođenja istine na nivo zakonskog akta, izvještaja, zapisa, ali i pripovijesti koja teži da ogoli život pojedinca i naracijom stavi tačku na pričanje o zločinu. Neispričana priča o silovanoj ženi ima mogućnost da svršenu formu glagola *ispričati* pretvori u njegovu nedovršenu i trajnu verziju. To znači stalno i iznova pričati jer postoji nešto što nije ispričano. Pojavljujući se u fikcionalnoj strukturi kao element koji nije do kraja razriješen, priča o silovanoj ženi je mjesto koje oblikuje ostatak romana. Priča o nasilju koje se desilo u dnjestarskim močvarama je traumatsko jezgro ne samo Ahmeta Šabe, nego i strukture cijelog narativa. Ona funkcionira kao prešućeni element oko kojeg se uspostavlja narativno ustrojstvo, ali ga nikad ne uspijeva ispuniti. Neispričana priča silovane žene je generator novih fikcionalnih stvarnosti.

**Može li šutnja
traumatiziranog
subjekta, kao svjesno
birani čin, biti subverzivan
i emancipatorski odgovor
na posesivne intencije
mase?**

Imati mogućnost proizvodnje priča znači istovremeno imati moć i mogućnost legitimacije vlastitosti, međutim, to znači i održati korak sa životom, u onoj mjeri u kojoj smo kao ljudska bića i etički subjekti živi sve dok svijetu (sami?) uspostavljamo smisao. Zadržavajući moć razrješenja priče, lik silovane žene, njena neizrečena ispovijest i njeno neprihvatanje ulaska u strukturu terapijskog odnosa (za nju je sažaljenje u ravni nasilja i prakticira se prvenstveno kao lijek za onog ko sažaljeva), recipijentima uskraćuje mogućnost pridavanja konačnog značenja. Uvođenje lika čija će nas priča zaintrigirati, a koju ipak nećemo čuti, neprestano podsjeća na nju i omogućuje njeno stalno pojavljivanje u našoj svijesti.

Narušavajući logiku zapleta koji podrazumijeva rasplet, *Tvrđava* ipak nudi odgovor nerazrješenoj priči. Radi se o konceptu ljubavi koji se uspostavlja kao ključni princip uspostavljanja smisla.

„Ahmet Šabo želi da nađe most do drugih ljudi, da izađe iz tvrđave, jer zna, razdvaja nas i uništava nas mržnja, održaće nas samo

ljubav, ili makar vjera da je moguće ma kakvo sporazumijevanje među pojedincima i zajednicom”, kaže Meša Selimović u *Sjećanjima*.

Ljubav je ovdje metafizički koncept koji *Tvrđavu* oblikuje kao lirski roman, uspostavljujući istovremeno princip ljubavi i razumijevanja (i umjetnosti) iznad principa istine i njene razgoličenosti (ne kažemo li često za istinu da je gola?), poručujući da priča o nasilju ne traži svoje razrješenje u konačnoj i apsolutnoj ispričanosti, nego prije u povjerenju koje se zasniva više na intuitivnom nego na racionalnom.

Sažaljenje kao poniženje

Selimović u *Tvrđavi* uspijeva priču o nasilju sakriti od radoznalog pogleda čitateljstva, istovremeno saopštavajući da se nasilje desilo. S druge strane, izmještanje priče u prostor intimnog moglo bi pretpostaviti i uklanjanje sa scene političkog, da nije tog *prisutnog odsustva*, nezabilježnog dijela priče u romanesknoj strukturi, koje stalno upozorava na svoju prisutnost, što je svojevrsni politički čin. Da li je ovo moguće i u okviru nefikcionalne stvarnosti?

Tekstualna stvarnost koja izlaže priču apsolutnoj vidljivosti recipijentata, u okviru društvene stvarnosti pandan pronalazi u medijima čiji je najbolji reprezent vjerovatno površina televizijskog ekrana. Televizijski ekran voajerskom oku gledateljstva obezbjeđuje sigurnost privatnosti, dok se priča povrijeđenog tijela izlaže apsolutnoj vidljivosti. Govoriti o povrijeđenom tijelu prije nego o povrijeđenoj osobi efikasnije je s obzirom na ono što podrazumijeva koncept osobe, a odnosi se na etimologiju latinske riječi (lat. *persona*) gdje označava masku koju su tokom izvođenja klasičnih drama nosili glumci na sceni. U tom smislu, pojam osobe ili persone ukazuje na niz identitarnih oznaka koje određeno biće u određenom društvenom kontekstu (pro)izvodi za druge. S druge strane, govoriti o povrijeđenom tijelu podcrtava ogoljenost i izloženost bića pogledu javnosti.

Jednom kad se povrijeđeno i ogoljeno tijelo nađe u prostoru apsolutne medijske izloženosti, u najboljem slučaju mu se nudi sažaljenje koje, kako kaže Ahmet Šabo u Selimovićevom romanu, „pokazuje mjeru poniženja”. Ono što produkuje poniženost povrijeđenog tijela jest neadekvatan omjer izloženosti; s jedne strane, medijski prostor potpuno ogoljeno priču servira gladnom tijelu mase koje će kroz niz interpretacija, učitavanja, podrazumijevanja, oformiti strukturu i ta struktura će nedvosmisleno dati konačni smisao na-

silju koje je prethodilo izloženosti. U toj ogoljenoj priči za tijelo kao personu nema mjesta. S druge strane, pozicija slušatelja/gledatelja/interpretatora ostaje zaštićena. Čak i kad je reakcija koja dolazi sa ove strane hladnog ekrana topli ljudski akt sažaljenja i empatije, postavlja se pitanje: o kakvoj ljudskosti govorimo dok mirno posmatramo priču o nasilju? Ne činimo li tad perverznije nasilje koje nam dopušta da spasimo sebe i svoje tijelo (stopljeno sa tijelom zajednice) od krvi i mesa povrijeđenog tijela, a pri tom ipak uživamo u prizorima i naraciji nasilja?

Transformacija tradicije

Izazov pričanja priča i osmišljavanja medijskih prikaza počinjenog nasilja ogleda se u potrebi proizvodnje iskaza koji priču o nasilju neće pretvoriti u samo nasilje. Uskratiti oku javnosti pravo na informaciju i priču znači povući se u anonimnost iz koje je skoro nemoguće politički djelovati. Paradoksalna situacija koja nalaže bijeg od posesivnih namjera mase udobno smještene ispred medijskih prizora u ime spašavanja vlastitog tijela dok se istovremeno traži političko djelovanje u ime zaustavljanja praksi nasilja, može biti podobno mjesto za novo promišljanje tradicionalnih i samorazumljivih kategorija u okviru kojih razmišljamo.

Društveno kartografisanje i konstrukcija koncepta tijela u okviru bosanskohercegovačkog javnog/medijskog prostora ukazuje na istovremeno tabuiziranje seksualnog tijela (scene ljubljenja, prikazi golog ženskog tijela na televiziji zahtjevaju roditeljsku pažnju, homoerotičnost još uvijek skandalizira...) i njegovo apsolutno ogoljavanje (priče o tijelima nad kojima je počinjeno nasilje, priče o monstroznim ubistvima, silovanjima...). Ovo na prvi pogled ukazuje na sukobljavanje novog i tradicionalnog, međutim, savršena uklopljenost i prisnost ovih pojava otkriva plastičnost pojmova za koje inače vjerujemo da pripadaju rigidnim strukturama. Nespajivo se pojavljuje kao spojivo. Otkrivanje tradicije kao nečega što može biti rekonstruisano u zavisnosti od potreba sadašnjeg trenutka, iako se obično osuđuje kao zloupotreba tradicije, zapravo daje nadu da je paradoks potrebe tabuiziranja tijela i istovremenog osvajanja političkog prostora moguće razriješiti kroz (i)skok u ljubav, kako sugerira Selimović – u njegovom romanu odgovor nasilju nije sažaljenje, nego ljubav.

Uvesti inače trivijalizirani koncept ljubavi izgleda prilično naivno, međutim, uz pretpostavku da je tradicija koncept koji se svaki put iznova redefiniira i ovjerovljava u aktuelnom društvenom trenutku, moguće je razmišljati o nadilaženju isključivosti pojedinih katego-

rija. Svjesno tabuizirati povrijeđeno tijelo i šutnju uspostaviti kao čin koji će vlasništvo nad pričom dodijeliti onome o kome ta priča zaista i jest, sakriti tijelo od izloženosti empatičnom pogledu, može uspostaviti novi sistem vrijednosti u kojem će šutnja zaista postati zlato. Tabuiziranje povrijeđenog tijela, kao njegov svjesni čin skrivanja sebe, traži i svjesnu izloženost onoga koji sluša priču; traži ljubav umjesto sažaljenja, a istovremeno uspostavlja pravedniju stvarnost kroz proces redefiniranja tradicije u svoju korist. Kao što ističe

Meša Selimović, ljubav je valjda jedini koncept koji nudi vjeru u mogućnost sporazumijevanja; građenja sastavnih umjesto rastavnih relacija, a jedna takva tradicija sigurno mora biti moguća.

Emancipatorski potencijal tradicije moguće je iskoristiti uz svijest o mogućnosti njene transformacije. To je mjesto iz kojeg može biti kritikovan svaki pokušaj naturaliziranja normi označenih tradicionalnima koje prijete da zadobiju vlast nad označavanjem individualnih iskaza. Iskustvo koje nudi umjetnost, posebno ona koja počiva na pričanju priča, ukazuje na mogućnost stvaranja vlastitog prostora za iskazivanje, onoga koji neće biti definiran nekom vanjskom tačkom, onoga u kojem se može uspostaviti sebe kao ravnopravnog sugovornika u svijetu nezasnovanom na razmeđu pojmova (privatno/javno, tradicionalno/novo...), sfera odijeljenih crtom televizijskog ekrana, kompjuterskog monitora ili nekog drugog tehnološkog izuma.

Šeherezadina šutnja

Međutim, primijeniti ovakav koncept u stvarnosti punoj još uvijek ušutkanih bića željnih prava na govor čini se nemogućim, bar na prvi pogled. U okviru književnog teksta ovakav model funkcionira; narator romana Ahmet Šabo u namjernom prešućivanju priče o silovanoj ženi zapravo razoktriva sebe. Žena koja je doživjela nasilje, odbijanjem sažaljenja onoga ko je to nasilje možda mogao spriječiti, postaje jedinom vlasnicom svoje priče.

Ipak, priče su porozne, za razliku od medijskih slika. Uvući u priču o nasilju filter kroz koji priča dolazi do voajera (u romanu se radi o svijesti naratora – priči Ahmeta Šabe) znači uspostaviti formu dijaloga u kojoj slušanje nije pasivni čin posmatranja ogoljavanja drugog, nego uvijek pomalo znači i ogoljavanje sebe. Moglo bi se reći da je ovdje ključna veza između vizuelnog i narativnog: ono što

Šutnja kao čin koji će vlasništvo nad pričom dodijeliti onome o kome je ta priča, može uspostaviti novi sistem vrijednosti u kojem će šutnja zaista postati zlato

mediji tabuiziraju vizuelno, često narativno ogole zavaravajući nas tobožnjom zabrinutošću nad integritetom povrijeđene osobe. Vrijeđi i obrnuto – vizuelno ogoljavanje i reducirani narativi medijskih prikaza. Pričanje je možda mjesto mogućeg političkog upisa. Ako pretpostavimo da slika umrtvljuje (daje konačno značenje), a priča oživljava (proizvodi nove i nikad konačne smislove), onda je šutnja, kao neodvojivi dio svakog pričanja, zaista zlato, ali samo u onoj mjeri u kojoj sami odlučujemo šta ćemo ispričati riječima, a šta šutnjom. To je i svojevrsni ljubavni poziv, u smislu da ćemo ogoljavanjem sebe neminovno ogoliti i drugoga, a to već znači razbijanje površine televizijskog/kompjuterskog (ali i papirnatog) ekrana i puštanje topline u prostor obično lišen ličnog.

No, ne govore li primjeri pozitivne prakse u izmišljenim svjetovima nešto i o našim nemoguće nasilnim stvarnim svjetovima? Pored toga, nije li ljubav partikularni princip, smijemo li i pomisliti na *propisivanje ljubavi*? Iz Selimovićevog romana možemo naučiti o mogućnosti spašavanja života pričanjem; a kako je ljubav uvijek jedinstven, neponovljiv i prije svega individualan osjećaj, to nužno znači i da svaka priča podrazumijeva drugačiji i novi model pričanja. Možda Šeharzada savremenog doba svoj život mora da spasi šutnjom, pri čemu to nije odustajanje od pričanja, nego redefinisiranje monološke forme govora, poziv na stalno slušanje koje neće prestati nakon ispričane priče.

O AUTORICI:

Autorica (1987.) je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu završila MA studij komparativne književnosti, a prije toga BA studij komparativne književnosti i filozofije. Objavila je veći broj književnokritičkih, publicističkih i teorijskih radova u časopisima kao što su Dijalog, Novi Izraz, Odjek, Front Slobode, Sic!, Puls demokratije i drugi. Osim književnosti, književne teorije i kritike, zanimaju je i pitanja feminizma kao društvenog pokreta i feminizma kao teorije. Trenutno radi kao koordinatorica programa Galerije 11/07/95.

KAD NENORMALNO POSTANE NORMA

ZORAN VUČKOVAC

Upozoravam čitaocima da bi im ovaj tekst mogao oduzeti nevinost nacionalnog bića i zauvijek ih onesposobiti za ulogu voljkog kupca igara namjesto hljeba

U kojem trenutku nam se javi najjači osjećaj pripadnosti naciji, ili kada tu pripadnost uopšte osjećamo, to nikada nisam utvrdio. Živo me zanima gdje se nalazi okidač za neku nacionalističku pomisao. Ili je to ipak sentiment?

Nacionalni identitet jest dio našeg identiteta kao nekakve cjeline, ali ne idem ja do prodavnice da kupim mlijeko misleći kako sam ja veliki Srbin koji ide do prodavnice da kupi mlijeko. Da li se snažni osjećaj pripadnosti okida kada prođem kraj džamije ili crkve? Pa nisam siguran. Da li kada čujem imena kao Ivica, Milan, Paula ili Sabahudin, ili Erna? Nisam siguran. Da li kada vidim zelenu boju, kada prolazim kroz Zenicu, kada igra Srbija, kada igra Bosna i Hercegovina, ili Hrvatska? Nisam siguran. Moglo bi se tako nabrajati unedogled, ali ne mislim da bih postao išta sigurniji. I baš je u toj mojoj nesigurnosti neka kvaka. Kako to da svi pričaju o snazi nacionalizma, a niko nije siguran u kojem momentu se nacionalnima ćutimo?

Igara umjesto hljeba

Naši političari, reklo bi se, nemaju mojih dilema o okidanju nacionalnih osjećaja — igraju na sigurno i drže se velikih mitova. U državi sa tri konstitutivna naroda, tri (konstitutivne?) religije i svega ostalog (ne)jednako konstitutivnog, velikih narativa ima na pretek — a čega nema, to se da izmisliti! Izgleda da se od svega da napraviti nacionalni mit, politički upotrebljiv.

Ima odličnih primjera tog goriva za političku mobilizaciju — ili je to ipak nacionalistička mobilizacija? (Oprostite, iz razumljivih mi se razloga zamaglila razlika između jednog i drugog.) To su veliki književnici poput Ive Andrića, Meše Selimovića, velike borbe i pobjede domaćih antifašističkih snaga u Drugom svjetskom ratu, veliki porazi poput onog na Kosovu, velika stradanja poput onog u Jasenovcu i Srebrenici, i mnogo drugih velikih pobjeda, poraza, patnje, stradanja, sreće i (su)života. Recimo da su oni do te mjere lako uočljivi da bi se moglo reći da su veći od života — ali upotreba tih veličina u političke svrhe vrlo je pragmatična i vrlo svakodnevna. Svi smo čuli za razne verzije pomenutih narativa (i mnogo onih

nepomenutih) i znamo kako se (o)lako koriste: i kao veliki motiv oko kojeg se da okupiti mnoštvo ljudi, i kao veliki motiv *protiv* kojeg se da okupiti mnoštvo ljudi.

Mi na razne načine *upadamo* u velike mitove: čitanjem, slušanjem, rođenjem, kojekakvim oblicima inicijacije u nacionalne svjetove, ali to ipak nije neki izgovor. Baš kao što sasvim sigurno ima trenutaka u kojima se nacionalni osjećaji aktiviraju, valjda ima i trenutaka kad se aktivira racionalnost i dobijamo priliku, ili je sebi stvaramo, da biramo koje od njih ćemo poštovati kao dio tradicije, a koje odbaciti kao neosnovane i huš-kačke. A jedna od stvari koja nam u tome pomaže — pored zdravog razuma — jest upravo veličina ovih narativa. Lako ih se uočava, a i lako se uprati ko nam prodaje npr. društvenu bijedu upakovanu u odbranu Velikog Nečega. Ako vi kriknete: Hljeba! a oni na vlasti gromko odvrću: Igara!, sve vam je jasno.

Ako se, ne daj bože, ponovo zarati...

Ali šta je sa svakodnevnim životom? Ima li tih okidača nacionalne pripadnosti tokom jednog običnog dana jednog običnog života jednog običnog čovjeka? Zbog čega nam je i dalje bitno ko je čiji, i mimo predizbornih kampanja i kojekakvih dirigovanih skupova? Ne vrijedi se braniti da nam nije bitno, postoji za to jednostavan test. Ima među nama (još uvijek) onih za koje je teško samo po stavovima i mišljenjima utvrditi koje su nacionalnosti. A mudro zборе. Ljudi se prosto ozare dok ih slušaju. Oduševe se. Sve dok otkud ne iskoči ime i prezime tog mudrog čovjeka. U tom trenutku shvatite koliko je bitno je li *naš* ili nije — ako jest, oduševljenje raste. Ako nije, oduševljenje splasne, smrzne se.

Zašto je to naš/njihov bitno, međutim, ima veze s onim što čujemo tako često da mu više ni ne pridajemo previše značaja. Ja to čujem od mame, tate, komšije, babe, ujaka, strine i inih, a u najbezazle-nijim kontekstima: *Ako se, ne daj bože, zarati ponovo...*, ili *Ako se,*

Nacionalni identitet jest dio našeg identiteta, ali ne idem ja da kupim mlijeko misleći kako sam ja veliki Srbin koji ide da kupi mlijeko!

kojim slučajem, zapuca... Usputne rečenice, usputno izrečene, gotovo da ih shvatite kao kakve poštapalice bez težine i značenja. Ali upravo to koliko nam je bitno da se prepoznamo kao *ovi* ili *oni*, govori da te usputne rečenice nose teret sasvim realne prijetnje koju, čini se, osjećamo neprestano, makar podsvjesno. Zbog nje smo svjesni strane kojoj pripadamo. To *ako* ima itekakvu težinu. Nikakvo se *ako* ne dešava samo od sebe. Iza svakog *ako* mora da stoji *neko*. To od čega mi strahujemo onda i nije neizvjesnost, nego izvjesnost koju sami možemo izazvati. Možda ljudi koji izgovaraju te riječi ni ne primjećuju da ih izgovaraju. Možda i ne misle ništa loše. Vjerovatno uopšte i ne misle. Ali nam rade loše. Želeći da budu spremni, pretpostavljaju situaciju za koju, mislim, ne smijemo biti spremni. Jer ako sam prije bilo kakvog početka svjestan koju ću stranu zauzeti, bila ona loša ili dobra, onda nema smisla da čekam. Treba odmah da ratujem. Da sam započnem rat.

Možda se tako nešto zbivalo i ratu u Bosni i Hercegovini. Već dugo se pitam kako je tekao proces zauzimanja jedne od ponuđenih strana, da li su svi već znali gdje su (kako se često čuje u neobaveznim razgovorima) ili su tokom rata prolazili kroz razne ponuđene im faze – rat za nezavisnost, odbrambeni, otadžbinski, domovinski, građanski, agresija, rat za otcjepljenje, rat za očuvanje... Ili to samo znači da su naše bake i prabake, naši djedovi i pradjedovi odradili svoj posao dobro – nenametljivo, ispotiha, nekakvim tadašnjim usputnim opaskama – i naučili svoju djecu a naše roditelje da, Ako dođe do Nečeg, znaju na koja vrata da kucaju, i za koju kvaku da se uhvate.

Kako se peca sitna riba

Na isti način danas uče nas. Za slučaj da izmaknemo onim velikim pričama, za slučaj da smo skeptični prema nacionalnim mitovima, tu su ove usputne opaske. Čujemo ih u kući, a za slučaj da su nam se kuća i ukućani sačuvali od tih priča, eto udica po prodavnicama, reklamama, TV i radio-emisijama, sa svih strana i na sve načine. Nije ni čudo da mi se ponekad čini da čak i hljeb i mlijeko imaju na-

cionalni predznak. A ti nacionalni predznaci i prodaju po koji hljeb. A prodavati hljeb na bilo kojoj osnovi osim one iskonske – da se napuni stomak – nije dobro ni etički ni etnički. U nekoj knjizi to sigurno piše. Ako ne piše, trebalo bi.

Ja bih naravno htio da te udice prebrojim i izvažem, ili bar po abecednom redu da ih poslažem. Onda bismo možda mogli nosati taj popis i biti na oprezu. Jer one nisu tek nevine igrice. Tu su oko nas jer imaju zadatak da nas na nešto podsjetite. Da naprave prevagu, da nas natjeraju da zauzmemo stranu.

Te male stvari imaju sopstveni život. To što rade – rade već godina-ma. Tako da ih mi više ni ne primjećujemo i komzumiramo ih bez razmišljanja. I sad smo već i mi mladi dobro dresirani: kupujemo *naše*, dajemo *naša* imena i na oprezu smo kad čujemo *tuda*. Sve postaje nacionalno. I svi znamo šta je čije. Još važnije, svi znamo ko je čiji. Tako se brižljivo i efikasno čuva nacionalizam. Možda tinja, možda samo kuca, a možda i puca. Čeka pravi istorijski trenutak. I onda eskalira, i to na različitim mjestima: na utakmici Borca i Želje, na medi komšija u Prijedoru, za stolom u kafani, i ko zna gdje sve ne. Svima to dođe normalno: biva, čim su se sastali *nečiji* i *nečiji drugi*, normalno je da se bar potuku. Ispadne tako da je *nacionalni* sukob najnormalnija stvar. Zbog toga se i mnogima od nas ono *ako se zarati* i dalje čini kao jedna od realnih mogućnosti i ne uspijevamo te riječi otpisati kao paranoisanje starijih. Pa mu dođe normalno da ćemo kupiti naš hljeb, naše mlijeko, ajvar, pekmez. A odatle dođe normalno i da ćemo glasati za tog i tog predstavnika te i te stranke, jer je *naš*. To jest nije *njihov*.

U tom momentu smo već u zoni sumraka, među svrstanima, a tu sve nenormalno – npr. pucati na komšiju – postaje normalno.

A prodavati hljeb na bilo kojoj osnovi osim one iskonske – da se napuni stomak – nije dobro ni etički ni etnički. U nekoj knjizi to sigurno piše. Ako ne piše, trebalo bi

O AUTORU:

Rođen u Banjaluci 1987. godine, na prostorima bivše Jugoslavije poznatiji po masovnim štrajkovima radnika, godine kad je inflacija u SFRJ iznosila preko 100% a tokom koje su zbog pronevjera hapšeni i Fikret Abdić i Zdravko Čolić. Uprkos lošem startu, narednih dvadesetpet godina sa roditeljima srećno živio u okolini Omarske, malog naselja pored Prijedora, poznatiji po željeznoj rudi i koncentracionom logoru. Studirao na Filološkom fakultetu u Banjaluci na Odsjeku za engleski jezik i književnost. U proteklih godinu i pol napisao dva teksta za Puls demokratije, zajednicu neistomišljenika – što mnogo govori o njegovoj agilnosti i duhu. Trenutno na master studijama na Univerzitetu u Alberti, u jednoj od sjevernijih provincija Kanade. Život na sjeveru je monoton, obilje snijega i nedostatak sunca. Vitamin D je obavezan dodatak ishrani. Što se tiče Fikreta Abdića, on je prošle godine pušten nakon što je odslužio dvije trećine kazne. Čola je Novu godinu dočekaao u Budvi.

Iako nemaju veze s raspravama o Ustavu, leptirići u stomaku se tradicionalno tiču identiteta nekih od nas – tačnije, onih ženskih nas

U vrijeme kada pronaći literaturu o utjecaju rendane mrkve na pokretanje malog nožnog prsta ne predstavlja nikakav problem, tematiziranje tradicije muškog *prezimenovanja* očigledno se smatra pukim traćenjem autorskih napora jer se, valjda, radi o pitanju od tercijarnog značaja? Posebno me brine činjenica da se i u virtualnim forumima, raznih vrsta i profila, o toj problematici postojano šuti, bar na našem jeziku. Ponekad pokoja diskusija, i to je sve. Identitarne skupine marginaliziranih i ugroženih po raznim osnovama – a najčešće etničkoj – neprestano su predmet javnih rasprava, ali gotovo niko ni ti piše ni ti govori o onima koje su prinudene da sa svakim novim leptirićem u stomaku mijenjaju i svoju dotadašnju ličnu identitarnu oznaku, najjavniju i najduže nošenu od svih. A o prevođenju tekstova koji se time bave bolje da ne govorimo. Pokušaj samostalnog istraživanja donosi još veću frustraciju. Odlazak u *Federalni zavod za statistiku* rezultirao je informacijom da je istraživanje na tu temu prvi put započeto u skorije vrijeme, i to na inicijativu „*Gendera*” (?!). Užasavajuća je činjenica da javne ustanove ne razlikuju kategorije od institucija, a prava žena vide kao mogući predmet interesovanja samo onih organizacija ili institucija koje imaju tzv. ženski predznak.

No, zahvaljujući Allanu Nevinsu i danas dobro prihvaćenim i priznatim metodama oralne historije u sklopu kojih intimna priča i njena kazivost konačno nadilazi *sveto slovo* reprezentativnog uzorka, ja sam sebi obezbijedila potrebnu literaturu. Riječ je o iskustvu, pričama triju (neobičnih) žena, i njihovim teorijama. Sve tri su se odlučile uhvatiti u koštac s tradicijom zadržavši samo svoja rođenjem stečena prezimena, bez crtica i dodataka.

1) S.N., (37 godina), doktorica nauka.

2) A.D. (35 godina), magistrica nauka.

3) Lj.P. (55 godina), VSS.

(Svi podaci o sugovornicama navedeni su s njihovim odobrenjem.)

Društveni status i obrazovanje sugovornica neosporno privlače pažnju. Vrijedi razmisliti i preispitati da li su (ne)osvjiještenost i (ne)protivljenje tradiciji uvijek proporcionalni titulama. Ukoliko jesu, na koji način bi se postojeća veza mogla destabilizirati?

„Govorili su mi: Nemoj sad ti odmah da zakuhavaš!” (priča S.N.)

Za S.N. nije postojala velika dilema, podrazumijevalo se da će zadržati svoje prezime, tako da nije previše razmišljala o tom dodavanju. Nije joj bilo baš sasvim jasno šta to dodavanje treba da podrazumijeva s obzirom da je bračni status privatna informacija. U papirologiji i djetetu nije vidjela zapreku: bila je spremna da sa sobom uvijek nosi djetetov rodni list. Na pitanje kako su reagovali njegovi i njeni roditelji, S.N. odgovara da, za razliku od njegove porodice koja apsolutno nije reagovala, njena jest, isključivo iz straha: „Pripisali su to mojoj tvrdoglavosti, on je nagodan, složi se sa svim, šta će jadan?” – tako su to sebi objasnili. Bili su jako zabrinuti da ću ga uvrijediti i stalno me pitali: ‘Pa šta on kaže? Šta on misli?’”

S.N. je dugo imala pogrešno sjećanje na momenat svadbene ceremonije u kojem se mladenci izjašnjavaju o prezimenu: „Po mom sjećanju, u tom momentu nas dvoje u isti glas kažemo ‘svako zadržava svoje’, međutim video-zapis vrlo jasno pokazuje da A. to čini distancirano. On rečenicu izgovara normalnim glasom, a ja kao da su me upravo postavili na politički skup pred milion ljudi. To je bila politička izjava, na neki način. Ja sam to htjela svima staviti do znanja.”

Na pitanje zašto je dijete ipak dobilo samo očevo prezime, S.N. nudi učinkovitu alternativu našoj političko-nacionalnoj zbilji: „Zbog neslaganja imena i prezimena. Da je dijete dobilo moje prezime, lako bi ga svrstali. Na ovaj način ona predstavlja neku vrstu anacionalnog subjekta ili barem zagonetke za ove naše prebirače etnija. Uostalom, moj suprug, pragmatični informatičar, rekao je: *Jedno prezime, šta god da odlučimo. E-mail adresa s dva prezimena je pravi košmar.*” Kao potencijalno rješenje, za ubuduće, S.N. vidi *bockanje po površini*. „Mi to nećemo riješiti. U osnovi pravne države je nacija, rođenje, od koga si, čiji si. Sve dok se ne vratimo do *Bika Koji Sjedi*, koji se tako zove jer je kao takav doživljen, mi nemamo rješenja. Uvijek ćemo ići nekom korijenu. U takvom okviru rješenje je samo ovo bockanje po površini, tako da svaku konvenciju nekim postupkom pomalo dovodimo u pitanje, da načinimo neku vrstu oćuđavanja, oneobičavanja. Poput djece. Djeca su sposobna da izlaze na kraj

sa zbiljom, jer ne uzimaju ništa zdravo za gotovo. Nama, od 25 i 35 godina, nama je sve zdravo za gotovo. Mi smo formule već naučili i samo ih primjenjujemo.”

Bockanje, istina, ostaje površno, ali jedino zato što se ne usudimo ubosti dublje. Skupile smo hrabrost zadržati svoje (očeve) prezime, pa i naše kćeri će neupitno podleći tradicionalnoj navici i naslijediti očeve (razlog je uvijek ovaj ili onaj) a sutra ga možda mijenjati za muževljevo prezime. Pretpostavimo da više nije dovoljno konvenciju *pomalo dovesti* u pitanje, možda je neophodno potpuno je razoriti – pronaći drugu formulu i zastupati je radikalno, po cijenu da povrijedimo Njega i Njih, te pristanemo na košmarnu e-mail adresu: žena.koja.je.tvrdoglava@kontra.tradicije.

„Mi uopće nismo pregovarali oko djeteta. Da sam pvela tu raspravu, bio bi to nekakav krstaški okršaj, jer bi to sugeriralo da je ona dijete bez oca, dakle, da ona nije autentična figura.” (priča A.D.)

A.D. pitanje zadržavanja prezimena opisuje kao višegodišnji izazov, frustrirajuće i dosadno iskustvo, samim tim što je bila prinuđena da objašnjava zašto želi da zadrži identitet koji već predstavlja i kojem je vremenom proizvela i nametnula određeno značenje. Promjenu bitnog dijela svoga identiteta samo zbog promjene bračnog statusa, A.D. smatra apsolutno neprihvatljivom. Sugerisano joj je sljedeće *najprirodnije* rješenje: da *barem* doda muževljevo prezime – kao znak ljubavi prema njemu. Ali uzajamnost ovakvog očitovanja ljubavi nije dolazila u obzir. Roditelji A.D., kao i oni S.N., prihvatili su navedenu odluku s negodovanjem.

Kada ćemo upitnik staviti na tradiciju koja se kosi sa zdravim razumom, a ukloniti ga s prakse koja se na zdravom razumu i zasniva?

„Moja mama je u više navrata pokazivala svojevrсни strah, koji joj je nametnut kulturom, *da se On ne uvrijedi*”.

Na pitanje zašto je njeno dijete dobilo samo muževljevo prezime, A.D. odgovara: „Razmišljala sam i smatram da bi bilo korektno da svako dijete nosi i jedno i drugo prezime, bez obzira na odluku roditelja o svojim prezimenima, jer se na taj način stvara savez. Ako smo u braku, to je naše novo prezime, ta kovanica postaje treće prezime. Moj partner nikada nije bio sretan s mojom odlukom da zadržim svoje prezime, i danas se u svakoj zgodnoj prilici malo našali govoreći kako nismo iz iste porodice i sl., ali je tu odluku prihvatio. I upravo je, mislim, to razlog zbog kojeg nisam ni pokušala pregovarati oko djetetovog prezimena. To bi za njega uistinu bio oblik nekakvog javnog poniženja, intimni poraz i povreda.” A.D. pitanje preuzimanja/zadržavanja prezimena smatra važnim i razrješivim političkim pita-

njem. Zadržavanje prezimena stečenog rođenjem vidi kao privatno-političku akciju: „Misliti neke probleme iščašeno i neozbiljno, možda dugoročno može proizvesti puno bolji učinak nego misliti ih ozbiljno i misliti sistematski”. Poigravanje imenima i prezimenima, baš kao i tvrdim kolektivnim nadidentitetima nameće joj se kao za sada jedina izvodiva strategija: „Meni se čini da bi zapravo pravi iskorak bio da sam, onog trenutka kada sam to mogla, preuzela majčino djevojačko prezime, pa tako barem malo narušila sistem”. Ključni momenat bio bi povesti diskusiju, smatra A.D., kako bi žene znale da imaju mogućnost, jer većina njih djeluje po inerciji, neosvijesteno.

A možda bismo se ipak mogli osvijestiti i shvatiti da On Njoj ne čini uslugu kada joj *dozvoli* da se njegovom porodičnom stablu pridruži pod svojim imenom, jer to isto ona *dozvoljava* njemu. To postaje jasnije, da ne kažem *očigledno*, kad se uvidi da u opoziciji nisu Njeno prezime i Djetetovo prezime, nego Njegovo prezime i Njeno prezime. Postavimo mu stoga najlogičnije pitanje: „Voljeni, zašto da ja uzmem tvoje prezime, a ti moje ne? Ako ću ja uzeti tvoje, uzet ćeš i ti moje – to je razmjena. Ljubav je, valjda, uzajamna? Ili uzmimo skupa treće.” Zašto Otac ima pravo na osjećaj intimnog poraza ukoliko se dijete ne preziva kao On, a Majka se ima osjećati zahvalnom što ima pravo na izbor koji se tiče Nje same? Moramo li *prodati* pravo na označavanje zajedničkog djeteta za ono pravo koje već imamo? Da li naše pravo seže i dalje od zadržavanja, opet tradicijom nametnutog, očevog prezimena? Kada ćemo upitnik staviti na tradiciju koja se kosi sa zdravim razumom, a ukloniti ga s prakse koja se na zdravom razumu i zasniva? Činjenica je da posjedujemo slobodu i zakonsko pravo da prihvatamo i preuzimamo, odbacujemo sve ono što nam nameće tradicija. Ostati pri svom, rođenjem stečenom prezimenu, u tom smislu se javlja samo kao prvi korak razobličavanja tradicije.

„Eh sad, zašto sam ja zadržala svoje prezime? Zato što sam smatrala da je to dio mog identiteta, da se ja cijeli život zovem tako kako se zovem i bilo mi je naprosto nezamislivo da se sad zovem nekako drugačije. To nema nikakve veze s ljubavlju prema mom suprugu, prema djeci, prema porodici koju smo planirali itd.”

Lj.P. je imala netipično iskustvo. Njenom suprugu je bilo posve svejedno ko će uzeti čije prezime, sve dok se vole i dok su skupa. Za buduću djecu su, također, imali rješenje: ako bi se rodila djevojčica, nosila bi njeno prezime, a dječak bi nosio njegovo. Rodio se dječak, koji nije mogao preći granicu sa sopstvenom majkom niti voziti njen automobil, a da predstavnici zakona ne vide problem u njenoj odluci da se cijeloga života preziva jednako. „Moje iskustvo je da se to uglavnom prihvaća kao šala, dobra dosjetka, kao *baš je to zanimljivo, simpatično* itd., a nikada ozbiljno, kao moja ozbiljna

odluka da zaista ne želim promijeniti ime koje nosim od rođenja." Lj.P., za razliku od drugih sugovornica, svoje djevojačko prezime doživljava i kao vezu sa svojim ocem, koji joj je nedostajao u životu provedenom samo s majkom: „Bila sam jako ponosna što to prezime stoji na vratima." Lj.P., kao i A.D., problem vidi u neosviještenosti i neobaviještenosti: „Po zakonu je, zapravo, sve regulisano, ali vrlo mali broj ljudi zna šta je uopće moguće uraditi. Vrlo su iznenađeni

A možda bismo ipak mogli shvatiti da On Njoj ne čini uslugu kada joj dozvoli da se njegovom porodičnom stablu pridruži pod svojim imenom

kada se susretnu sa tim i pitaju *Kako si ti to sačuvala svoje prezime?!.* Ja sam se s time suočavala. Dakle, ne znaju ni koje mogućnosti im zakon najnormalnije nudi. Mislim da je i to problem." Lj.P. Vidi rješenje u pojedinačnom djelovanju: „Pojedinačni primjeri i žene koje razmišljaju". Bitno je trgnuti

ljude, zainteresovati ih i nagnati da se pitaju: „Rješenje je djelovanje u mikrosredini. A moje, emotivno, rješenje bilo bi, možda, varijanta muške i ženske linije preuzimanja prezimena."

Muško prezime kao imperativ iz dva smjera

Bitno je o tome govoriti, i to na sav glas. Do kada ćemo tražiti dozvolu da ostanemo to što smatramo da jesmo ili želimo biti? Do kada da sjedimo u ljekarskim čekaonicama nervozno cupkajući što nas doktor zaboravlja, a on uporno izvikuje naš novonametnuti lični podatak? Željati ime koje cijeli život osjećamo svojim nije tvrdoglavost. Preimenovanje ne konotira ljubav prema Njemu. Prezimenovanje porodične prinove ne isključivo očevom porodičnom etiketom nije javno poniženje, intimni poraz ni povreda; pa takvim ne bi ni smjelo biti prihvaćeno. Povreda je kada majka ne može prevesti preko granice dijete koje je jednom nosila u svom stomaku. Poraz je kada sin ne može voziti majčin auto. Poniženje je kada vodimo grdne okršaje da bismo dijete koje smo *pod srcem nosile i same rodile*, označile i kao naše. Djetetovo ime dogovaramo, prezime se podrazumijeva (za to se već pobrinula poštovana g-đa ili g-đica Tradicija — baš se pitam da li je ona udata?), a za sebe lično se nadamo da će On biti milostivo moderan i dozvoliti nam naše *ja*. Ako nam i dozvoli, nadamo se da nećemo prečesto biti pozivane na zahvalnost zbog zadržane nominalne suverenosti sada osvojene teritorije našeg bića. Do kada

ćemo tolerisati društvo unutar kojeg je naše dijete autentična figura samo onda kada ne nosi naše prezime? Potrebno je destabilizirati postojeći sistem *vrijednosti* bilo na uvriježeno ozbiljan i agresivan način, bilo putem očuđavanja i poigravanja njime. Tradicija se mora osloboditi svoje titule gospode ili gospođice.

Ne pišem sve ovo iz nadmoćne pozicije nekoga netaknutog iskušenjima preimenovanja iz ljubavi. Imala sam osamnaest godina kada sam, kao zaljubljena klinka, na plaži rijeke Bregave, razmjenjivala ljupke replike sa svojim dečkom; bilo je to prije no su dečki i cure postali partneri i partnerice. U prštavim trenucima slijepe zaljubljenosti, dok mi je brak još uvijek bio privlačna zamisao, u razgovor su se uplela svadbena zvona, a time i priča o prezimenima. Moj tadašnji motiv nije bio osviješten niti politički, niti feministički — bio je veoma praktične prirode. Uslijedila je rasprava epskih razmjera i dramskih efekata: povišeni tonovi, suze i prekid veze. No, ljubav je bila jača. Postigli smo sporazum, na njegovu inicijativu: ja *smijem* zadržati i svoje prezime, uz njegovo, pod uslovom da prvo dijete koje budemo imali nosi ime koje on sam odabere. Nekoliko godina poslije toga njegova majka mi je usplahireno ispričala priču o komšinici koja se onesvjestila na vjenčanju svoga sina: snaha je pred matičarem, na zaprepaštenje svih prisutnih, odlučila zadržati i svoje prezime. Komentirala sam sa „naravno, i sama ću jednako postupiti. Odakle joj pravo da se onesvijesti?" Uslijedila je napeta šutnja. O tome se više ne govori. Srećom.

Tako ja i dan-danas živim sa svojim prezimenom, iako nisam sigurna da to znači pobjedu. Bockanje po površini balona nužno će dovesti do njegovog pucanja. Nadati se da jedini rezultat neće biti kratkotrajna snažna buka. Problem nastaje s alternativom. Nameće se pitanje da li su One uopće borci u ovoj bitki, ili se na sceni nalazi samo On naspram Njega tj. otac naspram muža tj. muškarac naspram muškarca; svaki sa svojom etiketom na čelu. Gdje je Ona kada je njen jedini izbor muško prezime, kao imperativ u dva smjera? Kojim imenom će Ona išta bitno promijeniti kad i majčinim djevojačkim prezimenom dobija — prezime svoga djeda?

Za početak, neka se jedna nazove Ona Koja Se Bori. I neka načini prvi korak.

O AUTORICI:

Magistrica komparativne književnosti. Autorica mnogobrojnih objavljenih književnih kritika. Za BHR1 radila emisije: „Izvrtnje književnog modela: žensko čitanje i žensko pisanje (savremene autorice u BiH)" i „Nirman Moranjak-Bamburać — smjernice ka osvještenju. Da li je marginalizirano ujedno i marginalno? (Pitanje roda i feminzam)", te radio-dramatizacije „Ljubavnica" Etriede Jelinek, „Knjige o Tari" Zdenka Lešića i zbirke „Vatrometi" Lane Bastašić.

TRADICIJA IZMJEŠTENOG BUNTA

DAVID PEĆANAC

**Mislite da je tradicija bezazlena i usputna konstanta svakodnevnog života?
Onda je ovo tekst za vas i o vama**

Kremen: Reci mi, Savremene, šta je za tebe tradicija?

Savremen: Tradicija... Hm... Misliš neki običaji? Ono što se prenosi sa koljena na koljeno. Kafa i rakija. Bajram i Božić. Sarma. Otadžbina. Dolma. Izuvanje. Selimović. Glasanje. Prvo pa muško. Čevapi. Obrezivanje. Andrić. Slava. Baklava i tako to...

Kremen: To je tradicija koju ti poštuješ, praktikuješ i pronalaziš se u njoj?

Savremen: Pa, znaš kako... I ne baš. Mislim, šta ja imam sa slavama i tim vjerskim zabludama naroda, kontaš. Jedino zbog starog i stare, dobre hrane i rakije. Pojavim se, očitam očenaš i preživim taj jedan dan. Razumiješ. Mislim, baklavu obožavam, al i to ti je samo hrana. Andrić je smarač a, pravo da ti kažem, Selimovića nisam ni čito. Ne glasam iz principa. Jedino, eto, čemu sam pravo vjeran jest to izuvanje. Higijena je to.

Kremen: Dakle, te stvari i nisu tvoja tradicija?

Savremen: Kako, bolan, nisu?

Kremen: Pa izgleda da ti te stvari radiš mahinalno. Instinktivno. Više iz obzira prema nekome ili nečemu, nego prema samom običaju. Dakle, na slavi si radi oca i majke, rakije i kafe, a ne zato što si vjernik. Pa tako, iako se zbog higijene izuvaš kad ulaziš u kuću, opet nisi upućen u istoriju toga običaja. To nije tradicija koju ti proživljavaš i živiš. Jer, gledajući tako, onda i pranje zuba može da se smatra tradicijom. Stoga mislim da ta tradicija nije tvoja tradicija.

Savremen: Dobro. A šta je, onda, buraz, moja tradicija?

Kremen: Prije će biti da je tvoja tradicija pomjeranje tradicije, folklor a običaja na nivo bilo kojeg drugog događaja s unaprijed propisanim pravilima ponašanja i ugrubo utvrđenim redoslijedom poteza, a to često zna da bude opasno. Jer kad svoj prvi ispit položiš

s više nego zadovoljavajućom ocjenom, pa kažeš *prvo pa muško* a ni ne znaš zašto – zapravo nemaš pojma ni da se negdje u tvojoj podsvijesti ugnijezdila preferencija muške djece. Jer se ta izreka u tvom jeziku ukorijenila zahvaljujući ideološkoj osnovi patrijarhata – a ti ni o tome nemaš pojma. A kako uopšte možeš da budeš siguran da je baš to ono što *ti* stvarno želiš? Na kraju krajeva, zar te ne zasljepljuje – zar te ne zaglupljuje to nepropitivanje bitnosti pola prvorodenčeta? Takav odnos prema tradiciji vodi u zabludu, jer stvara osjećaj da se radi o pukoj konvenciji, čak navici, koja se mijenja kako se mijenja društvo, nešto prirodno, praktično bogom dato.

Savremen: Ejs!

Kremen: E, vidiš, mene zbog toga zanima šta je tvoja tradicija. Tvoj običaj. Tvoje iskreno življenje nečega što ćeš ti, svjesno ili nesvjesno, prenijeti drugima.

Savremen: Aham. Znači ti, zapravo, misliš na nešto što ja poštujem kao običaj, i kontam zašto ga poštujem. Hm... Pa... Ne znam baš jel to – to, ali meni ti je moja tradicija, buraz, da ja i moj jaran kad rasturimo neki ispit odemo na koncert *Dubioze* ili *Hladnog Piva* ili *Goblina*, kontaš, i onda, onako pjani i nabrijani, pjevamo s njima uglas. Psujemo mater državi i vladi, politici i onim, onim pederima, i u skupštini šupcima što pošten narod svaki dan zajebavaju za plate. Prozivamo narodnjake i metalce jer nemaju pojma šta je dobra zika a, realno, i oblače se retardirano. E, a onda se ujutro probudimo mamurni i odemo u naš standardni kafic u centru, sjedimo po dva–tri sata i posmatramo sve one isprane mozgove kako se šepure glavnom džadom. Moj half pije čaj, a ja kafu. On čita *Glas Srpske*, a ja Dnevni Avaz. Misliš to, a?

To je tradicija koju ti živiš, ali koju ne smatraš tradicijom zato što nije vidljivo obilježena i naslijeđena

Kremen: Baš sam o tako čemu mislio, Savremene. To je tradicija koju ti živiš, ali koju ne smatraš tradicijom zato što nije vidljivo

obilježena i naslijeđena. Jer se ne prenosi pričom, a ni jasno vidljivom praksom. Nego je indirektna. Suptilno stvorena. A tako ćeš je i ti sutra suptilno prenijeti na buduća pokoljenja. I tako, možda, sve do trenutka kada će neko da je locira, ozvaniči, imenuje i pretvori u običaj. Pa čak, možda, i da je prodaje u supermarketu kao kakav nacionalni proizvod, koji i ne mora izvorno da potiče od onoga ko ga prodaje.

Savremen: Ajde, majketi, Kremene, brate, kako to može biti tradicija? Kakva ti je to tradicija? Meni to o čemu ti govoriš više zvuči kao da je tradicija neka vrsta ideologije. Koliko se ja sjećam časova sociologije, tradicija se nasljeđuje, a ideologija se stvara. I, po pravilu, svi mi djelujemo ideološki, manje-više svjesno, ili nesvjesno, ali tradiciju i običaje poštujemo svjesno ih birajući. Ili je obrnuto? Ma dobro, kontlaš šta sam htio da kažem. I kako ti sad možeš moj odlazak na koncert i izbor novina nazvat tradicijom, kad, na primjer, moji prađed i prababa uopšte nisu slušali, recimo, *Majke*? Ili, kako možeš da kažeš da je ideologija i to što ja svjesno, svojom voljom i odlukom čitam *Avaz*. Nema to veze ni sa kakvom mojom vizijom svijeta ili političkog poretka. Eto, sviđa mi se, na primjer, način na koji oni izvještavaju. I kako ja uopšte mogu da izmislim i stvorim tradiciju nečim tako običnim kao što je prozivanje sistema i korumpiranih funkcionera?! To ti, buraz, danas svako radi, ali to nije tradicija, to ti dođe čista rekreacija – onaj taj-či, znaš ono...

Kremen: Znam, Ali, zar upravo to nije tradicija? Sad si rekao „nečim tako običnim”. Pa zar se u običaj ne pretvara baš ono što je obično, svakodnevno, ustaljeno, nepropitano, unaprijed prihvaćeno? I zar upravo to nepropitano ne stvara predrasude o svijetu, stvarima i ljudima, i vodi u zabludu u kojoj niz iskrivljenih predstava o stvarnosti postaje kamen temeljac za sve druge površne interakcije i pogrešne načine razmišljanja? Zar te ove osobine tradicije ne podsjećaju na definiciju ideologije, kao nečega što pruža naizgled neupitnu mogućnost izbora i samosvjesnog djelovanja?

Iako je tvoj stav o krsnoj slavi, u jednu ruku, dobar, zato što si uspio da iz nje izbaciš nepropitanu ideološku i mitsku osnovu i svedeš je na, naizgled, bezopasan slijed događaja; tradicija koju ti živiš i stvaras nastaje iz tvoje ideološki iskrivljene slike o sopstvenom političkom djelovanju.

Savremen: Stani malo, čovice. To ti meni sad pričaš, ako te kapiram, da ne treba da se o svojim bajramima i božićima i slavama i šta se već sve tu ne nareda, uredno držimo onoga ko smije, a ko ne smije

da lomi česnicu, da sve žene ima da budu na jednoj, a muškarci na drugoj strani; nego treba da se zapitamo odakle nam to sve uopšte i kakve to veze ima s vjerom? Misliš da bismo onda prestali uzimati tradiciju zdravo za gotovo pa bismo vidjeli u čemu je fazon, zašto radimo to što radimo. Kapim, kapim. Ali, i dalje ne kontam kako je to što ti nazivaš ‘mojom tradicijom’ – tradicija?!

Kremen: Evo ovako. Kako ja to vidim, ti si uvučen u ideologiju koja stvara tradiciju izmještenog bunta. A ta ideologija nastaje iz neprekidne tradicije odvajanja ili, možda je bolje da kažem – razdvajanja. Iz tradicije klasifikovanja. A potom razjedinjavanja tih klasifikacijskih oblasti. Iz tradicije koja seže još iz školskih dana kada su nas (na)učili da istorija nema nikakve veze sa književnošću, ni književnost sa likovnim, ni likovno sa muzičkim, pa tako sve do tvog odlaska na *Dubiozu*, prozivanja metalaca i, onda, čitanja *Avaza* ili *Glasa Srpske*. Zapravo su oni stvorili tradiciju klasifikovanja da bi proizveli našu tradiciju površnog razmatranja, sveopšteg nepovezivanja, a jedan moj prijatelj će reći *pogrešnog povezivanja*. Naime, muzika i riječi prestaju onog trenutka kada skineš slušalice. Predstava se završava kada po izlasku iz pozorišta prokomentarišeš noge glavne glumice. Dnevnik kada počne film. Film kada puste reklame. A čas ili ispit iz demokratije čim te oni isti klasifikatori konačno ocijene. Dakle, ti sutra odeš na biro, skineš slušalice, i nakon što ti sve bude jasno već iz pogleda čiče iza šaltera, odlazeći bijesan možda se sjetiš *Dubioze* i sebi u njedra prošapučeš: Ovo je najbolji sistem što može bit. I tu se sve završava.

A taj izmješteni bunt – to je tvoja tradicija. Taj bunt je već tradicionalno predodređen na djelovanje u određenim okvirima, na određenom mjestu, u određeno vrijeme. Ta tradicija razdvaja tebe od rokera i metalca, metalca od pankera i narodnjaka, narodnjaka od rejvera i grandžera, a onda vas pusti da, poduprijeti *sasvim logičnim razlozima*, svoju socijalnom nepravdom izazvanu agresiju kanališete *ne* prema istinskom izvoru svog nezadovoljstva, već ponajprije jedan prema drugom. Pa vas vrati da mirno čekate u redu na birou, tapšete se po ramenu i međusobno tješite *Dubiozom*: Šuti i trpi.

Savremen: Ti, znači, govoriš da sam ja, kao, u zabludi? Jer mislim da odlaskom na koncert djelujem kontra sistema, a u stvari sam sistemski predodređen da tako djelujem? Da se, na kraju krajeva, moj bunt ispoljava tamo gdje najmanje škodi sistemu? Hm... A

Uvučen si u ideologiju koja stvara tradiciju izmještenog bunta. A ta ideologija nastaje iz neprekidne tradicije odvajanja i – razdvajanja

samim tim je već ugušen... Jao, brate, al njaške. Ko neki filozof, majke mi.

Kremen: Daleko bilo. Ja čak mislim da filozofi indirektno doprinose održavanju te tradicije, kao i svi ostali humanisti, umjetnici i naučnici. Mada smatram da ovi posljednji zaslužuju blaže kritike zbog prirode svoga poziva. Kako ja to vidim, Savremene, današnji humanisti su antihumanisti. Oni su najbeskorisnija vrsta intelektualaca jer poznaju većinu niti koje vežu teorije i prakse, imaju legitimitet i moć i tu su da bi stvarali i uvodili novine, a opet održavaju status quo. Zapravo, tvoja tradicija je i njihova tradicija jer je i njihovo djelovanje na sličan način izmješteno, samo što izmještenost njihovog bunta proizilazi iz nešto komplikovanijih preuslova.

Savremen: Ajde! E, baš me zanima kakvi su to tipovi. Kao, oni mogu, a ne znaju da mogu. Samo nemoj, matere ti, da na kraju i ja ispadnem filozof.

Kremen: Evo, ja ću da izdvojim tri najčešća tipa koja smatram najbitnijim i najkritičnijim. Prvi su oni humanisti koji nastavljaju elitističku tradiciju izolacije humanističkih nauka od svakodnevice, usmjeravajući svoj uticaj ka metaltragičnom teoretskom i stvaranju, i uopšte se ne osvrću na politiku i društvo. Prosto rečeno, njima je bitnije da polemiku o tome da li je Kant izgubio nevinost iz ljubavi ili u bordel, i da li je Mona Lisa imala silikone ili ne, nego da svoju vještinu i mogućnosti usmjere ka sferi šireg društvenog uticaja i svoje znanje primijene boreći se za promjene barem u obrazovnom sistemu.

Drugi su oni koji žele i pokušavaju da nam pomognu, jer biti umjetnik i filozof, reći će jedan od mojih profesora, oduvijek je značilo buditi se, buditi i sebe i druge. Ali oni ne uspijevaju da nas probude jer svoj bunt ispoljavaju kroz nedovoljno efektne, dostupne i zastupljene medije. Kistovi i olovke su im prekratki. Oni djeluju, ali su u zabludi kad misle da dotiču politiku i šire društvene slojeve. Zapravo, oni samo obavljaju većinom pasivnu srednju i višu klasu. Izložbe, koncerti, pozorišta i tekstovi njihov su jedini način odbrane javnog prostora, a dobro znamo da živimo u vremenu u kojem olovka sigurno nije niti jača niti duža od mača.

A tek treći! Treći su najgori. Naime, oni su uljuljkani u svojim profesorskim ili nekim drugim foteljama ili tronošćima u sferi visoke kulture. Imaju najviše iskustva i akademskog integriteta, a ipak im ne pada na pamet da se pridignu i usprotive bilo čemu što bi moglo da ugrozi njihov mali ružičasti svijet u kojem caruje drugarstvo.

Drugarstvo između pozicije i sistema, gdje pozicija uslovima egzistencije nadjačava uvjerenja, a sistem klimavošću pozicije osigurava njihov muk.

Tako i njihov uticaj i energija, na sličan način kao i tvoji, bivaju izmješteni, neproductivni i društveno nekorisni. Međutim, njihova odgovornost je utoliko veća što, iako znaju kako funkcionišu moć, ideologije i sistemi, ne čine mnogo da na tu praksu pozitivno utiču, zajednički.

Savremen: Vidiš, majku mu, Kremene, nisam o tom tako razmišljao. Zanimljivo. Dakle, dok se mi omamljeni kobeljamo

u živom blatu, neki od njih sjede na ivici bare, okrenuli nam dale i kontaju zašto mjesec ne padne na zemlju. Drugi žele, pokušavaju i kontaju da nam pomažu, ali ne mogu da nas dohvate. A ove treće, ove pozicionere, baš boli uvo, iako su u najgotivnijoj poziciji da natjeraju one koji imaju dovoljno dugačke ruke da nešto urade.

Kremen: Lijepo rečeno, Savro!

Savremen: Hm... Znači, Kremene, ti govoriš da je moje, što bi rekli, reda radi poštovanje tradicije i običaja, opasno u istoj mjeri kao i da sam sad u toj nekoj ideologiji, kako se to kaže...

Kremen: Da si bačen u već osmišljen ideološki izbor i ne propituješ prirodu svog djelovanja.

Savremen: E to, to. Bačen u taj izbor, baš tako, i takav bačen i ubačen ja sam, po tebi, izgleda, najbliži ovoj tvojoj drugoj grupi humanista, pošto mislim da utičem i šaljem udarce, a zapravo udaram glavom u zid.

Kremen: Upravo tako, Savremene! I onda će ti se, naposljetku, od silnog lupanja zamantati, pa ćeš ili početi da haluciniraš ili se stropoštatati u foteljicu, vremenom toliko suženu da više nećeš ni moći ustati iz nje.

Savremen: Vidiš ti to. Čekaj sad, sad sam i ja nešto pohvatao – sve ti je to do znanja!

Kremen: Znanja?

Savremen: Da, da, znanje, znanje je problematično! Ti, zapravo, govoriš da su nas svašta nešto naučili, ali to znanja što imamo – ne

Sad mi je sve puklo pred očima! Svaka tradicija nastaje tako što se na neki svakodnevni običaj nakalemi smišljeni mit

koristimo na pravi način. Imamo dijelove vitraža, al se ne trudimo da ih povežemo jer kontamo da ti dijelovi ne mogu da stoje jedan do drugog ako su različitih boja. I tu nam izmiče, kao pijesak kroz prste, sva ljepota i moć znanja i misli. Uh! Čuj ti mene, prosto da se prepadneš!

Kremen: Vidiš kako može, samo nastavi.

Savremen: A, opet, ovi akademci znaju kako da sastave vitraž, ali potom stanu i blenu u njega. Parališe ih ljepota, šta li. Moćna je to stvarčica. Znači, ja treba da ga sastavim — ali onda ga oni opet razbiju, ili bar rastave? Svaki komadić opet na svoju stranu?

Kremen: Tako nekako.

Savremen: I šta ću ja onda? Da opet sastavljam?!

Kremen: Otprilike. Šta bi se drugo moglo učiniti, osim da puštiš da ti se serviraju tradicije koje će olakšati manipulisanje ljudima i samo prividno jačanje individue.

Savremen: Pa da, brate Kremene, sad mi je sve puklo pred očima! Poenta je u tome da svaka tradicija nastaje tako što se na neki svakodnevni običaj nakalemi osmišljeni, nerealni mit. Ili se na osnovu mita osmisli običajni ritual. Ali naše djelovanje kroz slijepo slijeđenje tih osmišljenih tradicija može biti pravo zajebano. Znači,

tradicije koje djeluju kao i ideologije, savijajući nam leće kroz koje gledamo u svijet. I onda odrađujemo stvari onako mahinalno, ko da tako treba. Fakat...

Kremen: Fakat, upravo. I to uopšte nije kraj. Kad umjesto cijelog vitraža pred sobom vidiš samo komadiće, teže pronikneš u namjere manipulatora i teže reaguješ. Postaješ materijal podatan za oblikovanje. Neosviještenom tebi se sve ponuđeno čini prihvatljivim, i ništa ne pitaš, ni sebe ni druge. I tako je, u nekom momentu, tradicija bazirana na nekoliko velikih običaja bila dovoljna da sljedbenike tih tradicija ujedini, a sljedbenike drugačijih suprotstavi.

Savremen: Vidi ti to! Prvo su sistemski šupci stvorili tradiciju koja proizvodi sve više oblasti znanja i djelovanja, ali ih razjedinjava tako da mi zapravo na kraju ništa više ne znamo... a onda su nam — kroz običaje — pojeftino ponudili nekakvo zajedništvo, pa tim zajedništvom pravdaju kriminal, ratove i šta već ne. Eto ti sad! E da znaš, ima odmah da javim staroj da više ne jedem baklave i ne ločem rakiju na slavi! Kad si me ovako lijepo poučio, lijepi moj Kremene, ja ću ovako osviješten udarati po baklavama i rakiji samo mimo praznika! Odoh odmah... kad bolje razmislim, neće mene više niko manipulirati, ja sam ti... čovjek-vitraž!

Znači, te tradicije djeluju kao i ideologije, savijajući nam leće kroz koje gledamo u svijet. I onda odrađujemo stvari mahinalno, ko da tako treba

O AUTORU:

Rođen 25. januara 1986. u Banjoj Luci. Nezainteresovan, završio gimnaziju u istom gradu. Svira gitaru, bubanj i glasne žice. Protraćio dvije godine studirajući stomatologiju, pa završio na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci, Odsjek za engleski jezik i književnost. Piše poeziju i interesuje se za filmski dizajn zvuka, kulturologiju, pragmatiku, književnost i kritičku analizu diskursa. Voli duge šetnje isušanim jezerima i spaljenim šumskim predjelima.

ALADINOV ČILIM TRADICIJE

DANIJELA BALABAN

Tamo gdje se dodiruju tradicije različitih kultura otvara se prostor za slobodu pojedinca. Priča o lkeinom tepihu i instant-kafi

Berlin. Metropol. Sjedim u stanu svoje drugarice Fatheme iz Teherana i pijemo čaj, u julu mjesecu. Stan je svijetao i komforan, no vidi se – opremljen studentskim budžetom. Ništa posebno: kauč, dvije stolice, stolić, radni sto i polica za knjige prepuna udžbenika iz oblasti hemijske tehnologije. Na sredini sobe mali šareni ćilim. Primijetivši da buljim u njega, Fatheme mi počne objašnjavati kako u Iranu svaka porodica, bez obzira na stalež i vjeru, u svome domu mora imati persijski tepih i da njen, kupljen u lkei za 9.99 evra sigurno ne bi prošao sud njenog oca, ali, bože moj, tradicija je tradicija. Dok razmišljam kako u Bosni u julu mjesecu samo prehladeni piju čaj, a svi ostali kafu ili pivo, čujem sebe kako izgovaram tu nevjerojatnu rečenicu: Da, tradicija je nešto što se treba negovati. Nakon momenta neugodne tišine, jer smo shvatile da lupamo, obje srknemo po gutljaj čaja i prelazimo na temu nepodnošljive vrućine.

Mislim, ručno izrađeni persijski tepih možda i treba čuvati kao zjenicu oka, jer je artefakt kulture i umjetnosti jedne nacije, gdje

Baš u tom dodiru kultura, pojedinac dobija nevjerojatnu slobodu izbora ili modifikacije vlastite norme ponašanja i društvene prakse

posebna vrsta veza i utkani simboli otkrivaju cijeli jedan svijet i jedinstveno viđenje svijeta, ali nisam sigurna kako se jeftinim kineskim ćilimom – koji se može prati i u veš mašini – poštuje tradicija čiji je izvor prostorno udaljen hiljade, a idejno ko zna koliko kilometara. Možda Fatheme, kao i ja, stan drži urednim zbog bojazni da bi joj roditelji mogli banuti i zateći nered. Ali naravno da ne mogu. I moji i njeni su miljama daleko. No, izgleda da smo obje, osim kofera i jake želje da završimo fakultet, dosta toga i ne znajući ponijele sa sobom. Jer i tradicija i ambicija su u nama i prate nas kao sjena. A taman sam pomislila da u gradu sa tri i po miliona stanovnika u kojem me niko ne poznaje mogu biti šta god poželim.

No, kako ni Fatheme ni ja više nismo kod kuće, a uslovi života su se promijenili, neki nabolje a neki i nagore – jer nema se novaca za bespotrebne sitnice – tako se i naše tradicije, ispoljene kroz specifične prakse, moraju mijenjati i prilagoditi datim okolnostima.

I sve što je do momenta promjene bilo provjereno, sigurno i neupitno, sad se mora preispitati. A kada uopšte mislimo o vrijednosti i isplativosti tradicije nego onda kada je ona ugrožena, ili kada je – jednostavno – daleko. U tim trenucima, kad nam nije na dohvat ruke, ne uzimamo je zdravo za gotovo i čini se da tradicija predstavlja samo veliki problem.

Fatheme, koja je svjesno odlučila da promijeni državu i kulturu, sada mora modifikovati i dovoditi u pitanje svoje običaje koji za nju, ovakvu i ovdje, predstavljaju jedva išta više od puke simbolike. I ona zna da nema smisla držati skupocjeni tepih u iznajmljenom stanu u iznajmljenoj zemlji dok se izučava molekularni inženjering u enzimatskim i heterogenim katalizama, ali da bi se smirili duhovi prošlosti i ispoštovao red i poredak koji tradicija nalaže, tu je improvizacija. Jer poštovanjem tradicije, mi zapravo kupujemo mir. Duševni mir i mir u zajednici. Tradicija je društveni konstrukt i sprovodi se isključivo radi drugih. Da se otac ne bi ljutio, tu je tepih. Kakav – takav.

Vrlo je teško, a ponekad i bolno, naglo prekinuti sa sopstvenom tradicijom. Ali kada se ona mijenja polako i postepeno, te u novoj formi postaje dio osobe, a ne nešto nevoljko preuzeto zbog očekivanja drugih, stvara se odlična prilika za kombinovanje, pa i mijenjanje tradicija. Baš u tom dodiru kultura, pojedinac dobija nevjerojatnu slobodu izbora ili modifikacije vlastite norme ponašanja i društvene prakse. U tim momentima osjetimo kako na nešto možemo uticati, da nešto možemo izabrati, unaprijediti ili pak odbaciti. Preispitivati smisao običaja nije sebičnost, nego pragmatičnost. Bilo bi licemjerno upražnjavati tradicijske običaje samo radi tradicije, bez svijesti i dubljeg razumijevanja.

Ako osjećaj slobode uzme maha, tradicija se može promijeniti do neprepoznatljivosti i prouzrokovati dobrovoljno progonstvo iz zajednice. Fatheme slavi Bajram, ja pravoslavni Božić, a obje idemo kući na katolički Božić jer tad nema predavanja. Ali nije bitan praznik, bitna je zajednica. I zato se nas dvije trudimo da nađemo neki međuprostor, između novog i starog, odabranog i preuzetog.

A taman sam pomislila da u gradu sa tri i po miliona stanovnika u kojem me niko ne poznaje mogu biti šta god poželim

Samo oni koji su pronašli zlatnu sredinu i pomirili privatno i individualno s onim što je društveno, utoliko možda i tuđe, mogu naći mir i riješiti se nepotrebnih, čak i nerazumljivih obaveza. I možda baš u tim postepenim promje-

nama, bez naglih sudara novina i tradicije, leži napredak – baš u tom trenutku kad se nešto što je novo i neisprobano utka u nešto što je staro, bez nametanja i borbe na život ili smrt.

Fatheme, koja je jeftinim ćilimom zakrpila tu rupu tradicijsku, zapravo je ljubav i poštovanje prema ocu i otadžbini pomirila sa svojom ličnom slobodom, bez stega prošlosti – i sada mirno živi u sadašnjosti. I upravo tim ćilimom, kad da je Aladinov, na simboličan način leti u prošlost, ali i u budućnost.

Ali kad sam je pozvala na našu tradicionalnu domaću kafu, zaboravila sam joj reći da u kuhinji imam samo instant-kafu i mikrovalnu. Ništa. Moraću se snaći.

O AUTORICI:

Rođena 1985. godine u Banjaluci. Apsolvent Anglistike na Filološkom Fakultetu, Univerzitet u Banjoj Luci. Aktivna članica neformalnog akademskog kružoka "Jezik, moć, ideologija" sastavljenog od studenata i profesora, koji interdisciplinarnim pristupom pokušava da pronađe odgovore na naše probleme u savremenom društvu. Učestvovala na raznim seminarima i stručnim predavanjima iz oblasti kulturologije i komunikologije, što je i njeno područje interesovanja.

U ZEMLJI ČISTE

I NEČISTE KRVI

Specijalno izdanje, mart 2012. godine.

UVODNIK NOVOG IZDANJA PULS DEMOKRATIJE

Zato što su o filmu pisali a **da ga nisu gledali** i u film učitali sve što postoji, pa čak i ono što ne postoji, mi smo odlučili da zasada film ne gledamo i da pišemo oko njega – da bismo pisali o sebi.

I tako, tih ledenih februarskih dana i na nas padne nešto zvjezdane prašine koju su svi, čak i oni koji tvrde da su na prašinu alergični, oduševljeno udisali.

A nije nam bilo mrsko.

Pod zvjezdanom prašinom su nam se konture naše društvene stvarnosti ukazale oštrije no ikad.

Te smo konture pokušali iscrtati.

KUMIZAM I PAREKSELANSA, A ZEMLJA KRVI ZEMLJOM MEDA POSTADE

DAVID PEĆANAC

Taj nevideni film je na nevideno uspio da prouzrokuje još jedan sukob oko nečega što je tako-i-nikako-drugačije, iako niko nije imao pojma šta je TO, u stvari. Ali, uz nekoliko dosnimavanja i visprenih dosjetki, film nas je doveo ovdje gdje smo sad – na vrh liste najpoželjnijih domovina Univerzuma

Prvo daj im paradoks
i sve ostalo
lakše će prihvatiti.

Prošlo je prvih deset uzbudljivih godina otkako su BiHovci počeli da primjenjuju formulu pomoću koje su naučili kako se ne samo krv već i ostatci davno skorenih ugrušaka pretvaraju u med. Povodom desetogodišnjice promocije filma *U zemlji krvi i meda*, a i jučerašnjeg proglašenja BiH svakosmislenom predvodnicom Ujedinjenih nacija, podsjetićemo se najvažnijih i najzanimljivijih trenutaka koji su obilježili ovaj najprosperitetniji period naše i vaše protekle budućnosti.

2012.

U februaru te godine tadašnja ambasadorica dobre volje, a sad i kuma svih BiHovaca, Angelina Jolie, diljem svijeta je promovisala svoj režiserski prvjenac. Koji, međutim, nije naišao na većinsko odobravanje članova plemena koja su tada nastanjivala bh. prostore. Ta plemena su se, podsjetimo se, nazivala bosanski Hrvati, bosanski Muslimani – pred kraj ere Bošnjaci, i bosanski Srbi. Kumin film je bio, čak i prije prikazivanja, interpretiran kao antibošnjački, ženomrzački, antisrpski, pronasilan, za dječje oči nepodoban, za žrtve uvredljiv, za krivce nesnošljiv, istorijski neadekvatan, ali za tadašnje vrijeme politički veoma relevantan. Taj nevideni film je na nevideno uspio da razbukta najskrivenije podstrasti međusobne mržnje netrpeljivih plemena i da prouzrokuje još jedan, kako medijski tako i politički, sukob oko nečega što je

tako-i-nikako-drugačije, iako niko nije imao pojma šta je TO, u stvari. Ali, uz nekoliko dosnimavanja i visprenih dosjetki, film nas je doveo ovdje gdje smo sad – na vrh liste najpoželjnijih domovina Univerzuma. Naime, nakon što su imena filmskih likova prilagođena tako da se svako pleme može poistovjetiti sa stranom koja je izvukla deblji kraj zbog neljudskosti ostala dva, i domontiravanja scena u kojima jedan vojnik biva silovan a kasnije se zaljubi u cijeli silovateljski odred, plemena su se našla u medu do koljena. Kao što se svi sa zadovoljstvom sjećamo, recept je bio besprijekoran a ishod zadivljujući:

'ANGIE I DODO ZAJEDNIČKIM SNAGAMA UKINULI RS', *Avaz* s onog svijeta, 12.12.2012.

'DODO DODAJE: RS NASTALA NA GENOCIDU SVIH PREDAKA POGINULIH U KUĆEVINSKOM RATU', *Glas Republike Vrsne*, 12.12.2012.

'MEDIJI OPOMINJU – OPOMENA: NE VJERUJTE MEDIJIMA', *Puls demokratije*, 12.12.2012.

2013.

Odbacivši sve istorijske predrasude i izvjesne moguće postrasude, činilo se da nećemo moći da preživimo sa tolikom količinom slatkog života, ali se pokazalo da smo još jednom, posljednji put, bili u krivu – ni jedan dijabetičar nije podlegao.

Veliki preobražaji se nastaviše kada sva tri konstitutivna plemena kumi iz zahvalnosti skovaše imena, svako u duhu svoje tradicije: 51% Andemila, 49% Anđelija, i 0% Angie, a kuma uzvratila imenujući svoj narod. Kako su ljudi svih plemena u tom raju i rahatluku

nastalom kuminim čarobnim govorom nalazili da im je teško da ikome išta odbiju, i kako je sretnom zemljom na sve strane odzvanjalo "Ja bih! Ja bih!", mudra kuma proglasi da se taj vječito hotijući narod ima nazvati BiHovcima! Tako BiH postade nasebina BiHovaca, a Angelina postade njihova kuma.

'GOSPOĐA ANGELINA JOLIE AMBASADORICA BiH ZA CIJELI SVIJET', Glas Republike Vrsne, 03.03.2013.

'BiH SVAKIM DANOM U SVAKOM POGLEDU SVE VIŠE NAPREDUJE', Avaz s onog svijeta, 03.03.2013.

'VIŠE NE POSTOJI MOGUĆNOST ZA RAT, BIHOVAC JE BIHOVCU K'O ROĐENI BRAT', Puls demokratije, 03.03.2013.

2014.

Film je bio, čak i prije prikazivanja, interpretiran kao antibošnjački, ženomrzački, antisrpski, pronasilan, za dječje oči nepodoban, za žrtve uvredljiv, za krivce nesnošljiv...

Ali tu ne bi kraj prosperitetu ove neočekivano blagoslovljene zemlje i njenog sretnog naroda. Političare protjeraše, a svi vjerski činovnici, u funkciji kuminih apostola, dragovoljno napustiše zemlju i krenuše u dobrotvorni pohod po nebitno-na-koji-način ugroženim prostorima, a svoju silnu imovinu zavještaše njenom dobročinstvu.

Mediji padoše u ruke vrsnih lingvista i istinoljubivih književnika, dotadašnji

vlasnici i urednici zaposliše se u štamparijama, a većina društvenih komentatora i analitičara prijavi se na kurseve jasne komunikacije i pravopisa, a poneko i na logopedski tretman.

Kako budžet poče da se prelijeva tako i svi državljani počeše dobijati istu naknadu za svoj rad, pa su i klasne granice potpuno izbljebile. Međutim, kako ni jedan BiHovac od tada nije uspio potrošiti svu mjesečnu platu, višak novca darivan je u svrhu vraćanja dugova zemalja EU.

Za nastavak kulturnog prosperiteta veoma bitna bi i odluka da pjevači turbo-folka moraju u državni budžet uplatiti 10.000 bihnara za svaki nastup. Danak se koristio za preusmjeravanje njihovih karijera, a konačna evaluacija projekta je ovu mjeru pokazala vrlo uspješnom (indikator: broj prijavljenih na *TV-talent-shows* vs. broj prijavljenih na umjetničke akademije).

'BiH ODBILA PRIKLJUČENJE EVROPSKOJ UNIJI – STARA DAMA NA KOLJENIMA', Travnik Post, 04.04.2014.

'BiH POMAŽE OSIROMAŠENOM MMF-u', Avaz s onog svijeta, 04.04.2014.

'ZVIJEZDA NAD BALKANOM NAJAVLJUJE ROĐENJE SVJETSKOG SPASENJA –

MATRIJARHAT NA POMOLU', Ljubuški Daily, 04.04.2014.

'EU PRISTALA DA BUDE MANJI ENTITET BiH', Puls demokratije, 04.04.2014.

2015.

Ali avaj, svaka je projekcija filma podmuklo slabila kumu. Godinu dana nakon prve projekcije kuma, vidno narušena zdravlja, izjavljuje: *Osjećam da svaki put kada neko pogleda moj film, proživim i apsorbujem patnju koju film prikazuje, kao da na sebe preuzimam svu tegobu sudionika događaja, a sve njih kao da oslobađam i lišavam svake zlonamjernosti.*

'FILM SVJETSKI POPULARAN – ANGELINA SVE SLABIJA', Puls demokratije, 05.05.2015.

Jedino što je u tim teškim trenucima oslabljenoj kumi davalo snagu bila je jutarnja molitva koju su redovno izgovarali zahvalni BiHovci na trgovima i parkovima, u školama i fabrikama, na fakultetima, u rudnicima, u pekarama, u mljekarama; muško i žensko, trans- i metro- i bi-, mlado i staro, svi u jedan glas.

2016.

No zalud sve bi, kuma je i dalje kopnila. Moleći za pomoć, očajni BiHovci obratiše se svim hramovima svijeta. Ali svi hramovi zamuknuše pred nesrećom tolikom. Jedini odgovor stiže iz Hrama rođenja Engelsa i Marksa – da se BiHovci od lažne svijesti imaju očistiti i samo da će tako kumu spasiti.

'CERIĆ ORGANIZUJE PARADU PONOSA – PORUČUJE: OD NAMETA NEMA SELAMETA, NEKA LJUBI KO GOD KOGA HOĆE!', Avaz s onog svijeta, 06.06.2016.

'DUŠANKA MAJKIĆ – NOVI NADBISKUP VRHBOSANSKI', Gacko Tribune, 06.06.2016.

'KUSTA SE UZIDAO U ZIDINE ANDRIĆGRADA', Glas Republike Vrsne, 06.06.2016.

'PULS DEMOKRATIJE ORGANIZOVAO SESIJU SPONATNOG PISANJA POD ZVIJEZDAMA I UTICAJEM OPIJATA, AUTORI IZREKLI ISTORIJSKO

NE LEKTURI, REDAKTURI I UREDNIČKOJ TORTURI!”, Čisti Puls demokratije 1990, 06.06.2016.

I bi tako. Kuma ozdravi a mi nastavismo da medimo.

smo, jednoglasno kao i za prethodnih šest, namijenili oblast jednog od bivših kantona. Pa nek kumče, nek je živo i zdravo, negdašnji Srednjobosanski kanton, svoj dar od sva tri bivša plemena, lijepo nazove kako ono smatra.

* * *

Na ovaj nezaboravni dan, u ime svih BiHovaca Joj šaljem najljepše želje i čvrsto držimo fige da sve prođe u najboljem redu jer, kako saznajemo iz uvijek dobro obaviještenih izvora Neum Gazette, 22.02.2022., izgleda da ćemo uskoro dobiti i sedmo kumče za koje

O AUTORU:

Rođen 25. januara 1986. u Banjoj Luci. Nezainteresovan, završio gimnaziju u istom gradu. Svira gitaru, bubanj i glasne žice. Protraćio dvije godine studirajući stomatologiju, pa završio na Filološkom fakultetu u Banjoj Luci, Odsjek za engleski jezik i književnost. Piše poeziju i interesuje se za filmski dizajn zvuka, kulturologiju, pragmatiku, književnost i kritičku analizu diskursa. Voli duge šetnje isušanim jezerima i spaljenim šumskim predjelima.

PEČAT NA PROŠLOST LAMIJA KRŠIĆ

Čini se da godinama očekujemo ulov kakav nam je svojim filmom priskrbila Angelina Jolie, ulov koji znači povratak životu. Međutim, i ovaj pokušaj revitalizacije protiče u prepričavanju neizmijenjene i unaprijed zaključene priče o prošlosti. Smiješi nam se mrtvi kapital

Ne samo da tragaju za jednim jednim i za sva vremena utvrđenim značenjem, već hoće da posjeduju sam film, pa mu značenje i pripisuju

Film Angeline Jolie *U zemlji krvi i meda* najznačajniji je ovozijski društveni događaj u BiH. U duhu potrage za jednim jednim smislom i jednim jednim pravovaljanim značenjem svega što postoji, ponovo odmjeravamo snage u borbi za istinu o ratnim stradanjima.

Različita, pa i suprotstavljena mišljenja o redateljskom prvijencu Angeline Jolie nisu nikoga iznenadila. Moglo

se pretpostaviti i da će se javnost podijeliti po granicama entiteta Bosne i Hercegovine. Ali samoproglašeni čuvari istine o ratnoj prošlosti monopolizirali su medijski prostor i tako potpuno onemogućili recepciju filma izvan *njihovog* vidokruga i uvriježenog načina tumačenja ratnih a i ostalih bh. filmova.

Bilo da tvrde da film „promovira istinu o ratu u BiH“, da „autentično prikazuje stvarnost“ i „daje istinitu priču“, ili da je laž i „naučna fantastika“, svim ekskluzivnosti gladnim komentatorima naše zbilje zajedničko je nastojanje da jednom i za svagda zahvate i zalede određeno značenje i logiku događanja iz devedesetih na području BiH. U tom procesu oni idu i korak dalje – ne samo da u svojim tumačenjima tragaju za jednim jednim i za sva vremena utvrđenim značenjem, već stavljaju tapiju na tumačenje filmske priče, hoće da posjeduju sam film, pa mu i značenje pripisuju.

Pripisivanje željenog značenja filmu cikličan je proces: u filmovima se ovjera traži sve dok se ne nađe, a onda se predstavlja kao ovjera dobijena od filma, pa se još film njom opečati. Takva praksa je pravi izazov za svakoga ko pravi film o ratu u BiH – valja ovjeriti stvarnost, ne ostati nedorečen ili neodređen. Trend ovjerovljavanja *prave prošlosti* u filmskim prizorima uveliko je prisutan u poslijeratnoj bh. stvarnosti te se na liniji tih nastojanja filmovi o ratu u BiH hvale ako pokazuju istinu ratnih stradanja, a kude ukoliko

ne pružaju pravu sliku tih događaja. Pod uticajem dežurnih učitača gledaoci se usredsređuju na dokumentarističke aspekte filma, scene neizmjerne okrutnosti, „od ubijanja bebe do masovnih silovanja i egzekucija“, a onda traže potvrdu: „je li zaista moglo biti tako kao u filmu?“

Film se smatra transparentnim medijem koji bi mogao uhvatiti ono stvarno. Takav pristup ne čudi s obzirom da smo okruženi reklamnim slikama i fotografijama koje i sami svakodnevno snimamo dokazujući vjeru u transparentnost vizualnog prikaza. Realizam i prateća ideologija pronašli su novu snagu u filmu hollywoodske zvijezde te ponovo bilježimo trijumf potpune identifikacije s prepoznatljivim slikama u BiH svuda prisutnog vizualnog diskursa – jezikom filma dajemo lekcije iz povijesti. Hvalitelji filma poistovjećuju kvalitet filmskog prikaza sa vjerodostojnim prikazom činjenica, „užasno brutalnim“ scenama nasilja i silovanja kroz koje je film „pogodio suštinu rata u BiH i pokazao sve bitne detalje koji su se dešavali u BiH počevši od logora pa do onog najstravičnijeg zločina silovanja“. U Republici Srpskoj je strah od identifikacije sa filmskim slikama koje ne ovjeravaju istinu kakvu o prošlosti zastupa vladajuća politika uzrokovao neprikazivanje filma u kinima. I jedna i druga strana očito su uvjerenе da na prošlost i sadašnjost gledaju iz perspektive Boga, svemogućeg dakle i svevidećeg; vjeruju u vlastiti „pristup objektivnoj realnosti onakvoj kakva *doista jest*“ (Slavoj Žižek).

Stučaj filma *U zemlji krvi i meda* je ipak po nečemu specifičan. Novitet je pozicija sa koje se ovjerava (ne)istina prošlosti. Hollywoodska zvijezda dolazi iz srca popularne filmske industrije, tim je identifikacija s filmskim prizorima snažnija da biti ne može. Filmu naklonjeni *kritičari* dokazuju da Jolieva progovara o samo njima dostupnoj istini prošlosti u njezinoj samo njima dostupnoj ekskluzivnosti. Kritičari iz drugog tabora taj ekskluzivitet doživljavaju kao prijetnju vlastitoj naraciji o prošlosti. U takvim okolnostima, svrha

1) www.slobodnaevropa.org/content/u_zemlji_krvi_i_meda_pogodio_sustinu_rata/24416083.html

filma ne može biti nikakva druga osim „halucinacijskog ispunjenja želje vjerničke publike”, kako kaže B. Buden. Namjesto sučeljava- vanja s konkretnim problemima uzrokovanim ratom i prinudnim primirjem, ili bar s prošlošću, ostajemo u navijačkom zanosu na- cionalističkih klubova.

Iz intervjua A. Jolie za Glas Amerike razabire se namjera redateljke da filmske prizore ostvari kao stvarnosti vjerne slike. Odgovarajući na pitanje novinarka o vjerodostojnosti scena etničkog čišćenja i prisilnih evakuacija, redateljka objašnjava da je publiku htjela *bombardovati* činjenicama i da nije željela sakriti ništa, te da misli da film ništa ni ne sakriva. Dok važe koliko je film sakrio a koliko otkrio, navodi da je iz finalne verzije izrezana „**scena sa gladnim psom koji jede ljudsku šaku**”. U filmu je ipak ostalo dovoljno pot- resnih i brutalnih scena jer je „govoreći o filmu rekla: *Željela sam da se gledaoci osjećaju neugodno*”².

Iako se i kod povlaštenih tumača i kod autorice radi o slijepoj vjeri u moć vizualne reprodukcije stvarnosti, politička namjera je bitno različita. Dok režiserka „želi uputiti apel međunarodnoj zajednici”, naši tumači vjerodostojnost filmske priče koriste da bi utvrdili „po- litiku straha, odvajanja i obsidavanja” (Linda Hutcheon) koju ovje- ravamo u svakoj pripovijesti i, na kraju, cijeloj konstrukciji koju nazivamo *stvarnošću*. Koristimo svaku priliku da na ultra popula- ran način dokažemo i pokažemo suverenost vlastite etničke grupe, isključivanjem *drugog* kao faktora moguće pometnje. A „*drugi*” je ovdje sve, ama baš sve što nije u funkciji poznate slike kolektiviteta

shvaćenog kao primarnog nosioca smisla ljudske egzistencije. Pripovijest Jolieve i njeno objašnjenje ratnih stradanja u BiH svoju popularnost i važnost u domaćoj jav- nosti mogu zahvaliti pripremljenim ulogama koje će film u toj stvarnosti odigrati. To je izuzetna prilika da već iskušanim kategorijama iznova objaš- njavamo svoj pogled na stvarnost i na same sebe. Podebljat ćemo ocrta- ne granice vlastitog prostora istine, a vizualni prikazi nastali pod zavodljivom redateljskom palicom Angeline Jolie omogućavaju da naš projekat bude popularniji no nikad.

Ali šta kad bošnjački narod dobije do sada najpopularniju potvrdu o vlasništvu istine, i šta kad javnost Republike Srpske odzvoni svoje o nakaradnosti neistinitog filmskog ostvarenja i dovoljno puta od- bije njegovu projekciju?

Smiješi nam se mrtvi kapital. Pošto smo se medenim glasom uljulj- kali u vlastito sveznanje, po ko zna koji put poduzimamo ratničko- huškački pohod nedavnoj krvavoj prošlosti. Čini se da godinama očekujemo ulov kakav nam je priskrbila Angelina Jolie svojim filmom, ulov koji znači povratak životu. Međutim, i ovaj pokušaj revitalizacije naše priče protiče u prepričavanju neizmijenjene i unaprijed zaključene priče o prošlosti. Naš mrtvi kapital ostaje mrtav i ravnodušan na individualne želje i želje same autorice da njena interpretacija naše prošlosti urodi plodom, bar nečim novim.

Kritičari iz drugog tabora taj ekskluzivitet doživljavaju kao prijetnju vlastitog naraciji o prošlosti

O AUTORICI:

Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu završila bakalaureat iz filozofije i komparativne književnosti i magisterij iz filozofije. Dobitnica je dvije Zlatne značke Univerziteta u Sarajevu, Plakete Filozofskog fakulteta u Sarajevu, priznanja fondacije Karim Zaimović itd. Već u toku studija objavljuje tekstove u znanstvenim i časopisima za kulturnu, društvenu i umjetničku kritiku, te kao suorganizator i predavač sudjeluje na znanstvenim seminarima, u evropskim programima i projektima za razmjenu studenata/ica. Po završetku studija učestvuje u regionalnom projektu Criticizethis! i projektu Omladinske novinske asocijacije u BiH, kao član redakcije časopisa Karike.

2) <http://doznajemo.com/2012/02/12/berlin-ovacije-za-film-u-zemlji-krvi-i-meda/>

O NEMOGUĆNOSTI UMJETNOSTI U UMRTLJENOM DRUŠTVU

ANELA HAKALOVIĆ

U našoj javnosti imenovanje dolazi prije života, učitavanje prije umjetničkog značenja. U prostoru prepunom već izrečenih opisa, imenovanja, svrstavanja – da li je moguće išta novo?

Sveopća zainteresovanost za film hollywoodske glumice Angeline Jolie, još jedan film koji će ispričati priču o *nama – paćenicama* ili *zvijerima* – omogućila je da krug značenja filmske priče dosadašnjih (pretežno domaćih, regionalnih) umjetničkih praksi tematiziranja rata iz devedesetih kao nikad do sada potrese sistem davno uspostavljenih kolektivnih istina. Možda zbog toga što našu priču priča neko ko nije *naš* i još ima nade/opasnosti da nam vrati život? Naša javnost je sebe osudila na umrtvljenost kada je zaboravila da film nije još jedna historijska interpretacija nego umjetnička invencija koja može poroditi smisao koji ne egzistira na krhotinama postojećeg već između istine i laži otvara treće mjesto – imaginaciju. To treće mjesto bi, paradoksalno, moglo biti život možda i više od onog kojeg danas živimo.. „Film je ljubavna priča“, naglašavala je redateljica, priča koja će „dati glas bosanskim napućenim ženama“, izjavila je glavna glumica. Zašto ipak ne može biti tako?

Itekako turbulentni prostor javnosti koji od svakog iskazanog glasa stvara hor neartikulisanog vikanja govori nam da idemo naprijed – vremenski i prosvjetiteljski, i da smo uvijek u tranziciji i prekoračivanju u novo tkivo društvenog života. Međutim, da li je to vikanje

Film kao umjetnička invencija porađa smisao koji između istine i laži otvara treće mjesto – imaginaciju

i množenje glasova bujanje života ili metastaza opasne bolesti? Film o balkanskoj krvi i medu, koji već svojim nazivom poziva na život, mogao bi biti pjev koji će nadglasati hor neartikulisanog vikanja. Ali o jednoj ovakvoj mogućnosti bi se moglo govoriti samo u glagolskom perfektu. Buka umrtvljujućih glasova onemogućava začecje života koji se, baš kao ni umjetnost, ne da ukalupiti onako kako bi to odgovaralo našim tumačenjima prošlosti. Metastaze površnog populizma u tijelu naše javnosti, hranjene životom zarobljenim u vremenskom i značenjskom vakumu devedesetih, daju nam privid govorenja o egzistencijalno nam bitnim stvarima dok zapra-

vo u perfekt stavljamo – život. Čini se da samo gomilamo bolesno tkivo hitajući ka trenutku – ne smrti – nego umrtvljenosti.

Upravo umrtvljenje dozvoljava da se film, još uvijek neviđen, interpretira kao historijski narativ i da njegov uspjeh zavisi ne od umjetničke inovacije nego od autentičnosti priče i njene usklađenosti sa zvaničnim pričama još uvijek nedovršenih historiografija. O autentičnosti se sudi po slovu zakona, prava, broja, ispaljenih metaka, dok život i umjetnost ostaju izvan mogućnosti transkribovanja životnog u umjetničko, i nadalje u opet nešto novo – još životnije. Postoji neki sistem/mašina koji svaku priču života ispiše slovima nebitnosti, umrtvljenosti; pretvarajući onu životnu krv u nečasnu, ubilačku.

Današnje pričanje ljubavne ratne priče iz devedesetih godina na području Balkana nije moguće budući da ni život više nije moguć, ili bar njegovo očitovanje u tijelu umrtvljenog kolektiva nije moguće. Život je ostao negdje tamo u ratu, možda u previše prosute krvi i previše autentičnog života izazvanog pobunom nasilnih zakona, slova, imena... Tada je život bio moguć – nemoguće je bilo upisati slovo zakona u krv koja teče. Tada je sigurno i ljubav bila moguća. I umjetnost. Savez životnog i literarnog, kao i njihova sličnost, proističu iz njihovog stvaranja novog i onog što tek treba biti izrečeno – dijete se rada pa tek onda imenuje (ili bi bar tako trebalo biti, jer sudeći po primjerima iz svakodnevnice, i invenciji tek rođenog života smo doskočili – tehnologijom mu mapiramo prošlost, stereotipima budućnost). Umjetnost se ne stvara po receptu i ne može biti *naša* ili *njihova*. U našoj javnosti imenovanje dolazi prije života, učitavanje prije umjetničkog značenja. U prostoru prepunom već izrečenih opisa, imenovanja, svrstavanja – da li je moguće išta novo?

Potreba za autentičnim umjetničkim pričama se pojavljuje u dvostrukom smislu; kao strah i žalovanje za proživljenim životom

Jednima prilika da ponovo
iskuse životnu ekstazu...
drugima strah da će
očitovanje životnoga
poremetiti postojeći
poredak?
drugima strah da će očitovanje životnoga poremetiti postojeći
poredak?

Sve dok živimo u društvenoj stvarnosti koja svoj legitimitet crpi iz ugašenog života, perioda koji nam je sad već i predugo za leđima a ipak uvijek tačno ispred nosa, očekivat ćemo autentičnu umjetnost i autentičan život – jer ne živimo više u njima. U stvarnosti izlapanje od suvišnih čitanja, koja su gotovo uvijek učitavanja, teško da išta može donijeti novi glas. Sve dok pretpostavljamo a ne dozvoljavamo nove priče i značenja – krv i med mogu biti tek ostaci nekadašnjeg života. Metaforički potencijal umjetnosti, filma i onoga što sam naziv filma poručuje, iscrpljujemo tražeći svoju sliku u njima. Bez obzira na to da li je film dobar ili loš, mi ćemo na kraju saznati samo da li je *našili njihov*, a ta priča je puno više naša od bilo kojeg filma.

O AUTORICI:

Autorica (1987.) je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu završila MA studij komparativne književnosti, a prije toga BA studij komparativne književnosti i filozofije. Objavila je veći broj književnokritičkih, publicističkih i teorijskih radova u časopisima kao što su Dijalog, Novi Izraz, Odjek, Front Slobode, Sic!, Puls demokratije i drugi. Osim književnosti, književne teorije i kritike, zanimaju je i pitanja feminizma kao društvenog pokreta i feminizma kao teorije. Trenutno radi kao koordinatorica programa Galerije 11/07/95.

IZ NIŠTA – NIŠTA, DO DALJNJEG

ZORAN VUČKOVAC

Videnje Zorana, raba božijeg, na riječi koje propagandu znače: Blaženi su siromašni duhom, jer naša je država Bosna i Hercegovina. Blaženi su građani BiH jer plata ih čeka na nebesima

Jer kako pada kiša ili snijeg sa neba i ne vraća se onamo, nego natapa zemlju i učini da rađa i da zeleni, da daje sjemena da se sije i hljeba da se jede, tako će i biti riječ moja kad izade iz mojih usta: neće se vratiti meni prazna nego će i učiniti što mi je drago, i srećno će izvršiti na šta je pošaljem. Prorok Isaja

Godina gospodnja 2012. po mnogome zapamćena biće, a najviše po događajima koji se ne zbiše a ipak zadesiše prostor omeđen Savom na sjeveru, Drinom na istoku i Hrvatskom na jugu i zapadu. Mnoge su riječi izgovorene, mnoga nedjela riječima učinjena, mnoge želje ognjenim mislima žarene, i ništa još gotovo nije. Sveto trojstvo u svemu je, i kroz trojstvo će svi vjernici i nevjernici čuti za apokalipsu carstva nebeskoga i kraj njegov na zemlju nepostojeću.

Zato te godine Milorad Dodik posla riječ međ narod svoj: slavite rođendan Republike Srpske jer ona je voljom našom načinjena, mislima našim satkana. Jednom u dvadeset godina Gospod naš dozvoljava da iz ništa nešto nastane, a u starim spisima je zapisano da tri su uslova da nešto što ne postoji konačno postane, pa neka ni RS izuzetak ne bude!

Prvi je uslov: okaljajte nevideno! Tako rabovi i rabe božije priliku prepoznaše, sve propagadne alatke u ruke uzeše i na posao se dadoše. Lažna svjedočanstva njina Bosnom (i Hercegovinom)

Prepodobna raba Angelina Jolie postala državni neprijatelj nepostojećoj državi

Jolie postala državni neprijatelj nepostojećoj državi, a sve zbog svjedočanstva svojega da će ukinuti volju jednog naroda (Anđelina Žoli traži ukidanje Republike Srpske!) Raba božija Angelina pokretnim slikama priču kazuje al mednim ustima laž sije i staklenim očima

prohujalaše kao hladni vjetar sjeverac. Okaljaše oni ime Gospodina, Boga svojega, i ime naroda svojega, i ime prepodobne Angeline Jolie. U tom se, o gospode, pojavile razne (ne)obične izjave, tako kako je i zapisano u starim spisima. Prepodobna raba Angelina

suze lije; iskušenje je i zapadno zlo u sebi krije. U spisima još piše da će moliti: *Na krst me ne razapnite prije nego film pogledate!*, al ne vjerujte riječima koje nevino zvuče, koje bajkovito ko snijeg po Sarajevu padaju, al težinu zla u sebi imaju. Padoše i druge, teže, riječi i zabrane. Prepodobna Jolie postade nepodobna u entitetu za zeru manjemu, kako je i zapisano. Bez zabrane film njen bi zabranjen i propis(a)no ispljuvan. Volja gospodnja bi izvršena, jedan od tri uslova postanja ispunjen, kako je i zapisano.

Uslov je drugi: ugledajte nevideno! I još jednom riječ Božja, negdje skriveno zapisana, svima nam se ukaza u vidu dvadesetog rođendana RS-a. I bi proslava, i večera velika, i svakolika čuda nevidena na dlanu pravovjernima prinesena, baš kako je negdje zapisano. Na piru rođendanskom tri se čuda ukazaše (Sveto Trojstvo ne spava!): *i kamen cičaće, i budućnost progovoriće, a svi videniji doći će*. A tako i bi! 3D-projeckija oživi kamenje Banskih dvora, boje mu dade, i glas mu dade, i kamen življi neg insan postade. Dnevnik specijalni RTRS prigodi iz 2032. čak! — te se tako podobnima budućnost pokaza. Čuda tehnološka, ekonomski progres, ljudske slobode, zdravlje, sreća, prosperitet, demokratija, nezavisnost(?)! — sve ovozemaljske blagodeti blagoslovene voljom Božjom. Tako ugledaše svi kako carstvo nebesko na zemlji izgleda, kako će izgledati kad sva tri uslova ispunjena budu. Treće čudo bi okupljanje velike svite odabranih: *Jer svi će se na jednom mjestu okupiti i Božje slovo prenositi, a nikome zla neće učiniti*. Večera bi u dvorani Borik, i tribina za poglavare kulturne i državne koji dobro govoriše i zla ne misliše, a pri tom i dobro večeraše.

Dva uslova od tri ispunjena, neizbježno se bliži izrečena sudbina. Uslov je posljednji: razapnite (na) nevideno! Pri sastanku vođa odabranih narodnom i Božjom voljom pokušaće nečastivi da sputa kretanje Republike Srpske ka izvjesnosti svojoj, volji naroda njenoga, to jest nezavisnosti. Nečastivog razapeti (medijski ili fizički), a raspećem narod ujediniti i jedinstvenim neprijateljem zajedničku sreću učvrstiti. Te tako i bi. U dvorani Borik, javiše dan kasnije (baš

1) www.kurir-info.rs/vesti/drustvo/andjelina-zoli-trazi-ukidanje-republike-srpske-172288.php
2) www.banjalukain.com/hronika/stanisavljevic-prebacen-u-tunjice

Bez zabrane film njen bi zabranjen i propis(a)no ispljuvan

kako i zapisano),² nemjerive ubitačne naprave skrivene! Božidar Stanisavljević, vođen glasom nečastivog, pokuša da uništi sve za šta se odabrani srpski narod borio dvadeset dugih godina. Javnost se uzruja činjenicom da je Božidar tako lukavo sakriven imenom, jer kako dar božiji zla može činiti!? Ali u puteve Gospodnje sumnjati se ne smije, i preko *Zla* treba *Dobro* vidjeti. Tako kriminalac Božidar uze mučenički krst na svoja nejaka pleća, te dokonča uslove za ispunjenje Božje volje postanja nove, od grijeha očišćene Republike Srpske.

U svetim spisima, međutim, ima i odredba sitnijim slovom pisana i zubom vremena oštećena: *Kad svi uslovi ispunjeni budu kako je volja Božja, valja sačekati...* Na ovome mjestu sveti je spis trajno oštećen; šta proročanstvo dalje kazuje, ne zna se. Izabranom narodu nema druge do da vjeruje i čeka. Sve su uradili kako je zapovijeđeno. Ostaje im još samo da sačekaju, jer Božja se riječ ne smije vratiti prazna nego mora i učiniti što je Njemu drago, i srećno će izvršiti na šta je pošalje. Što god to bilo.

O AUTORU:

Rođen u Banjaluci 1987. godine, na prostorima bivše Jugoslavije poznatiji po masovnim štrajkovima radnika, godine kad je inflacija u SFRJ iznosila preko 100% a tokom koje su zbog deviznih pronevjera hapšeni i Fikret Abdić i Zdravko Čolić. Uprkos lošem startu, narednih dvadesetpet godina sa roditeljima srećno živio u okolini Omarske, malog naselja pored Prijedora, poznatog po željeznoj rudi i koncentracijom logoru. Studirao na Filološkom fakultetu u Banjaluci na Odsjeku za engleski jezik i književnost. U proteklih godinu i pol napisao dva teksta za Puls demokratije, zajednicu neistomišljenika – što mnogo govori o njegovoj agilnosti i duhu. Trenutno na master studijama na Univerzitetu u Alberti, u jednoj od sjevernijih provincija Kanade. Život na sjeveru je monoton, obilje snijega i nedostatak sunca. Vitamin D je obavezan dodatak ishrani. Što se tiče Fikreta Abdića, on je prošle godine pušten nakon što je odslužio dvije trećine kazne. Čola je Novu godinu dočekao u Budvi.

Šta je istina u filmu A. Jolie izuzetno je zabrinulo bh. javnost i sam vrh države. Filmska istina nam je tako postala veći problem od istine društvene zbilje

Televizija je ubistvo vratila u dom – gdje i pripada.
(Alfred Hitchcock, 1965.)

Nezapamćene polemike u BiH vodile su se oko filma Angeline Jolie. Šta je izmišljeno, šta je istina, šta će Angelina ukinuti, ko će njen film prikazati a ko neće – pitanja su o kojima se, kako se čini, danonoćno pričalo. Gotovo potpuno nezapaženo, međutim, prošla je izjava režiserke da svojoj djeci neće dopusti gledanje filma *U zemlji krvi i meda*. Za razliku od nje, građani BiH, opsjednuti istorijskim istinama, potpuno zaboravljaju na dio populacije koji moramo poštediti *autentičnih prikaza realnosti*. Razlog tome je višestruka štetnost koja se na djeci može ispoljiti tako što postanu **žrtve** ili **počinitelji** krivičnih djela.

Kroz medije do javnosti obično dopire poruka da će *gledanje neprikladnog filma učiniti da vaše dijete počini delikt*. Ali mnogi žive u ubjeđenju da se muško dijete *treba* znati potući na ulici, pa se

Nezapaženo, međutim, prolazi izjava režiserke da svojoj djeci neće dopusti gledanje filma

smatra da nije zgoreg da to na vrijeme nauči, ako treba i iz filmova. Međutim, kada *naše* dijete postane žrtva, onda je to problem i za roditelje i za cijelo okruženje. U takvim slučajevima se u pravilu krivi sistem, škola i društvo.

Ali drugi dio one poruke koju prenose mediji glasi *gledanje neprikladnog filma može učiniti da vaše dijete postane žrtva delikta*. Možda bi roditelji ovaj aspekt problema smatrali važnijim, ali se on rijetko čuje i prečesto zanemaruje.

Davno su psihološka istraživanja dokazala da televizijski sadržaji utiču na ponašanje, čak i odraslih, ali djece naročito. Naime, djeca koja gledaju tv. scene nasilja ispoljavaju znatno veći nivo agresivnosti nego djeca koja takvim sadržajima nisu izložena: izloženost djece scenama nasilja na malim ekranima dokazano doprinosi delinkvenciji maloljetnika.

Međutim, rijetko se obraća pažnja na činjenicu da djeca pod uticajem morbidnih medijskih sadržaja postaju *devijantna*. Devijantnost,

definisana kao *skretanje sa opšteprihvaćenog puta*, nije sinonim delinkvencije, ali u negativnom kontekstu izaziva teške posljedice. Terminom (*negativna*) *devijantnost* označavamo pojave poput alkoholizma, skitničenja, kockanja, narkomanije, pripadnosti bandama, pretjeranog trošenja novca, fanatizma, i sl. Primjer devijantnog načina života na koji često nailazimo u medijskim izvještajima jesu maloljetnice koje se u kasnim noćnim satima voze u automobilima nepoznatih muškaraca od kojih dobijaju drogu. Drogiranje je najčešći način koji seksualni manijaci koriste da onesposobe žrtvu, te maloljetnice lako postaju žrtve seksualnog ali i drugih delikata. Devijantne osobe, prema teoriji Sampsona i Lauritsena o devijantnom životnom stilu, potvrđenoj mnogim empirijskim istraživanjima, predstavljaju latentne žrtve, osobe koje teže vlastitoj viktimizaciji.

Devijantna ponašanja se kroz film nauče mnogo lakše nego nasilnička ponašanja. Takva ponašanja, u BiH itekako prisutna kod djece, stiču se i socijalnim učenjem, odnosno oponašanjem starijih. S obzirom da djeca nisu sposobna da razlikuju stvarno od imaginarnog, počinjju oponašati i likove iz filmova. Zbog toga zabrinjavaju ne samo one situacije u kojima dijete *proba drogu pa je poželi i drugi put* ili biva uslovljeno obrascem ovisničkog ponašanja svoje neposredne okoline, već i filmske scene koje prikazuju kako droga izaziva dobro raspoloženje ili, još češće, obezbjeđuje popularnost u društvu.

Težnja maloljetnika za dokazivanjem među vršnjacima neosporno je snažna, ali problem nastaje kada se to dokazivanje javi u obliku devijantnog ponašanja, koje na kraju isprovocira razbojništvo, nanošenje tjelesnih povreda i sl. Da je ovo i u BiH zabrinjavajući problem pokazuje jedno istraživanje iz 2008. (Budimlić, Maljević, Muratbegović) prema kojem svako dvadeseto dijete u školu nosi oružje ili predmet kojim može povrijediti drugu osobu.

Psihološka istraživanja dokazuju i to da mediji imaju posebno otupljujući uticaj na djecu. Djeca su prilagodljivija od odraslih, pa i ponašanja koje često vide na filmu počinjju prihvatati kao normu. Drugim riječima, scene na koje odrasli reaguju zgražanjem ili gautošću, djeca ne moraju doživljavati na isti način. Pušenje ma-

rihuane djeca bi mogla smatrati normalnim, opijanje poželjnim, kockanje svakodnevnicom, a nošenje oružja neophodnim.

U kinima uređenih država zato se i vodi računa o starosnim kategorijama publike i u vezi s tim se uvođenje djece u kino-dvorane dozvoljava selektivno. U *evropski orijentisanoj* BiH dovoljno je da

Uredene države selektivno dozvoljavaju uvođenje djece u kino-dvorane. Kod nas kupite kartu i dijete može gledati svaki film

kupite kartu i možete uvesti dijete da pogleda bilo koji film.

Što je još gore, djeca zapravo ne mogu izbjeći gledanje filmova neprikladnih za svoj uzrast. Naime, obrazovne institucije, u želji da djeci predoče „istorijske činjenice”, organizuju

gledanje filmova bez obzira na pedagoške preporuke. Zapravo se radi o predratnom nasljeđu, jer su se filmovi kao npr. *Sutjeska* organizovano gledali već u nižim razredima osnovne škole. Ovoga puta su djeca iz Republike Srpske imala više sreće jer se prema najavama film *U zemlji krvi i meda* u ovom entitetu neće prikazivati.

Nažalost, ne zbog pravilnog razvoja djece – za čiju budućnost su svi u BiH navodno ratovali.

O svemu ovome se, međutim, u bh. javnosti ne razgovora. Šta je istina u filmu Angeline Jolie izuzetno je zabrinulo bh. javnost, ali se i prije javnosti zabrinuo i sam vrh države. Filmska istina nam je tako postala veći problem od istine društvene zbilje, ali niko ne izgleda zabrinut što će ovaj film pogledati i veliki broj djece za čiji uzrast film nije prikladan. U međuvremenu, dok se nastavlja traženje odgovora na pitanje „ko je poč'o rat”, djeca Sarajeva i drugih naših gradova ratuju sama protiv sebe, puneći groblja i zatvore. Djeca, sva bez razlike, sada su pod *opsadom* filmskih sadržaja za koje stručnjaci iz sva tri konstitutivna naroda (i iz reda *Ostalih*) tvrde da su „agresori” na pravilan razvoj djece.

Dok uporno ističemo kako moramo učiti istoriju da nam se ne bi ponovila, zaboravljamo istoriju koja nam se ponavlja svake godine, mjeseca i dana, a koja se krije u crnim hronikama. Ali ta se istorija ne predaje u našim školama jer se na njoj ne osvaja vlast.

O AUTORU:

Master kriminologije. Kao autor i koautor objavio više stručnih i naučnih članaka koji se prvenstveno odnose na etiologiju i fenomenologiju kriminaliteta, kao i na reakciju na kriminalitet. Učestvovao u kreiranju i realizaciji stručnih i naučnih istraživačkih projekata iz oblasti kriminologije. Polaznik nekoliko kriminoloških kurseva i učesnik u više naučnih konferencija, okruglih stolova i radionica. Posebno područje interesovanja su kriminološke teorije, problematika maloljetničke delinkvencije i korupcije.

U ZEMLJI ČISTE I NEČISTE KRVI

AIDA GAVRIĆ

U (multi)nacionalnim državama, stvarni problem ljubavi između ljudi različitih pripadnosti nisu toliko ni oni sami, niti ta veza, već eventualni hibridni konstrukti čijim nastankom ona prijete

1593. godine Julija Romeu postavlja pitanje „Zašto si Romeo?“ i nastavlja: *Montecchi nije niti ruka niti noga / Niti lice niti trup ni drugo ništa / Što pripada muškarcu. Drugo ime / Na sebe uzmi – ime nije ništa!* 399 godina kasnije Danijel postavlja Ajli naizgled slično pitanje: „Zašto se nisi rodila kao Srпкиnja?“

Danijel i Ajla glavni su likovi filma Angeline Jolie *U zemlji krvi i meda*, umjetničkog ostvarenja koje je izazvalo nezapamćene reakcije i kompetentnih i nekompetentnih pripadnika sva tri konstitutivna naroda, manjina i Ostalih u Bosni i Hercegovini. Zato ja sada, poprilično moderno i komercijalno, na našim prostorima akademski aktuelno, i trendovski, iznova postavljam pitanje etničke pripadnosti. Odakle potiče čovjekovska potreba za pripadanjem, taj nagon *umnog* bića koji nas neprestano satjeruje u čoškove? Uobraženoj nam uobrazilji *dobiti* je milije no *izabrati* čak i kada su konture identiteta u pitanju.

Paralelu sa Šekspirovim junacima uočili su i naši mediji. Internet-portalima ne promiče ovaj topos i Danijela i Ajlu proglašavaju bosanskim Romeom i Julijom, no previdaju bitnu distinkciju između ova dva para. Šta se bitno promijenilo od Williama Shakespearea do Angeline Jolie? Desila su se četiri stoljeća tokom kojih je nastala i moderna nacionalna država, a imena su otežala za bar još jedan teret.

„Zašto si Ajla?“ – pitanje koje eksplicitno izražava težinu koje ime nosi unutar moderne (multi) nacionalne države

Romeovo odbacivanje imena ne izgleda čin tako strašan kao Ajlino odbacivanje imena. Ajlino ime implicira etnonacionalnu pripadnost i zato Danijel ne može postaviti Julijino pitanje („Zašto si Ajla?“): njegovo pitanje eksplicitno izražava težinu koje ime nosi unutar moderne (multi)nacionalne države. Imena Danijel i Ajla konotiraju drugačiju pripadnost od Romeove i Julijine pripadnosti porodici jer u *javnoj sferi* podrazumijevaju etničko određenje i već zvučanjem dozvoljavaju svrstavanje u etno-grupacije. U tom kontekstu jezička oznaka *Ajla* biva izjednačena sa *ne-Srпкиnja*. Kao „goropadna antinacionalistkinja“ (Ugo Vlasisavljević) nastojat

ću ukratko razložiti problem nacionalizma bez čijeg se očitovanja i življenja ne bi mogla zamisliti rečenica poput *Zašto se nisi rodila kao Srпкиnja?*. Ukoliko postoji problem s razumijevanjem našeg tronacionalnog jezika, napominjem da riječ *nacionalizam* podrazumijeva narodnjaštvo, ljubav prema svome narodu, domoljublje i rodoljublje. Značenje možda nije formulirano precizno, ali se ne čini problematičnim. Problematična odrednica je *nacionalni karakter* kao skup svih onih osobina kojima se jedan narod posebno izdvaja od drugih. Nacionalni karakter je apsurdna i nepouzdana kategorija koja vodi opasnim generalizacijama poput one „Srbi su genocidan narod“ a koja nije izostavljena ni u medijskoj strci nastaloj oko filma *U zemlji krvi i meda*. „Zbog intelektualne ljenosti svodimo najrazličitije ljude pod isti pojam...“ (Maalouf) i bez razmišljanja uskaćemo u generalizacije – požrtvljujući Nas, ozločinjujući Njih. Riječ je o tako očiglednoj, a ipak teško spoznatljivoj činjenici. Prema *principu nacionaliteta*, u suvremenom shvaćanju politike, svaki se narod ima pravo samostalno opredijeliti etc. Pojedini teoretičari mu s razlogom suprotstavljaju „neograničeno jamstvo svih osnovnih prava“ kao „prioritet viši od ideala suverene nacionalne države koja ionako blijedi u doba globalizacije“ (Wehler). Kada smo i zašto pravo na nacionalno određenje pretpostavili osnovnim ljudskim pravima? Kada nam je etničnost/nacionalnost imena postala važnija od toga da nam se jednostavno dopadne spoj njegovih slova? Kada i kako nam je rođenjem upakovano nacionalno određenje postalo jedna od presudnih značajki u izboru ljubljenog i ljubljene? Da li nam je i u ljubavi *dobiti* milije no *izabrati*, čak i ako tako pristajemo na očita ograničenja?

U savremenoj političkoj zajednici međutim postoji dublji, prešućeni ili čak neuočeni problem veza koje prelaze granice nacionalnih identiteta. Možda je taj problem bar donekle uzrokovao burnu recepciju filma, ali on sasvim sigurno ukazuje na brižljivo prikrivanu nepostojanost etno-nacionalnog identiteta.

U nacionalnim državama, čak i kad su – ili naročito kad su – one multinacionalne, stvarni problem ljubavi između ljudi različitih pripadnosti nisu toliko ni oni sami, niti ta veza, već eventualni

hibridni konstrukti čijim nastankom ona prijete s obzirom na to da se takvi hibridni konstrukti neće imati gdje svrstati. U ljubavnoj vezi između dva subjekta različitih etničkih pripadnosti, kategorija nacionalnog i etničkog ne biva neminovno poljuljana njihovim *iskorakom*. Svako od njih može da zadrži oznake svoje kulture, ime i običaje. Problem nastaje pojavom živog ploda takve ljubavi. Kako dijete imenovati? U koju ga bogomolju poslati? Još važnije od pitanja iz domena privatnosti jest pitanje ostvarenja prava takvog

Nekad inkarnacija bratstva i jedinstva nacije, mješanac postaje razaralačka kategorija stremljenja od homogene nacije ka homogenoj državi

političkog subjekta. Pitanje je zapravo da li se uopšte radi o političkom subjektu, imajući u vidu političku konstituciju BiH, na primjer. Unutar moderne nacionalne države teoretski smo svi ravnopravni. U modernoj tronacionalnoj državi – nismo. Ako su dvije škole pod istim krovom društvena stvarnost, koju učionicu i koji nastavni plan ponuditi ovakvom (ne)subjektu? Koji ga član Predsjedništva predstavlja i kako odraslom hibridu omogućiti kandidaturu na tu poziciju? Kako se takvo biće može zaštititi od nasilnog svrstavanja prilikom upisa na fakultet? U krajnjoj liniji, takvoj je jedinki praktično nemoguće zaslužiti zaposlenje u državnoj službi u kojoj je tronacionalni ključ bitan, ako ne i eliminatoran, kriterij.

Kategorija *mješanca* je, premda se o njoj pretjerano niti piše niti govori, već nekoliko desetljeća poznata našem društvu. Istina, njeno vrijednosno određenje je drastično variralo. Za vrijeme prijeratnog veličanja bratstva i jedinstva jugoslovenske nacije, kategorija *mješanca* je predstavljala njenu inkarnaciju u malom. Tokom ratne i poslijeratne društvene zbilje, *mješanac* predstavlja upravo suprotno: razaralačku kategoriju pri stremljenju od homogene nacije ka homogenoj državi. Da li su takva djeca „nevidljive žrtve rata” (Marija Arnautović), „prešućena djeca” (Besim Spahić), ili ponajveća opasnost za budućnost nacionalnog identiteta? Činjenica je, koju javnost nipošto ne registruje, da uznemirujuća kategorija poput ove u zajednicama poput naše (koja posljednjih dvadeset godina teži podjelama i određivanju pripadnosti zajednici *po krvi*) predstavlja jedan od temeljnih problema koji se izravno prećutkuje, ali na koji se neizravno i okolnim putevima neprestano skreće pažnja. Zato Danijelov otac nastoji osvijestiti sina tako što će za Ajlu reći da je „loše krvi”. A krv se, za razliku od imena, odbaciti ne može. I zato su Romeo i Julija mogli biti samo Romeo i Julija, a ne Montecchi i Capulettijeva, a Danilo i Ajla ne mogu biti do Srbin i ne-Srpkinja ili ne-Bošnjak i Bošnjakinja.

O AUTORICI:

Magistrica komparativne književnosti. Autorica mnogobrojnih objavljenih književnih kritika. Za BHR1 radila emisije: „Izvrtnje književnog modela: žensko čitanje i žensko pisanje (savremene autorice u BiH)” i „Nirman Moranjak-Bamburać – smjernice ka osvještenju. Da li je marginalizirano ujedno i marginalno? (Pitanje roda i feminzam)”, te radio-dramatizacije „Ljubavnica” Elfriede Jelinek. „Knjige o Tari” Zdenka Lešića i zbirke „Vatrometi” Lane Bastašić.

Nijedan od filmova o nama nije prošao bez zgražanja jedne ili druge strane. Ponekad i obje. Ako su tamo negdje 1997. rane još bile svježije, šta je posrijedi 2012.?

Većina autora ratnih filmova svoja djela – skoro bez izuzetka i pomalo paradoksalno – nazivaju antiratnim filmovima. Svaki ratni film (osim propagande od Gebelsa nadalje) prikazuje tragediju i apsurd rata, patnju koju on proizvodi. Stoga, antiratni film. No Fransoa Trifo, proslavljeni francuski režiser i teoretičar filma, pitao se da li je uopšte moguće napraviti antiratni film. Ako je središnja tema filma rat, film neminovno sadrži akciju i gledaoci će htjeti – ne htjeti zauzeti stranu. Tako se desilo i sa zadnjim projektom holivudske zvijezde Andeline Žoli, njenim režiserskim prvencem *U zemlji krvi i meda*. Ali budući da mu je tema rat u BiH devedesetih, podjela na dobre i loše momke najmanji mu je problem, prvenstveno zbog toga kakvi smo mi kao gledaoci.

Svaki novi film koji ima ikakve veze s pomenutim ratom može da doživi samo jednu sudbinu: divljačke napade sa svih strana. Još ni kadar nije bio snimljen, a A. Žoli i njena ekipa bili su optuživani da se igraju ljudskim osjećanjima i „još svježim ranama”. Kad je film (ipak) doživio premijeru, napadnut je s druge strane – kao „američka antisrpska propaganda”. Tako je bilo i sa mnogim drugim film-

Ne dobijaju se, zar, izbori na ozbiljnim sudovima!

skim ostvarenjima snimanim tokom doseganja punoljetstva našeg nervoznog mira. Razlika je u tome što je ovaj film imao tu (ne)sreću da ga kreira jedna od najvećih filmskih zvijezda današnjice, Andelina Žoli, pa je kao takav privukao nezapamćenu pažnju (samo kod nas – ostatak svijeta ima dovoljno svojih problema). Ali prije ovog, javnost su zaintrigirali i mnogi drugi filmovi direktno ili indirektno povezani sa ratom. A taj interes nikako nije bio pozitivne ili bar neutralne prirode. Nijedan od tih filmova nije prošao bez zgražanja jedne ili druge strane. Ponekad i obje. Sasvim je sigurno da su tamo negdje 1997. rane još bile svježije, pa otud i takve reakcije, ali šta je posrijedi 2012., više od 16 godina nakon završetka rata? Jesu li te rane zarasle? Je li u pitanju neka vrsta emocionalne hemofilije? Da li smo mi u stanju da pogledamo, pročitamo, poslušamo bilo šta o Bosni i Hercegovini a da nam pogled nije zamućen i sluh oštećen propagandnim šamarima? Zašto nikad film ne gledamo jednostavno kao film, umjetničku interpretaciju, a

ne pokušaj dokazivanja ili izvrtanja istine ili, još gore, proturanja kakve skrivene poruke?

Na pitanje *da li smo u stanju* možemo odgovoriti kao iz topa: ne, nismo. Bar zasada. Jedino ako kakvom alhemijom ne dođemo do kamena mudrosti koji bi nam pomogao da rat u Bosni i Hercegovini predstavimo na civilizovan i racionalan način. I sebi i drugima. U zadnjih šesnaest godina je svaki film čija je tema (ili bar pozadina priče) rat, momentalno bio odbačen zbog ovoga ili onoga. *Lepa sela lepo gore?* Pomagala vojska RS, genocidan film genocidne tvorevine. *Underground?* Uh, nemoj mi onoga Nemanje, pritisak mi se diže od njega. *Ničija zemlja?* Aha, jes, ma nemoj, Hrvat glumi Srbina. *Grbavica?* A gdje su srpske žrtve silovanja, što i one nisu u filmu? Slično je i sa strancima i njihovim filmovima, jer ni njih nisu zaobišle čari balkanske „filmske kritike”. Britanski režiser Majkl Vinterbotom je čačkao mečku već '97. te snimio *Dobrodošli u Sarajevo*, sa impresivnom glumačkom postavom. I on je, kao Žolijeva danas, bio odbačen kao stranac koji nema pojma o nama i o našim sukobima. Naravno, ne jednoglasno odbačen: vrzinom kolu nikad kraja.

Svi mi na ovo zdušno pristajemo. Ali suština filma nije da traži apsolutne istine. Film nije ni naučni rad, ni administrativni spis, ni enciklopedija mrtvih, niti instanca za brojenje krvnih zrnaca. Film je umjetničko djelo. Koje bi moglo da „doprinese pomirenju” (da upotrijebim ovu izdanalu frazetinu) ako bismo imali strane koje bi same sebe mogle pogledati u ogledalo i prihvatiti odgovornost za zločine, za stravične i užasavajuće događaje nepojmljive sa ove vremenske distance. Umjesto da bježe u opravdanja kao „bilo je zločina na obje strane” i „a šta s ovim mojima?”. Svi mi tom metaforičnom ogledalu okrećemo leđa i zamišljamo sebe u bitno drugačijem svjetlu, bezrezervno prihvatajući proizvedene istine koje nam serviraju naše elite. Tako je za jedne ovaj film konačna potvrda nečega što se odavno zna, a mila Anđa širi sv(j)et(l)ost istine, dok je za druge izrugivanje (jednoj drugoj) istini i isprazna propaganda. Štaviše, mi iz manjeg entiteta (ili boljeg entiteta – kako Vam drago tj. kako drago Vašem omiljenom TV-dnevniku) toliko smo sigurni u svoj visokokvalitetni proizvod istine da nas uvozni ne zanimaju, i sa gnusanjem ih odbacujemo a da ni ne pogledamo.

Film je tako dobio emotivni predznak, pečat antisrpsva i oreol američanstva. Da li je bitno što je gospođica Žoli u stvari napravila film o agoniji kroz koju su prolazile silovane žene? Ma ne, ona je išla na to da popljuje Srbe! Naravno! A znamo i zašto: tim povodom se u medijima pojavila polukomična priča o navodnom ljubavniku Srbinu koji je ostavio Anđelinu, pa se ona, prezrena, sveti cijelom srpstvu. Njenu navodnu hajku na Republiku Srpsku da ne spominjem.

Bauljaćemo poput slijepaca dok se ne saberemo i ne preispitamo, dok ne batalimo moto „ako nisi s nama, onda si protiv nas

da prije 15 godina nije znala ni gdje li je, ni odakle je, ni kuda, ta Bosna, glatko biva proglašen ni manje ni više nego – dokazom genocida.

A sva se ujdurma dešava oko filma kojeg je jako mali broj ljudi sa ovih prostora pogledao i malo ko je mogao da donese iole ozbiljan sud. Jer kome to uopšte treba – ne dobijaju se, zar, izbori na ozbiljnim sudovima!

Tako nesretni film Anđeline Žoli (po svemu sudeći iskrene i dobrohotne žene, iako možda malo nepromišljene u izboru teme) bućne u lokalnu verziju džakuzija zvanu bosanski lonac, ne sluteći da je namjena lonca čisto prehrambena, nikakav crni *wellness*. Tako se eto i krčka na tihoj vatrici dok ga zavađene strane bockaju sa svih strana pokušavajući utvrditi nije li se konačno skuhao. Najposlije će ga i prožderati, te od filma neće ostati ništa, samo hrana za (kako se pokazuje) zapravo nezavršeni rat.

To će vjerovatno biti sudbina i nekih narednih filmova, bilo da su prosječna ili remek-djela. Dok se ne desi taj dugi bolni introspektivni pogled u ogledalo, neće se desiti ni film o ovom ratu koji ćemo moći pogledati bez paranoje. Dok se ne okrenemo tom ogledalu, bauljaćemo poput slijepaca sve dok se ne prepoznamo, dok se ne saberemo i ne preispitamo, dok ne batalimo moto „ako nisi s nama, onda si protiv nas”. Do tad se neće pojaviti film kojem će se suditi onako kako to svaki film i zaslužuje: bez cenzure kao mjere predostrožnosti i kovanja u zvijezde bez obzira na kvalitet.

O AUTORU:

Godina 27. Završio Gimnaziju u Banjoj Luci i Fakultet političkih nauka, isto u Banjoj Luci, na Odsjeku žurnalistike. Nije radio nigdje, jer smatra da je iskustvo precijenjeno, a znanje potcijenjeno. Između ostalog ga interesuju politička zbilja i nezbilja promatrane kroz medijski kaleidoskop. (Očigledno, kao budući novinar, voli da koristi otrcane fraze.)

Pozivam te da nam ponovo dođeš, ne toliko zbog tebe, koliko zbog nas. Ako svi vi prestanete dolaziti kome ćemo mi pisati?

Draga Anđo, pišem ti po prvi put, u nadi da ćeš pročitati ovo pismo.

Kako si iz prethodnog pisma, onog koje potpisuje Opštinska organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Prijedora, saznala zašto Anđa, ono od milošte kako je u nas Srba to običaj, to ti neću objašnjavati. Možda se pitaš zašto baš Anđa od milošte, što nije na primjer Anđelita, ali to je valjda od naše želje da posrbimo sve što se posrbiti da, a i što se ne da. Pošto su ti oni objasnili i ko je Nikola Tesla i da zahvaljujući njemu ti snimaš filmove, ni to ti neću dalje objašnjavati. Samo ću ti reći nešto što su oni vjerovatno slučajno preskočili, a mislim da je važno da znaš. Tog Nikolu kog ti spominju otjerali su oni slični njima. Otjerali ga ni manje ni više nego u tu tvoju Ameriku, da tamo pravi tu svoju struju. Otjerali ga jer se nije mogao uklopiti u ono što se od njega očekivalo. A sad mu ovi spominju ime kad god se žele nečim pohvaliti.

A ako se nisi raspitala ko su Ejup i Jovo, kako te savjetuju u tom pismu, daj da ti malo pomognem. Oni su ti heroji za jednu stranu, a za drugu – zločinci. Ali nemoj se ti zbunjivati time, imamo mi takvih dvojakih likova ko u priči. Kod nas ti se ljudi malo drugačije vrednuju nego kod vas tamo na zapadu. Nije toliko važno da li neko dobro radi svoj posao koliko je važno ko je i čiji je. Još nešto je kod nas drugačije. Kod nas filmove ne kritikuju filmski kritičari, kao kod vas. Kod nas to rade svi ostali. Posebno se to vidjelo sada sa tvojim rediteljskim prvijencem. Na prvom mjestu po broju kritika su naši političari. A za njima ne kaskaju puno ni ostali, od sportista do domaćica. Ma nije to toliko drugačije nego kod vas, barem ne bi bilo da komentarišu u svojim kućama ili u krugovima prijatelja. Ali nije tako.

Samo filmski kritičari čute kao zaliveni. Mada, nije ni da ih imamo nešto puno. Još jedna stvar je drugačija. Koliko znam kod vas je uobičajeno da pogledate film prije nego ga komentarišete. E, vidiš, mi se i tu razlikujemo. Kod nas je preporučljivo, da ne kažem obavezno, komentarisati film prije nego što ga pogledamo. Možda se upravo zato ono malo filmskih kritičara što ih imamo učutalo – jer film nisu pogledali, pa ne žele da budu toliko drugačiji od vas i vaših kritičara pričajući o onome o čemu nemaju pojma. Da budem

iskren, ni ja ga nisam pogledao, pa se ne usuđujem da ti išta kažem u vezi s njim. A po svemu sudeći, izgleda da ga neću ni moći pogledati. Već se pročulo da ga neće prikazati u ovom svjetlijem i demokratskijem dijelu Bosne i Hercegovine. Doduše, nisu ga zabranili, ako će te to utješiti, nego vele da neće praviti pare pa neće ovi ozbiljni biznismeni da se oko njega zadaju. Srećom, to ti je samo ekonomija, čist račun – duga ljubav, nema to veze s politikom, ne sekiraj se ti, neću ni ja, baš mi je nešto laknulo kako sam čuo da je to sve biznis, inače bih se zabrinuo i za demokratiju, a onda, kukala mi mati, možda i za republiku?! Ili je to ipak za Republiku?

Da sve to nije biznis, zabrinuo bih se za demokratiju, a onda, kukala mi mati, možda i za Republiku?!

Ma đavo bi ga znao! Nego nemoj da mi idemo dalje u politiku, nisam ti ja zato pisao. Dedera ti meni reci, kako su ti Bred i djeca? Jesu živi i zdravi? Nešto mi se Bred učinio mršuljav kad ste bili prošli put, možda i zbog brade, ali svejedno, pripazi malo na njega. Pripazi šta jede, nemoj da oslabi, znaš, neće niko njemu ništa reći, ali odmah ćeš ružnu sliku o sebi poslati. Mislim, ne treba ti to, ovamo snimaš filmove, a tamo ti muž mršav, začupavio, šta će reći ljudi, kakva si to domaćica? Znaš kakav je svijet, svašta govori, a još gore misli.

Pripazi ti na to posebno ako misliš skoro opet do Bosne. Ali, vidi, molim te, da dođeš malo i u Republiku Srpsku, nemoj samo u Federaciju i Sarajevo, pa imamo mi lijepu Banjaluku i Vrbas, moraš to doći vidjeti. Imamo i dvije baš velike zgrade, liče na one srušene njujorške, samo su još ljepše, a i nisu srušene. A nije da nema i porušenih, ako su ti one draže. Samo ti dođi i ideja za filmove će biti koliko ti drago. Ovdje ima materijala za svakojake filmove, od ljubavnih, kakve vidim voliš, preko ratnih, koje isto tako voliš, pa sve do naučno i nenaučno fantastičnih. A možeš i sve to staviti u jedan film, baš onako kako smo i mi to smiješali sve zajedno u realnosti. Izvini ako si to već uradila u ovom filmu, a ja ti to sad predlažem, ali kažem ti, nisam ga pogledao. Samo ti ovdje nema baš materijala za te dječije, koje bi puštala svojoj djeci. Ali, ti i voliš snimati teške filmove, kako sam čuo, pa mislim da ti i neće teško pasti.

Ovim putem te pozivam da dođeš, tačnije, molim te da ponovo dođeš, ne toliko zbog tebe, koliko zbog nas. Ako svi vi prestanete dolaziti kome ćemo mi pisati pisma?

Kod nas se baš ne zna šta je šta, tako da ni ja nisam siguran šta i koga tačno izdajem: naciju, vjeru ili narod

I samo da znaš, ja planiram pogledati tvoj film. Čim se pojavi piratska verzija na netu, skinuću ga i pogledati, da te ne lažem. Išao bih ja i u kino, da ti dobiješ dio para od moje ulaznice, ali daleko mi je Sarajevo pa puno košta autobuska karta. Naravno da ću time

još jednom pokazati da sam izdajnik nacije, vjere, ili možda je to ipak naroda? Kod nas se baš ne zna šta je šta od toga, tako da ni

ja nisam siguran šta i koga tačno izdajem, naciju, vjeru ili narod. Ali, obećavam ti, raspitaću se, pa čim saznam, šaljem ti još jedno pismo.

Vidiš, iako izdajnik toga nečega, za šta se već odluče, imam ja nešto zajedničko sa tim ljudima. Barem sa ovima iz Prijedora. Zajednička nam je sramota. Mene je sramota reći da sam iz Prijedora. Njih je sramota reći da ja živim, ili sad već da sam živio, jasno ti je zašto, u Prijedoru.

Ostaj mi dobro do sljedećeg pisma. Do tada možda i pogledam tvoj film pa ti javim utiske.

O AUTORU:

Završio srednju Elektrotehničku školu u Prijedoru. Apsolvent filmske i TV režije na Akademiji umjetnosti u Banjoj Luci na odsjeku za dramaturgiju. Trenutno na ATV-u režira serijal koji ima za cilj mlade u Bosni i Hercegovini podstaknuti na razmišljanje i razmjenu mišljenja sa Drugima.

Ironija je stvari da bi svojevremeno najavljivana varijanta filma A. Jolie, ona kontroverzna sapunica u logoru, možda i uspjela stvoriti neutralan sadržaj za rasplamsavanje poželjnog dijaloškog konflikta

Prošle godine smo bili svjedoci bizarne birokratske epizode u kojoj je, po općem shvatanju, tadašnji dopremijer i ministar kulture i sporta FBiH u tehničkom mandatu, Gavriilo Grahovac, u kriznim trenucima apsolutne diskrecije diktatorskog karaktera djelovao poput Poncija Pilata. Prvobitno je na nagon svjetine ispitivao „Šta je istina?“ da bi potom, uvidjevši uzaludnost tog poduhvata, a slično rimskom namjesniku u Judeji, ne čekajući odgovor istakao da u spornom scenariju – bio to rat u BiH ili ostvarenje Kraljevstva nebeskog – ne nalazi nikakvu krivicu.

Ne bi nas trebalo naročito iznenaditi da je stvarnost zapravo bila manje melodramatična. Jer kratki događaj koji je zabavio narodne mase i intelektualne elite bio je tek posljedica – gle čuda! – nerada u spornom Ministarstvu i pogrešne primjene jasne zakonske odredbe. Snimanje stranog filma u FBiH, naime, nakon ispunjenja svih propisanih uvjeta koji uključuju i predočenje scenarija, odobrava ministar (svojim potpisom, uvriježeno je shvatanje). U petodnevnom *intermezzu* od ukidanja jedne do izdavanja nove dozvole, preko medija smo čuli Andelinino pravdanje iz daleka („Moj film nije uvrnuta i izopačena fantazija!“). Mnogi naši umjetnici i estradne ličnosti su nas uvjeravali u dobre namjere filmske dive. Da ne bismo pogađali šta bi ovo posljednje moglo značiti, svima nam je tešku brigu s pleća zbacio *Dnevni avaz* ističući trijumfalnu naslovnicu „Silovatelj ubija žrtvu“ (18.10.2010.), što je nedvojbeno i svojevrsan *spoiler* filma. Glumac Feđa Štukan bio je još manje dvosmislen: „Ne znam u čemu je problem ako Srbin ubija Bošnjakinju. To je ono što svi hoće da vide“. Pa, normalno. Ipak, dok godinu dana kasnije prolazimo kroz – neminovno ironično – kajanje i sažalijevamo milione dolara koje smo sebi bezrazložno uskratili, možda je vrijeme da preispitamo i društvenu svijest u nastajanju. Onu svijest koja preventivno i defanzivno zabranjuje izuzimanje iz općeg standarda, bio takav otklon posljedica nepoznavanja činjenica ili pak neslaganja oko onoga što bi se

uopće trebalo smatrati činjenicom zajedničke nam povijesti.

Kategoričko odbacivanje ideje o prikazivanju filma u Republici Srpskoj primjer je da navedena zabrana može imati oblik zloupotrebe dominantnog položaja u društvu – u ovom slučaju u području prikazivanja i distribucije filmova – koje za posljedicu ima neminovnu, ako ne i namjernu, cenzuru informiranog javnog mišljenja o pitanju od javnog interesa. U FBiH film Angeline Jolie imao je tu sreću što se, *post facto*, pokazao sasvim podobnim. Međutim, da takve zabrane ne moraju imati neformalan karakter pokazuju i posljednje zakonodavne inicijative¹ u Parlamentarnoj skupštini BiH, za kriminalizaciju – između ostalog – negiranja holokausta, genocida i zločina protiv čovječnosti. Da se kojim slučajem takav propis i usvoji, nema mnogo sumnje da bi preživio ustavno-sudsku kontrolu u odnosu na pravo na slobodu izražavanja. Ustavni sud BiH bi u ovom problemskom kompleksu bez sumnje pratio strazburšku praksu koja nije evoluirala od predmeta² u kojem je razmatran francuski zakon o zabrani negiranja holokausta. Ipak, imajući u vidu da ne postoji nikakva pravna obaveza usvajanja takvog zakona, moramo se zapitati da li bi on u svakom slučaju bio svrsishodan, ili bi pak bio društveno destruktivan.

Ne ulazeći u detaljna pravna obrazlaganja ove problematike, moramo istaći da o regulaciji ovog pitanja ne postoji jedinstven stav: u SAD su takvi izričaji u potpunosti zaštićeni ustavom, dok se pristupi u Evropi razlikuju od države do države. O tome svjedoči i neuspjeh da se na nivou EU usvoji okvirna odluka³ o kriminalizaciji samog čina negiranja predmetnih zločina, bez značajnih ograničenja, prije svega nužnog dovođenja tih zločina u vezu sa

Tržište ideja mora ostati potpuno otvoreno, naročito u državi zaostaloj u kulturno-političkom razvoju

1) https://www.parlament.ba/sadrzaj/zakonodavstvo/u_proceduri/default.aspx?id=30725&langTag=bs-BA&pril=b

2) <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=672116&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>

3) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ.L:2008:328:0055:0058:EN:PDF>

podstrekivanjem na nasilje ili mržnju. Kome se BiH treba prikloniti, odnosno čiju političku i pravnu filozofiju BiH treba usvojiti? Pitanje nije nesuvislo s obzirom da je BiH kao država u značajnoj mjeri ispražnjena od sopstvenih ideja, te je i sam njen Ustav porod različitih utjecaja.

Tabuizacija bi bila destruktivna upravo po dostojanstvo žrtava koje se tim mjerama želi zaštititi.

Na ovom mjestu ne možemo ponuditi više od kratkog uvoda u jedno drugačije promišljanje problematike za koju ne bismo željeli da bude shvaćena kao jeftini ikonoklastički konsekvencijalizam. Prije zauzimanja konačnog stava o (ne)formalnoj društvenoj cenzuri onih pitanja koja odstupaju od prihvaćene norme, moramo ponuditi odgovor na pitanje *Da li takvu praksu možemo opravdati?* Smatramo da to nije moguće. Tržište ideja, koliko god pojedine od njih (po nekima) bile sporne, mora ostati potpuno otvoreno, naročito u državi zaostaloj u kulturno-političkom razvoju. U trenutnom stanju tranzicije u boljitak ne možemo sebi priuštiti „privilegiju“ fortificiranja preklapajućeg konsenzusa o određenim historijskim činjenicama smatrajući da će to nužno uklanjanje slobode pogadati tek onu nekolicinu na granici društva koju smo spremni prognati bez mnogo žaljenja. Istina je, međutim, da trenutno u BiH takvog konsenzusa o bitnim aspektima prošlosti nema ni u čemu, osim možda u činjenici da je oružanog sukoba – bilo. Usvajanje zakonodavnih mjera predstavljalo bi konačan čin poraza budući da bi ustanovilo ideju da svoje shvatanje stvarnosti i istine možemo ustanoviti samo prisilom. Time bi bila odbačena nada u izmjenu trenutnog stanja i u eventualno mijenjanje stavova uvjerljivošću

argumenata. Takve mjere bi samo dodatno učahurile postojeće narative, uz predvidivu delimitaciju po linijama razgraničenja entiteta i kantona, samim tim osnažujući već postojeću društvenu segregaciju. Tabuizacija bi uklonila poticaj za dodatnim naporom u javnom sukobljavanju ideja, što bi bilo destruktivno upravo po dostojanstvo žrtava koje se tim mjerama želi zaštititi. Ovo stoga što će čak i činjenično utemeljena tvrdnja ostati „tek mrtva dogma, a ne živa istina“ (J.S.Mill, O slobodi) ukoliko o njoj ne postoji mogućnost rasprave, a što naročito vrijedi za znatno podijeljena društva.

Zabrana javnog govorenja o određenim kontroverznim pitanjima, čak i ukoliko prihvatimo fikciju da Interneta nema, neće učiniti postojanje određenih činjenica realnijim u svijesti onih koji su sada primorani da svoja mišljenja inkubiraju u javnom prostoru. Ne želimo vjerovati da su takve mjere jedini preostali nužni instrument, odnosno da smo kao društvo u potpunosti nespremni na bilo kakve ozbiljne rasprave bona fide, da ne kažem u dobroj vjeri. Možda takvoj vrsti zdravog agonizma nikada nismo ni stremili.

Ironija je stvari da bi svojevremeno najavljivana varijanta filma Angeline Jolie, ona kontroverzna sapunica u logoru, možda i uspjela stvoriti neutralan sadržaj za rasplamsavanje poželjnog dijaloškog konflikta. On sada nije moguć budući je cjelokupni diskurs oko filma usmjeren na to da se film svima ostalima ponudi kao konačna istina. Utoliko mogućnost novog „obračuna kod Tanjug koralu“ biva izgubljena.

Da li smo kao društvo u potpunosti nespremni na bilo kakve ozbiljne rasprave bona fide (tj. u dobroj vjeri)?

O AUTORU:

Magistar prava. Član nekoliko strukovnih nevladinih organizacija. Istraživačka interesovanja: komparativno ustavno pravo, pravna i politička teorija, javno pravo EU, konkurencijsko pravo, te međunarodno javno pravo.

GRAD

Tematsko izdanje br. 6, septembar 2012. godine.

ЏОНИ ШТУЛИЋ – ПЈЕСНИК ГРАДА

СТАНИСЛАВ ТОМИЋ

Град је више од функционалне структуре за задовољавање потреба модерног човјека – то је простор слободе. Или би бар требао бити

Када Бранимир Џони Штулић говори о граду без љубави, сумраку идеја, лошим вибрацијама у (...) глави, говори о граду који се изврatio против онога што је град требао бити. То више и није град већ класни мир, устајала жабокречина (Хладан као лед). Жабокречина настаје у устајалој води, а савремени град, који се развио кроз непрестану промјену, зауставио се и – смрди: *Смрдљиви град затвара подруме, смрдљиви град затвара улице, смрдљиви град је задовољан собом, структуре га добро фурају (Ужас је моја фурка)*. Смрдљив град је затворена структура оивичена администрацијом у којој се човјек претвара у дио машинерије: *Обичним даном, она се претвара у дио персонала без талента, ради механички, нервозно гледа на сат, у мислима далеко не заборавља* (32-956).

Такав град је потпуно инструментализован, намијењен задовољавању потреба које је у човјеку развила савремена

цивилизација. Такав град као да живи по законима природе чији је основни принцип нужност. Није ли међутим савремени град требао да буде подручје слободе? Отпор нужностима природе? Простор за различите обрасце

Град, чак и огрезао у смраду и бесмислу, а можда и баш зато, постаје простор отпора и промјене.

живљења недиктиране природним законима? Смисао града је у слободи коју нуди човјеку, а не у задовољавању потреба. Управо су отвореност града ка различитости и промјени – манифестације принципа слободе, а слобода је суштина града.

А шта је слобода? *Слобода није Божје сјеме, па да ти га неко да, слобода није захвалница прочитана абецедним редом, слобода није крилатица рекламног паноа, конструктивна критика постојећег стања, слобода је жена, узми је (Слобода)*.

Схватање слободе овдје је, рекло би се, блиско анархизму, потпуној и неспутаној слободи коју треба да посједује

појединац. Слобода је одсуство предвидљивости и реда. У наставку пјесме *Слобода* Штулић пјева: *Слобода није једноставан домаћи задатак, она је свијест о складу несклада несавршених људи, слобода те чека, узми је*. Дата слобода није слобода. Оно што људи иначе подразумијевају под слободом само је одабир између унапријед одређених опција које су само наоко различите. Тај одабир је само привид слободе и производи кризу смисла, па отуда имамо *студенте без дипломе, жене без љепоте, путнике без пара*. Све у таквом граду губи смисао: *Смрдљиви град отвара јефтине бирцусе за шљакере што лочу ко песи, студенти без дипломе, жене без љепоте, нежење без стана, путници без пара, јефтина мјуза тешка цуга...*

Бесмислом контра лажних идола

Шта онда? Онда – *ужас је моја фурка*. Бесмисао није крај приче, баш као ни у Камијевом миту о Сизифу. Сизифу је живот дражи од његовог смисла. Сизиф свој камен гура, као што Џони свој ужас фура. Бесмисленост живота не значи да од живота треба одустати, управо због тога га треба до краја проживјети у свој пуноћи бесмисла. Живот у бесмислу има ничеански призив, бесмисао је празнина али и отворен простор – за превредновање свих вриједности, за непристајање на конвенције и лажне идоле. Тако ужас, постајући саставни дио живота, постаје врховна вриједност, након што је сахранио илузије вриједности. Постаје фурка. Такве револуције у свијести, која је апсурдна и баш зато што јест апсурдна, тог устанка против превласти конвенционализма, нема без слободе и града, који чак и огрезао у смраду и бесмислу, а можда и баш зато, постаје простор отпора и промјене.

Модерно друштво, па самим тим и град, утемељено је на међусобној зависности друштвених улога и дужности. Али како од те међусобне зависности сачувати слободу? Другим ријечима, како се не заплести у мрежи дужности и улога када се све чини потпуно унапријед одређеним и зацртаним?

Или ипак, проклета могућност избора мора да постоји (Пут за Катманду)? Тамна једра ће се развити, постоји бар могућност бијега и то бијега с ону страну дозвољеног, тамна су једра гусарска, они који су одвајкада били *hostis humani generis*, непријатељи цијелог људског рода, они

који не признају власти ни поретка, ни овоземаљског као ни оноземаљског.

Значи ли то да је бијег у анархију – ослобођење од свега, наша једина могућност, једина могућа живљена слобода?

О АУТОРУ:

Завршио основне студије на Филозофском факултету у Источном Сарајеву, Одсјек Филозофија и социологија. Тренутно на Катедри за филозофију матичног факултета припрема одбрану магистарске тезе под називом Умјетност као феноменолошко-херменеутички проблем. Радове објављује у различитим електронским и штампаним часописима.

BRENDIRANJE SARAJEVA – PRODAVANJE (LOŠE UPAKOVANE) MAGLE?

BJANKA BADROV

U hvastanjima turističkim potencijalom Sarajeva zaboravlja se da uspješno brandiranje grada traži više od povremenog šminkanja fasada i redovnog retuširanja razglednica

Način na koji svijet vidi i doživljava Bosnu i Hercegovinu i njen glavni grad veoma je bitan za njen ekonomski i turistički razvoj. Analize pokazuju da je imidž BiH u inostranstvu veoma loš¹, što je, prije svega, posljedica ratnih događanja i političke nestabilnosti zemlje. Činjenica je da takav imidž odražava naše realno stanje, ali ukoliko se namjerava iskoristiti potencijal turizma kao jedne od najvećih razvojnih perspektiva BiH, to stanje je nužno poboljšavati, a poboljšanja komunicirati mogućim klijentima.

Neki smatraju da je upravo brandiranje Sarajeva kao turističke destinacije ono što nam treba. Dosad je bilo nekoliko pokušaja da se Sarajevu vrati stari sjaj: na primjer ideja o *novoj Olimpijadi* ili kandidatura za Europsku prijestolnicu kulture 2014. godine, ali su te inicijative propale. Imajući u vidu opštu situaciju u BiH, postavlja se pitanje smisla priče o brandiranju – ukoliko se realno stanje ne popravlja.

Brendiranje u funkciji razvoja

Brend, kako ga definira Američka marketinška organizacija, je ime, naziv, dizajn, simbol ili bilo koje drugo obilježje koje proizvode i usluge jednog proizvođača diferencira od njegove konkurencije. Jednostavno rečeno, brandiranjem kompanije svojim kupcima nastoje ponuditi prepoznatljivu dodanu vrijednost koja može biti bilo šta: od poboljšanog pakovanja, preko kreativne propagande, pa sve do izvrsnosti kvalitete proizvoda, odnosno usluge. Ona, dakle, ne mora biti nužno vidljiva ni opipljiva, ali morala bi biti nešto što je kupcima bitno. Mnogi smatraju da je brandiranje proizvoda i usluga neminovno za uspjeh u današnjem izuzetno dinamičnom i kompetitivnom poslovnom okruženju, te da je ono osnova ostvarivanja profita bilo koje kompanije. Pogledajte oko sebe i vidjet ćete da ste okruženi brendovima. Nutella, McDonalds, Coca-Cola, Apple... Sve su to primjeri svjetski poznatih i izuzetno jakih brendova koje milioni ljudi širom svijeta prepoznaju i kupuju.

Praksa brandiranja se raširila i znatno izvan područja proizvoda i usluga, a sve popularniji trend postaje brandiranje gradova, regiona i država. Sa aspekta gradova, brend predstavlja svojevrsno označavanje grada: u percepciji pojedinaca se o nekom gradu nastoji generirati određeni skup očekivanja, misli, razmišljanja, saznanja, osjećaja i asocijacija. Moderna tehnologija, čija je posljedica – između ostaloga – i lakši transport, omogućuje nevjerovatnu povezanost cijelog svijeta. Danas skoro do svakog mjesta možete doći u roku od 24 sata, tako da konkurencija među turističkim destinacijama nikada nije bila veća, pa otuda i ova iznenadna potreba za brandiranjem. Brendirani gradovi lakše privlače turiste, ali i stanovnike, pa samim time prave iskorak ka vlastitom održivom razvoju. Gradovi–brendovi su mnogo privlačniji i kompanijama, čime se osigurava priliv kapitala i doprinosi razvoju ekonomije.

Ima li smisla priča o brandiranju ukoliko se realno stanje ne popravlja?

Brendirati grad nije lako. Grad je izuzetno kompleksna jedinica i ta kompleksnost predstavlja jedan od ključnih problema uspješnog brandiranja. Grad se može posmatrati iz više aspekata: kulturnog, historijskog, administrativnog, organizacionog... Da bi jedan grad stekao preduslove za uspješno brandiranje, svi ti aspekti moraju biti koordinirani i podjednako kvalitetni. Za uspješno brandiranje grada nisu dovoljne, recimo, samo arhitektonske zanimljivosti, već su neophodne i odlične kulturne manifestacije, brza i efikasna administracija, dobro i strateški organiziran javni prevoz (stanice podzemnih željeznica i tramvaja u Beču i Parizu, na primjer, nalaze se tačno pokraj najbitnijih kulturno–historijskih znamenja) i tako dalje.

Bitno je napomenuti i to da svaki grad, pored popularnih i glasovitih dijelova, ima i one potpuno neatraktivne – ne samo turistima, nego i stanovnicima i investitorima. Pravi je izazov brandirati grad i upoznati svijet sa njegovim najbitnijim obilježjima, a istovremeno

1) Subašić, S., 2006., Imidž Bosne i Hercegovine – Kako ga unaprijediti?, Diplomatski forum, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, ured u Sarajevu

omogućiti da se grad razvija u željenom pravcu. Organizacioni komitet Olimpijskih igara 2012. godine učinio je jedan izuzetno hrabar korak. Olimpijsko selo i prateći objekti izgrađeni su u najsiromašnijem dijelu Londona, kako bi i on postao turistički atraktivan, te kako bi se obezbijedilo budući razvoj tog dijela grada. Uvidjelo se, dakle, da ovaj veliki sportski događaj predstavlja savršenu priliku za pokretanje promjena i investiranje u onaj dio grada kojem je to bilo najpotrebnije. Olimpijada je obezbijedila osnovu za izgradnju imidža toga dijela grada. Dakle, kako bi branding bio uspješan, potrebno je stvoriti izvjesne predispozicije, što najprije znači uložiti ogromna novčana sredstva, te uključiti što veći broj stanovnika.

Gradovi kao brendovi

New York, danas poznat kao Velika jabuka, sedamdesetih godina je bio poznatiji po stopi kriminala nego kao turistička destinacija. I sam naziv *Velika jabuka* je dio marketinške kampanje pokrenute 1971. godine, koja se na kraju nije pokazala najuspješnijom, ali je postala bitan presedan za sve kasnije pokušaje brendiranja. Neuspješnom se ova marketinška kampanja pokazala prije svega stoga što ju nisu pratila ulaganja potrebna za stvarno poboljšanje. Shvativši to, gradska administracija investira u veću sigurnost grada, i 1977. godine pokreće novu kampanju: *I love New York*. U sklopu te kampanje Milton Glaser kreira svjetski poznat grafički amblem *I ♥ NY*, koji su mnogi gradovi nastojali kopirati, ali nijedan ga nije tako uspješno komercijalizirao kao New York. Slike stanovnika New Yorka koji nose majice sa natpisom *I ♥ NY* poslale su vani poruku da su ti ljudi sretni što žive baš u tom gradu, te da je to mjesto vrijedno posjete. Kampanja je komunicirala poruku o transformaciji New Yorka.

Amsterdam je devedestih godina prošlog vijeka bio poznat kao prijestolnica kulture ne samo Nizozemske, već i kao jedan od vodećih međunarodnih kulturnih centara. Međutim, socijalni i ekonomski trendovi s početka XXI stoljeća poljuljali su taj imidž. Gradske vlasti su na razne načine nastojale prevladati nepovoljne okolnosti i parirati konkurentima, ali nijedna od pokrenutih kampanja nije doživjela takav uspjeh kao kampanja *I amsterdam* iz septembra 2004. godine. Neizostavno je da ćete kao turist u Amsterdamu imati fotografiju upravo pokraj ovog natpisa, postavljenog u strogom kulturnom centru grada, te u blizini najznačajnijih muzeja i izložbenih prostora. U ovom su slučaju vlasti Amsterdama imale jako težak zadatak, jer je ponovno brendiranje (*re-branding*) već postojećeg imidža znatno zahtjevnije od gradnje imidža iz osnova.

Barcelona je još jedan primjer uspješnog brendiranja. Tijekom Španjolskog građanskog rata, kao i tijekom Drugog svjetskog rata, ovaj uglavnom industrijski grad je pretrpio strašna bombardovanja. Za

vrijeme frankizma se u razvoj nije ulagalo jer grad nije uživao podršku režima, prije svega zbog pokreta za neovisnost Katalonije. Nakon smrti generala Franka, Barcelona je, kao i ostatak Španije, osjetila prvi val demokratizacije i polako počela ekonomsku obnovu, a 1992. godine biva domaćinom XXV Olimpijskih igara, što pokreće niz značajnih ulaganja. Kako bi spremno dočekala Olimpijske igre, Barcelona započinje i svoj urbanistički preokret. Za strateško brendiranje se koristio simbol Sunca poznatog španjolskog slikara Juana Miróa. Ulaganja u Barcelonu nastavljena su i nakon Ljetnih olimpijskih igara, a danas je Barcelona jedna od najpopularnijih turističkih destinacija, koja svoju konkurentnost gradi prije svega na prelijepoj arhitekturi, naročito na radovima čuvenog Antonia Gaudíja. Gaudí i njegova djela nastala krajem XIX i početkom XX, u XXI stoljeću doživljavaju renesansu. Ovaj princip se jako često koristi prilikom brendiranja: starim simbolima gradova daje se novo ruho i njihova popularnost širi i među običnim svijetom: danas Gaudíjeve građevine ne idu posmatrati samo oni koje interesira moderna arhitektura, ili oni koji se time profesionalno bave.

Dakle, prije uspješnog brendiranja je svaka od ovih svjetski poznatih turističkih destinacija i metropola imala svoje probleme i suočavala se s preprekama koje je morala riješiti. Da bi brendiranje na kraju dalo uspješne rezultate, bile su potrebne znatne investicije i uključivanje velikog broja ljudi. A šta je sa Sarajevom? Pošto svijetu već jesmo prepoznatljiviji, ali se to prepoznavanje svodi na rat i razaranja, da li grad na Miljacki ima potencijala da postane globalno prepoznatljiv brend u pozitivnom smislu? Sa kojim se problemima treba suočiti i koje prepreke prevazići da bi Sarajevo postalo upješan *brend*? Da li se Sarajevo *može* brendirati i, na koncu, koliko je to uopšte potrebno našem glavnom gradu?

Prvo transformacija, onda brendiranje!

Prijestolnica kulture ili prijestolnica ćevapa

Kao neku vrstu uvoda u ovu analizu, nedavno sam grupi od sedamdesetak mladih ljudi iz 27 zemalja postavila pitanje: *Koje su prve riječi koje vam padaju na um kada se spomene Sarajevo?* Odgovori nisu bili baš ohrabrujući: rat, neslaganje, neorganiziranost... Što je još gore, neki čak nisu ni znali sa kojom bi rječju povezali Sarajevo. Međutim, mladima iz susjednih zemalja nije nedostajalo pozitivnih ili potencijalno pozitivnih asocijacija: Sebilj, ćevapi, Baščaršija, Sarajevo Film Festival...

Odgovori mladih iz nekih daljih zemalja jasno pokazuju nezavidnost situacije u kojoj se nalazimo. Prvi problem sa kojim se suočavamo jest činjenica da je Sarajevo glavni grad države podijeljene na dva

entiteta. Ovakva podijeljenost onemogućava brendiranje na državnom nivou, jer ne postoji mogućnost slanja konzistentne poruke i imidža, što izuzetno nepovoljno utječe na imidž Sarajeva kao turističke destinacije. Ljudi se ovakve podijeljenosti boje i teško im je razumjeti trenutnu ekonomsku i socio-političku situaciju.

Dalje, uspješno brendiran grad mora biti privlačan za nekoliko različitih kategorija: turiste, investitore, studente... Glavni tip turizma u Sarajevu još uvijek je tzv. tranzitni turizam – turisti se u razgledanju grada zadržavaju tek nekoliko sati, jer još uvijek ne nudimo dovoljno relevantnih sadržaja. No i u tranzitni turizam je nužno ulagati i raditi na tome da se turistima koji su već tu pruži što bolja usluga. Ni to se, međutim, ne radi u dovoljnoj mjeri. Turisti se u gradu teško snalaze, prije svega zbog nepostojanja adekvatnih oznaka najvažnijih turističkih atrakcija, ali i zbog nedovoljne prilagođenosti javnog saobraćaja. Obrazovanje turističkog kadra je takođe od ključnog značaja. Još jedan veliki problem, ne samo za osobe koje posjećuju Sarajevo, nego i za njegove stanovnike, predstavlja neadaptiranost potrebama osoba koja se kreću pomoću kolica.

Prijestolnica kulture u kojoj se kulturne institucije zatvaraju, a muzeji, pozorišta i galerije vrište za pažnjom građana?

Sarajevo bi moglo postati i poželjna studentska destinacija, ali nedostaju nam studijski programi na engleskom jeziku, te kvalitetni studentski domovi.

Generalno govoreći, naša ekonomija je slaba. Svi prethodno navedeni primjeri uspješnog brendiranja podrazu-

mijevali su velika ulaganja. Kako kapitala na domaćem tržištu nema, potrebno ga je potražiti u stranim investicijama. Međutim, komplikovane procedure osnivanja pravnih lica jako često znaju spriječiti investitore i poduzetnike da ulože svoj izuzetno vrijedan kapital.

Da su u takvoj situaciji neki ambiciozniji planovi internacionalizacije grada naprosto osuđeni na propast pokazuje i kandidatura Sarajeva za Evropsku prijestolnicu kulture (*European City of Culture – ECoC*) 2014. godine, koja je odbijena. Kako da grad u kojem se kulturne in-

stitucije jedna po jedna zatvaraju, a muzeji, pozorišta i galerije vrište za pažnjom građana, postane Prijestolnica kulture?

Dakle, apsolutno nije dovoljno reći da imamo potencijala i da ćemo prije ili kasnije sami od sebe postati popularna turistička destinacija. Za početak nemamo ni strategiju razvoja turizma, ni na državnom nivou, ni na nivou grada Sarajeva.

Brendiranje ničega

I New York, i Amsterdam i Barcelona su se morali suočiti s izuzetno teškim problemima, ali su na kraju postali uspješno brendirani gradovi. Sarajevo – samo po sebi – za brendiranje ima izuzetnih potencijala, od kulturne baštine do prirodnih ljepota, ali koliko će se ti potencijali iskoristiti zavisi od naših političkih i ekonomskih struktura. Naime, u kompletan proces kreiranja imidža Sarajeva moraju se uključiti gradske vlasti i državne institucije, kao što su to uradile vlasti u tri spomenuta grada, a to ne podrazumijeva samo finansijsku podršku. Kroz usluge koje svakodnevno pružaju potencijalnim inostranim partnerima, ulagačima i inostranim posjetiocima, javna tijela, institucije i organizacije mogu bitno utjecati na imidž Sarajeva².

Ne treba zaboraviti ni to da uspješan brending traži i participaciju građana, te da se u nestabilnoj političkoj situaciji i nepovoljnim ekonomskim prilikama ne čini osobito realnim očekivati da građani budu motivisani za takav angažman.

Nažalost, dakle, u ovom trenutku, Sarajevo nije poželjan kandidat za brendiranje. Još uvijek nemamo podlogu infrastrukture i usluga potrebnih gradu koji može ispuniti očekivanja svjetskih putnika. Sarajevo je prije dvadeset godina pogođeno teškim razaranjima, i još uvijek nudi premalo sadržaja za uspješno brendiranje u globalnoj konkurenciji, pa čak i za brendiranje unutar Evrope. Ali ono na čemu se može raditi jest brendiranje u regionu. Sarajevo je itekako sposobno biti regionalno konkurentno.

O AUTORICI:

2012. godine završila dodiplomski studij na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, smjer Marketing management. Trenutno student master studija, smjer Menadžment i organizacija. Pobjednica regionalnog takmičenja iz oblasti odnosa sa javnošću u organizaciji PR agencije Prime Communications. Dugogodišnji volonter u Centru za međunarodnu saradnju pri Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje obavlja i poslove internog auditora kvalitete.

2) Brkić, N., 2006., Imidž Bosne i Hercegovine – Kako ga unaprijediti?, Diplomatski forum, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, ured u Sarajevu

SVE ŠTO STE SLUTILI O GRAS-u, A NISTE SE USUDILI DA PITATE

DENIS ČUSTOVIĆ

Gradski prevoz je, kaže se, žila kucavica svakog grada. Sarajevska žila kucavica pati od arteroskleroze

Kada govorimo o gradu kao uređenoj urbanoj životnoj sredini, i svim sadržajima koje bi ta sredina trebala da nudi svojim građanima (i posjetiocima), prevoz je svakako jedan od esencijalnih. U glavnom gradu Bosne i Hercegovine je KJKP GRAS jedini ponuđač usluga javnog gradskog prevoza. Komentari građanstva o radu ovog preduzeća uglavnom izviru iz čiste frustracije, ali ovaj osvrt nastaje iz potrebe da se objasni fenomen preduzeća koje, bez konkurencije na tržištu i bilo kakvih značajnih barijera za poslovanje, polako ali sigurno propada.

Monopol na gubitak

Kantonalno javno komunalno preduzeće Gradski saobraćaj Sarajevo (u daljnjem tekstu: KJKP GRAS) registrirano je kao društvo s ograničenom odgovornošću i ponuđač je usluga javnog gradskog prevoza. Osnivač preduzeća je Vlada Kantona Sarajevo.

Prema Statutu je ovo preduzeće osnovano na neodređeno vrijeme, odnosno treba da postoji sve dok za to postoje ekonomski i zakonski uslovi. Dok se zakonski uslovi za postojanje i poslovanje KJKP GRAS ne mogu osporiti, ekonomski itekako mogu – i trebaju. Jer,

Dok se zakonski uslovi za postojanje i poslovanje KJKP GRAS ne mogu osporiti, ekonomski itekako mogu – i trebaju

uprkos svojoj monopolskoj poziciji, GRAS se već duži niz godina nalazi u finansijskim problemima i poslovne godine uredno zaključuje s višemilionskim minusom (za 2010. godinu taj minus je iznosio čak 19.657.169 KM¹).

S obzirom na to da su cijene karata nerazumno visoke (naročito kad se ima na umu postojeći nivo usluge) i da usluge KJKP GRAS koristi većina građana, opravdano je pitati se kako je moguće da ovo preduzeće posluje tako loše.

Poslovno propadanje GRAS-a čini se još čudnijim kad se zna da su

drugdje u Evropi preduzeća ove vrste među najbogatijima u svojim državama. Javni gradski prevoz Beča godišnje u budžet uplati oko pet miliona eura, GBV u Berlinu je jedno od najvećih komunalnih preduzeća Njemačke i Evrope, i ostvaruje višemilionske dobiti.

Iako su ovo najuspješniji primjeri, ni oni manje uspješni nisu sasvim ovisni o subvencijama. Npr. njemački grad Dresden, sa svojih 500.000 stanovnika, ima gradski prevoz s 12 tramvajskih linija na kojima saobraća 169 tramvaja, i 29 autobuskih linija sa 147 autobusa – a u saobraćajnom preduzeću radi oko 1.700 ljudi. Prema dostupnim finansijskim podacima, ovo preduzeće raspolaže godišnjim budžetom od preko 100 miliona eura, a čega vlastitim djelatnostima zarade 78%. Za ostalo je potrebno tražiti subvencije.

Češki grad Brno, s oko 450.000 stanovnika, ima gradski prijevoz s 13 tramvajskih linija sa 314 tramvaja, 13 trolejbuskih linija sa 147 trolejbusa, 50 autobuskih linija sa 303 autobusa i – 2.950 zaposlenih radnika. Prema zvaničnim podacima, ova kompanija vlastitim djelatnostima ostvaruje godišnju zaradu u iznosu od oko 38,3 miliona eura, 66 miliona eura plaća gradska i regionalna vlast kao subvenciju, što znači da sami zarade tek nešto preko 42%.

S druge strane, u Sarajevu dnevno saobraća tridesetak tramvaja na pet-šest linija, dvadesetak trolejbusa na šest linija, i par desetina autobusa; preduzeće zapošljava između 1.700 i 1.800 radnika. Prema podacima zvaničnih izvještaja, tramvaji koji prevoze Sarajlije u prosjeku su stari oko 30 godina, trolejbusi 23, a minibusi 12 godina, dok je prosjek starosti gradskih autobusa 13 godina. Dodajmo i to da se cijene karata ne mijenjaju (ili se, u svakom slučaju, ne snižavaju), dok se broj vozila u opticaju iz godine u godinu smanjuje. Uslovi vožnje i stanje vozila su sve lošiji: gdje god da ide novac ove kompanije, u održavanje voznog parka i infrastrukture sigurno ne ide, barem ne u onoj mjeri u kojoj je to neophodno. Pri tome GRAS

1) www.ks.gov.ba/node/22483

iz budžeta dobije i do 50 miliona KM, a poslovne godine ipak okončava sa značajnim finansijskim gubicima koji (opet) terete budžet vlade Kantona Sarajevo.

Budžetska rupa bez dna

Analizom koju je u drugoj polovici 2010. godine uradio Edib Prašović, savjetnik ministra saobraćaja za ekonomska pitanja, utvrđeno je da GRAS sa gubitkom posluje još od 2000. godine, te da njegov ukupan prihod ili stagnira ili opada, a da utrošena sredstva rastu, što se posebno odnosi na porast plaća i ostalih primanja, naročito od 2006. godine do danas. „Zaključno sa 31. decembrom 2009. godine akumulirani gubitak preduzeća² iznosi 59.934.000 KM, što znači da je GRAS pred stečajem. Prema nešto aktuelnijim podacima, kraj 2011. godine je GRAS dočekao s ukupnim gubitkom od 125.000.000 KM, i gubitkom iznad visine kapitala od 31.000.000 KM. Smatra se da ovo preduzeće svaki mjesec ostvari gubitak od 1,5 miliona KM zbog male visine prihoda³, nepovoljnih subvencija i neodržive visine troškova radnika“.

Prašović tvrdi da „pet stotina radnika viška preduzeće košta oko 13 miliona maraka, a firma je trajno nelikvidna jer im nedostaje 30 miliona maraka obrtnih sredstava“, i dodaje da su na nedostatak od 30 miliona obrtnih sredstava utjecali povećanje plaća, preza-duženost bez određivanja prioriteta i neselektivno upošljavanje kadrova.

Dodajmo i to da prosječna neto plata u GRAS-u iznosi oko 1.000 KM: gotovo 200 KM više od prosjeka FBiH. Čini se, dakle, da je – pored rješavanja problema tehnološkog viška – u GRAS-u nužno i donošenje novog pravilnika o platama, jer ovoliki novac trošiti na ime plata djeluje (blago rečeno) nerazumno s obzirom da je preduzeće pred gašenjem.

Jedini znakovi života koje daje ovo preduzeće jesu kupovina rezervnih dijelova za (neispravna i jedva funkcionalna) vozila i povremeno renoviranje dijelova tramvajskih šina. Znajući ono što se zna, ovi znakovi, doduše, više liče na *šminkanje mrtvaca*, jer GRAS, kao preduzeće, trenutno zaista nije mnogo više od toga. Neki mediji tvrde da je od 2000. do 2005. godine za rezervne dijelove utrošeno 62.772.000 KM – iznos za koji se moglo kupiti 320 potpuno novih autobusa, a krajem 2011. godine je (i dalje aktuelni) direktor GRAS-

a Haris Kadić, u materijalu za tematsku sjednicu Skupštine KS⁴ o problemima ovog preduzeća, napisao da bi „GRAS-u, i da proda svu svoju imovinu, nedostajao čak 31 milion KM da vrati dugovanja radnicima, dobavljačima i državi“.

Nema konkurencije koja bi ovo preduzeće natjerala da poboljša kvalitet usluge, i učini je pristupačnijom korisnicima

Čelni ljudi KJKP GRAS i vlada Kantona Sarajevo okrivljuju jedni na druge, ograđujući se od bilo kakve odgovornosti: ta trakavica s vremena na vrijeme rezultira tek ponekim štrajkom radnika GRAS-a, koji za posljedicu ima saobraćajni kolaps u Sarajevu. Šta je razlog što se ne mijenja alarmantni *status quo*? Da li postoji neko rješenje koje će GRAS napokon pretvoriti iz crne rupe budžeta Kantona Sarajevo u profitabilno javno komunalno preduzeće?

Uspavan ili komatozan?

U glavnom gradu Bosne i Hercegovine jedino GRAS nudi usluge javnog prevoza. Drugim riječima, ovo preduzeće na tržištu ima monopolsku poziciju, sa svim prednostima (najprije finansijskim) koje donosi monopol. KJKP GRAS je školski primjer tzv. *zakonskog monopola*, koji nastaje kada se prodaja ili proizvodnja određenih roba ili usluga monopolizira državnim propisima i kad druga preduzeća nemaju pristup tržištu zato što država štiti monopol koji je sama uspostavila.

Monopol (grč. *monos* = jedan; *polein* = prodavati) se u ekonomiji definira⁵ kao „trajna tržišna situacija gdje postoji samo jedan davatelj određene vrste proizvoda ili usluga“. Monopol znači nedostatak privredne konkurencije za robu ili uslugu koja se nudi, i nedostatak prihvatljive zamjenske robe. Upravo zbog tog nedostatka konkurencije monopolist može ostvarivati profite u dužem vremenskom razdoblju. Bez konkurencije na tržištu, preduzeća postaju manje efikasna i inovativna, zbog čega najviše trpe krajnji korisnici. Drugi proizvod – jeftiniji ili bolji – ne može se kupovati ni koristiti iz jednostavnog razloga što takav proizvod ne postoji (nema supstituta). Dakle, usluga koju nudi KJKP GRAS, kakva god ona bila, takva je – i može biti takva – prvenstveno zbog nedostatka bilo kakve konkurencije koja bi ovo preduzeće natjerala da poboljša kvalitet usluge, i učini je povoljnijom i pristupačnijom korisnicima. Nedostatak

2) www.klix.ba/vijesti/sarajevo/bolesni-gras-pred-stecajem-nema-lijeka/100802017

3) www.klix.ba/vijesti/sarajevo/bolesni-gras-pred-stecajem-nema-lijeka/100802017

4) www.dnevniavaz.ba/vijesti/sarajevo/71492-novcem-koji-su-dali-za-dijelove-gras-mogao-kupiti-320-novih-autobusa.html

5) <http://bs.wikipedia.org/wiki/Monopol>

konkurencije znači i nepostojanje bilo kakve referentne tačke, standarda prema kojem bi GRAS krojio svoju poslovnu politiku i način poslovanja. Imajući u vidu na šta liče usluge ovog preduzeća, ako su neki drugi monopolisti uspavani, za GRAS bi se moglo reći da je komatozan!

Iz tih razloga se kao mogući način izlaska ovog preduzeća iz krize nerijetko spominju konkurencija ili čak privatizacija (što svakako jesu realne opcije), mada je to svojevrsan apsurd. Naime, svako preduzeće, bez obzira na oblast i dimenzije svog poslovanja, teži upravo monopolskoj poziciji, radi povlastica (prvenstveno finansijskih, naravno) koje monopolist uživa. Ako je svako tržište kolač

za čije se dijelove učesnici grčevito bore i, zavisno od svoje uspješnosti, dobijaju manji ili veći dio kolača; kao monopolista, kolač ne dijelite ni s kim, čitavo tržište i sve njegove bezgranične

GRAS kao fenomen suvremene ekonomije: neuspješni monopolist

potencijale i mogućnosti imate samo za sebe. A GRAS-u je, međutim, potrebno *rješenje za problem* monopola.

Mjesto u istoriji!

Kao kompanija koja u svojoj djelatnosti nema konkurencije, što osigurava vlada Kantona – ona ista koja je osnovala GRAS i besplatno mu dala svu infrastrukturu na korištenje i ostvarivanje zarade – KJKP GRAS se čini „osuđenim” na uspjeh. A ipak se danas nalazi na koljenima. S obzirom na okolnosti, naročito na monopol koji uživa, prosto se nameće zaključak da je očajno stanje ovog preduzeća isključivo rezultat katastrofalnog vođenja preduzeća i njegove interne poslovne politike.

Prema tome, logično bi prvi korak ka rješenju bio smjena uprave koja očigledno nije u stanju da ovo preduzeće izvuče iz ambisa u koji ga je, na kraju krajeva, i dovela. Trebalo bi, potom, revidirati i broj zaposlenih, procijeniti da li je na teretu budžeta zaista potrebno toliko radnika, naročito u situaciji ovako nepovoljnoj za preduzeće. S obzirom na to da se nerijetko događalo da se na rezervne dijelove troše nerazumne sume novca – „nerazumne” jer su se za taj novac mogla kupiti čitava vozila u znatno boljem stanju – planiranju budžeta preduzeća bi trebalo pristupiti mnogo ozbiljnije.

Spomenimo i opciju koja je u zadnje vrijeme ponovno aktuelizirana i koja je, čini se, mnogo realnija nego prije – suradnju s Centrotransom. Dobro osmišljena, ova ideja bi mogla biti od velike koristi za sve uključene strane: dva spomenuta prevoznika i korisnike usluga (građane), ali i Kanton Sarajevo koji, kao osnivač GRAS-a, već duži niz godina trpi velike finansijske gubitke. Infrastruktura u posjedu grada Sarajeva (stajališta tramvaja, autobusa, minibusa, trolejbusa, tramvajske tračnice i sl.) koju trenutno *ekskluzivno* koristi GRAS, mogla bi se staviti na raspolaganje i Centrotransu, kako bi ova kompanija *pokrpala rupe*, i na taj način pomogla i GRAS-u, i građanima, i gradu. Međutim, dosadašnja dešavanja i odnosi na relaciji GRAS-Centrotrans ne ostavljaju mjesta nadi da će u skorijoj budućnosti doći do ove suradnje, barem ne dok se ne umiješa *treća* strana, ona koja se u čitavu priču trebala uključiti još davno – Kanton Sarajevo.

Kakav god bio epilog priče, i agonije građana, GRAS je u istoriji grada Sarajeva sebi uistinu osigurao mjesto: kao primjer neuspješnog monopoliste i fenomen suvremene ekonomije.

O AUTORU:

Autor je student završne godine prvog ciklusa studija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, smjer Marketing menadžment. Pisac je i pjesnik, kao i blogger, iz hobija i ljubavi. Saradnju s Pulsom demokratije započinje početkom juna 2012. godine, a u oktobru iste godine u univerzitetskoj publikaciji „Žena/majka u vremenu rata: Bogatstvo vrela vrijednosti, dostojanstva, osjećajnosti, hrabrosti, mudrosti i plemenitosti žene/majke u Bosni i Hercegovini” objavljuje i tekst Mama. Jedno vrijeme aktivno piše i kratke tekstove za web-stranicu nargila.ba.

Sretna, valjda, da se bilo šta dešava, sarajevska publika redovno *objektivno* odobrava kulturna dešavanja. U kuloarima, međutim, često promijeni mišljenje

Kao glavni grad Bosne i Hercegovine, Sarajevo je često centar kulturnih dešavanja. Ako je suditi po ovdašnjim medijima, ta dešavanja redovno prati *objektivna sarajevska publika*. Ko je i kakva ta *objektivna* publika zapravo, mediji ne preciziraju. Štaviše, iako je tzv. jednostavna publika (ona fizički prisutna na nekom događaju) zbog neposrednog i javnog doživljaja možda i najjednostavnija za analizu, naučnih radova koji tematiziraju publiku u BiH praktično nema.

„Objektivna” sarajevska publika

Kulturni događaji i aktivnosti predstavljaju jedan od aspekata svakodnevnog života zajednice i od velikog su značaja i zato što osvjetljavaju strukturu ponašanja unutar društva, ali i društvene procese (Pronovost, 2002:5). Ta struktura ponašanja, kao i društveni procesi, mogli bi se jasno iščitati iz ponašanja publike koja prati te događaje i aktivnosti.

Publika, kao jedan od socijalnih agregata, podrazumijeva ljude okupljene na nekom prostoru s djelimično sličnim ili istim interesom ili ciljem, ali koji ne preduzimaju nikakvu zajedničku akciju u kojoj svaki član ima svoje mjesto i zadatak. Po ovome se publika i razlikuje od mase, rulje i slično. Postavlja se pitanje ko čini publiku ili, personalizujemo li to, ko su

ljudi koje srećemo na predstavama, koncertima, u kinima itd., da li zaista svi imamo isti ili sličan interes, zašto se oni smiju stvarima koje nama nisu smiješne, da li oni znaju tekstove istih pjesma kao i mi, itd. S druge strane,

Kako je to određena skupina ljudi uvijek objektivna i kako novinari tu objektivnost prepoznaju?

da li je to uopšte bitno? S obzirom da sam nedavno otkrila da neki ljudi „ne idu u pozorište zbog ljudi i njihovog ponašanja”, čini se da oni oko nas u nekoj mjeri ipak utiču na naš doživljaj nekog događaja.

Za mene lično je ovo pitanje vremenom dobijalo na značaju, jer se počelo dešavati da sa određenih događaja izlazim sve frustriranija.

Publiku bi trebalo da određuje primjereno ponašanje, aplauz ima odgovarajuće vrijeme trajanja i aplaudira se samo onda kad treba, umjetnike se ne ometa niti se bilo ko na bilo koji način ugrožava. Svakako da se kroz istoriju ovaj bonton mijenja, i može se postaviti pitanje ko ga uopšte određuje i na osnovu čega, ali su neke opšte forme pristojnosti sasvim sigurno neophodne. Ako nekome i zvuči banalno, valjalo bi se pozabaviti time da publika u Sarajevu nauči bar osnovne stvari – od isključivanja mobitela pa do načina prolaska do svog mjesta!

Koliko god iritantno sve ovo bilo, problem sarajevske publike ipak nadilazi puke formalnosti. Domaći mediji sarajevsku publiku gotovo bez iznimke predstavljaju kao objektivnu i savršenu, onakvu kakvu bi svaki grad poželio, i za opis ovdašnje publike obično upotrebljavaju frazu „*objektivna sarajevska publika*”. Iako mnogi ovu frazu doživljavaju ironičnom, ona se najčešće ne koristi tako. Te se prosto nameće pitanje: šta karakteriše tu publiku, šta u našem kontekstu uopšte znači objektivna publika? Kako je to određena skupina ljudi uvijek *objektivna* i kako novinari tu objektivnost prepoznaju?

Sud o djelu kao sud o publici

U potrazi za detaljnijim opisom naše publike, upustila sam se u mini-istraživanje o dva kulturna događaja koji na prvi pogled ne izgledaju uporedivi: pozorišna predstava Indire Kučuk-Sorguč *Ja, mahalusa* i koncert Damira Imamovića i Sevdah Takhta. Dakle, s jedne strane predstava koja je uzrokovala gotovo pomamu publike, a s druge koncert izvođača čuvenog i po tome što je svojom interpretacijom sevdahu privukao i mlađu publiku. Sudeći po komentarima u neformalnim krugovima, poput foruma na Internetu, publiku ovih dvaju događaja apriorno se doživljava sasvim različito – publiku predstave kao površnu i plitku, a publiku koncerta kao urbanu obrazovanu publiku rafiniranog ukusa. Ovakvim apriornim sudovima vjerovatno je doprinijelo i to što je roman *Ja, mahalusa* ocijenjen kao populistički i jeftin, što se onda prenijelo i na pred-

stavu, dok se Imamovića doživljava kao jednu od najjemenitnijih figura modernog pristupa sevdahu. Tako Svetlana Slapšak, poznata antropologinja, za njegove sevdalinke kaže kako su „eksplozivni paketi značenja: saslušajte jednu, i asocijacije vam neće biti alkoholisirano plakanje i bašte sa cvećem, kafom i baklavama, već krvava realnost sprečavanja, zataškavanja, cenzuriranja i učutkivanja seksualne i drugih sloboda”.

Drugim riječima, sud kritike o određenom djelu i izvođaču utiče i na sudove o publici tog djela i izvođača. Tako se u jednom tekstu¹ o predstavi navodi kako njegova autorica „ne može da vjeruje da se sarajevska publika počela oduševljavati površnostima”. Može se, dakle, zaključiti da se publika ocjenjuje na osnovu estetskog suda o djelima (i izvođačima).

Pomenuti koncert je zanimljiv sam po sebi, jer se radilo o novom projektu izvođača, bitno različitom od njegovog dotadašnjeg muzičkog izraza. Publika je, međutim, iako vjerovatno naviknuta na stari način izvedbe, i na nove pjesme i aranžmane reagovala kako i inače reaguje na njegovim koncertima. Niti u jednom momentu nije izrazila nepoznavanje ovog načina interpretacije i reagovala je uvijekbano, naučeno – sa istim ili sličnim emocijama i aplauzima na početku, ponekad usred izvedbe i na kraju pojedinih pjesama. Te iako je publika djelovala potpuno upućeno i, što je još zanimljivije, zadovoljno, individualni komentari nakon koncerta bili su sasvim drugačiji, neodobravajući i negodujući. Još zanimljivije je to što sam istovjetno ponašanje primijetila i kod publike predstave *Ja, mahalusa*: tokom izvedbe oduševljenje, nakon izvedbe komentari u stilu „a i nije neka predstava”.

Sasvim protivno (i) kod nas uvriježenom mišljenju da postoji bitna razlika između publike tzv. popularnih sadržaja i publike tzv. ozbiljnijih kulturnih sadržaja, kao posmatrač ovih događaja zaključujem da se publika jednog i drugog ni po čemu ne razlikuje. Smatram da ova dva primjera jasno pokazuju da publika samo prima određene sugestije i da je potpuno određuju površne emocije. Kritičkog odnosa tu ni slučajno nema – ili je vanredno dobro prikriven!

Postaje jasno kako se moderna publika – podložna formama recepcije koje definišu mediji – pasivizira

Što nas vraća na početnu ocjenu o sarajevskoj publici kao objektivnoj – ako objektivnost znači nekritičnost, onda da, biće da to jest objektivna publika, jer bi subjektivnost valjda podrazumijevala dozu kritičnosti.

Pasivizacija publike kao moderni fenomen

Vrijedi se ipak upitati da li je takav nekritički odnos spram kulturnih sadržaja nekakav endemski sarajevski fenomen. Publiku najčešće karakteriše emotivnost, tako da ona (o)lako prima sugestije i mišljenja koja joj se serviraju ili nameću, a kasnije ih lako i prenosi. Na ovaj emotivni momenat publike ukazuju mnogi teoretičari; E. From kaže da „pošto je emocije nemoguće ubiti, one moraju postojati sasvim odvojeno od intelektualne strane ličnosti, a posljedica toga je jeftina i neiskrena sentimentalnost kojom filmovi i popularna muzika hrane milione potrošača gladnih emocija”. Sličnu tvrdnju nalazimo i kod Adorna i Horhajmera koji govore da su „civilizovani oblici umjetnosti” potekli iz duha represije civilizovanog čoveka nad vlastitim nagonima, emocijama i „ljudskošću” (Jeremić-Molnar, 2007) što upućuje na to da umjetnost sama na neki način oblikuje modernu publiku. Ovi autori su inače među najbitnijim teoretičarima kritički nastrojenih spram popularne kulture: oni modernu kulturu definiraju kao način na koji činimo stvari, izražavamo doživljaje, ukratko shvaćamo i interpretiramo svijet oko nas – a sve to u direktnoj ovisnosti o navodno manipulativnom utjecaju masovnih medija i njihovih vlasnika. Njihova kritika sugerira da možda nije sve do publike, nego i do sadržaja, pa se tako s pojavom popularne kulture i širenja upotrebe novih medija sve više govori o nekritičkoj participaciji publike u kulturnim događajima.

Iz studija o medijima već se desetljećima zna da mediji nikako nisu tek puki čimbenik prijenosa, na što sam termin, etimološki gledano, pogrešno ukazuje, već su aktivan faktor u konstrukciji društvene, političke, ekonomske, kulturalne i svake druge realnosti, o čemu ipak ne postoji šira društvena svijest (Hromadžić, 2010). Što nas vraća na početnu poziciju da publika ne postoji sama po sebi, nego percipira i preuzima ono za što je osposobljena. Iako ne treba pretjerivati s determinizmom, kada se to ima u vidu, postaje jasno kako se to moderna publika – podložna formama recepcije koje definišu mediji – pasivizira.

Primijenimo li to na naše krajeve, konkretnije – grad Sarajevo, prije svega otkrivamo da se u medijskom prostoru posvećenom kulturnim dešavanjima rijetko, gotovo nikako, nailazi na primjere stručnog / kritičkog osvrtu na određeni događaj. Najčešće se objavljuju hvalospjevni tekstovi određenim festivalima, izvođačima, predstavama, filmovima... U bh. medijskom prostoru dominiraju fraziranje, floskule, nekritičko posmatranje i preuzimanje sudova. Prema tome se oblikuje i publika – postaje bitno samo da se *nešto*

1) www.kul.ba/2012/05/ja-mahalusa-ili-smijeh-pod-svaku-cijenu/

dešava, šta god, a mi (publika) to trebamo da nagradimo aplauzima. Sutradan u medijima možemo tražiti sliku kao potvrdu da smo u centru zbivanja. I ovo je neka formula koja se na kulturnom planu u kontekstu priče o publici sve više potvrđuje. Zaključujem zato da

mi (publika) ponajviše širimo svoj informacioni fond, ali da često izostaje širenje nekakvog kulturnog horizonta koji bi, u ovom slučaju, trebao da bude svrha.

LITERATURA:

Jeremić-Molnar, D., 2007., *Muzika kao sredstvo konstruisanja realnosti*, Sociologija, Vol. XLIX, N° 3,

Pronovost, G., 2002., A Review of Surveys on Cultural Participation, rad prezentovan na Međunarodnom simpoziju o *Culture Statistics* u Montrealu

Hromadžić, H., 2010., Mediji i spekulizacija društvenog svijeta, *Filozofska istraživanja Sv. 4 (617–627)*

O AUTORICI:

Diplomirala na Odsjeku za sociologiju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Trenutno na Odsjeku za rodne studije Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu priprema magistarski rad na temu Univerziteta u Bosni i Hercegovini i rodno pitanje: reprodukcija ili prevazilaženje patrijarhalnih obrazaca. Pripravnički staž obavila u organizaciji udruženja Obrazovanje građi BiH. Polje interesovanja: društvena i politička pitanja u BiH, posebno rodna pitanja i sociološki i kulturni fenomeni.

Stanje biblioteka u glavnom gradu BiH govori da se i ove institucije, baš kao i galerije i muzeji, tretiraju kao teret na nejakim plećima budžetskim

Značaj gradskih institucija i njihovu vrijednost ne treba mjeriti po nazivima istaknutim na pozlaćenim ili kakvim drugim pločama, kao što ni čovjeka ne bi valjalo cijeniti po imenu ili pojavi. Jedna od institucija koja, bar kod nas, izvana često izgleda veoma neugledno, a u sebi krije obilje vrijednosti, jest biblioteka. Kao mjesto umnožavanja, razmjene ideja, stjecanja znanja, intelektualnog i duhovnog bogaćenja, biblioteka nipošto nije tek depo štampanog materijala, iako joj je jedna od funkcija čuvanje i skladištenje knjiga. Biblioteke bi, zajedno sa ostalim kulturnim, naučnim, i drugim institucijama, trebale biti aktivni sudionici u napretku društva.

Teoretičar bibliotekarstva J. Nitecki uočava¹ da je „društvo knjižnice podnosilo, potom ih je počelo prihvaćati poput, uvjetno rečeno, nečega bez čega se ne može, da bi naposljetku djelatno sudjelovalo u njihovu radu”. Danas se odnos prema bibliotekama povezuje² i sa stepenom demokratizacije društva: „Može se uvjetno reći da stu-

Ako je suditi po odnosu Grada prema bibliotekama, reklo bi se da naše društvo biblioteke jedva da i podnosi

panj demokratizacije nekog društva možemo mjeriti stupnjem razvijenosti i osposobljenosti narodnih (i drugih) knjižnica i njihovih mreža.”

Ako je suditi po odnosu Grada Sarajeva prema bibliotekama, reklo bi se

da naše društvo biblioteke jedva da i podnosi. Vrlo malo se radi na unapređenju njihovog rada, koji gotovo da se svodi na osnovne bibliotečke poslove, bez velikih promjena u pristupu bibliotečkom fondu, obnovi prostorija i radu čitaonica – u kojima broj mjesta ostaje uvijek isti. A nepostojanje takozvanih rampi ili liftova za osobe u kolicima, što odjeljenja čini nepristupačnim za osobe sa invaliditetom, naprosto je porazno.

Javna ustanova Biblioteke Sarajeva radi na širenju ponude knjižnog fonda, što je svakako za pohvalu. Međutim, čuvanje fonda predstavlja tek bazičnu funkciju biblioteke. Na rad biblioteka kao javnih ustanova svakako utječu razne promjene u društvu, ne samo

na polju tehnologije. Pitanje je koliko biblioteke uopšte mogu ispuniti svrhu svog postojanja – pohranu i diseminaciju informacija, shvaćenih u najširem smislu – ukoliko ne uspijevaju pratiti promjene društva.

Biblioteke bez čitaonica

Da interes za biblioteke postoji dokaz, je i projekat *Dani otvorenih vrata Biblioteke Sarajeva* čija realizacija podrazumijeva besplatno učlanjenje. Godišnje se u Biblioteku upiše između 12.000 i 15.000 novih članova, dok se u okviru projekta *Dani otvorenih vrata Biblioteke Sarajeva* za samo dva dana (30. i 31. 05. 2012. godine) upisalo 8.575 novih članova. Više od 50% novoučlanjenih je već u drugoj sedmici koristilo usluge Biblioteke.

Međutim, činjenica da JU Biblioteke Sarajeva ima svega tri čitaonice zvuči skandalozno kad se zna da u gradu ima oko 55.000 studenata a da članovi gradske biblioteke nisu samo studenti. Centralna i najveća čitaonica JU Biblioteke Sarajeva ima samo 25 mjesta za korisnike. Poređenja radi, Narodna biblioteka Srbije svojim korisnicima stavlja na raspolaganje 12 savremeno opremljenih čitaonica (centralna ima 281 korisničko mjesto), namijenjenih za zadovoljenje različitih potreba korisnika, iz različitih naučnih oblasti. Postoje i specijalizirane čitaonice kao što su: Centralna čitaonica, Elektronska čitaonica, Naučna čitaonica, Kartografska čitaonica, Multimedijalna čitaonica, Centar za slepe i slabovide, Muzička čitaonica i druge. Naših čitaonica ne samo da je malo, nego su i veoma oskudno opremljene i imaju mali broj sjednih mjesta.

Grad Sarajevo nema u planu skoriju izgradnju novih čitaonica. Stoga mnogi građani s nestrpljenjem očekuju završetak radova i otvaranje nekadašnje Narodne i univerzitetske biblioteke BiH, poznatije kao Vijećnica, predviđeno za prvu polovinu 2014. godine. Iako su radovi uveliko započeli, informacije o obnovljenom objektu nisu u potpunosti dostupne. Na Internet-stranici na kojoj je prezentiran

1) www.ffzg.unizg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/pog1.htm

2) www.dksb.hr/knjiznicarstvo/mate

projekat³ obnove Vijećnice navode se neki okvirni podaci, ali ne i precizne informacije o samoj čitaonici. Po nekim nepotvrđenim informacijama, površina čitaonice bi trebala iznositi svega 65 kvadratnih metara. Na stranici na kojoj je predočeno Obrazloženje glavnog projekta, navodi se zaključak iz projektnog programa prof. dr. Nedžada Kurte: „Istina je da u ovom tipu objekta nije moguće uspostaviti nekadašnju biblioteku, niti se mogu ostvariti suvremene potrebe u smislu razvijenih funkcija ovakvih sadržaja.” Na ovoj stranici nema objašnjenja zbog čega je to nemoguće. S obzirom na to da se ne planira izgradnja novih biblioteka i čitaonica, postavlja se pitanje koliko projekat obnove Vijećnice može zadovoljiti potrebe savremenog bibliotekarstva, čemu bi trebalo težiti.

U radu JU Biblioteke Sarajeva ipak postoje pozitivni pomaci, na primjer hvale vrijedno otvaranje Dječije čitaonice u okviru koje su zastupljeni obrazovni, kulturni i programski sadržaji prilagođeni djeci predškolskog uzrasta. Ali prostorije namijenjene izvedbi ovog projekta su male, a zainteresovanost roditelja velika, te neće biti moguće primiti sve one koji bi to željeli.

Gradske, nacionalne i druge biblioteke, kao i ostale institucije koje predstavljaju gradove u malom, a značajne su za razvoj društva, svakako bi trebale ići u korak sa razvojem tehnike i tehnologije.

Rad naših biblioteka može ocijeniti i kao diskriminirajući prema određenim skupinama

Modernizacija u radu i osvještenost društva u cijelosti trebale bi biti postulati rada institucije kakva je biblioteka. Nažalost, mi se ne možemo pohvaliti bibliotekama koje su napravile značajnije pomake u odnosu na svoje

osnovno djelovanje: čuvanje, održavanje i izdavanje bibliotečke građe. A takve biblioteke uglavnom posjećuju ljudi s već izgrađenom kulturom čitanja i oni koji tamo pronalaze štivo neophodno za praćenje nastave, dok projekata kakav je *Dani otvorenih vrata Biblioteke Sarajeva*, kojima se popularizira korištenje gradskih biblioteka i čitanje uopće, ima vrlo malo.

Diskriminacija osoba s invaliditetom

Dok biblioteke u svijetu i iz okruženja uglavnom teže da u svoj rad uključe cijelo društvo, sve društvene kategorije bez obzira da li je riječ o različitim nacionalnim, socijalnim, intelektualnim, dobnim ili kakvim drugim skupinama, naše biblioteke prilično zaostaju u tom razvojnog procesu, kao i u procesu širenja i modernizacije odjeljenja. Uočljiv je nedostatak projekata kojima bi se popravili

uslovi korištenja čitaonica, kao i projekata koji bi uključivali različite društvene skupine, pa se rad naših biblioteka može ocijeniti i kao diskriminirajući prema određenim skupinama kakve su, recimo, lica sa invaliditetom.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je još 2003. godine usvojilo⁴ Standardna pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom (Generalna skupština UN-a. A/RES/48/96, 20.12.1993.). Time su institucije na svim nivoima, u svim propisima i praksama, obavezane da poštuju i primjenjuju Pravila.

Međutim, zbog nemara gradskih vlasti je otežan – a ponekad i sasvim onemogućen – pristup raznim javnim ustanovama, uključujući i biblioteke, i dalje je svakodnevnica osoba sa invaliditetom, kao i za majke sa djecom u kolicima. U odjeljenjima JU Biblioteke Sarajeva, koja prostorije iznajmljuju od općina na čijim teritorijama se nalaze, adekvatnog pristupa nema. Za pohvalu je što je bar unutar Vijećnice projektovan ulaz za lica u kolicima, te predviđeno postojanje dva lifta za nesmetano vertikalno kretanje, kao i široki hodnici i prostorije bez pragova. Treba spomenuti da je ova olakšica, jedan od rijetkih primjera koji se mogu susresti u gradu, u stvari osnovno ljudsko pravo.

O tome na kojim etičkim i radnim načelima bi trebao počivati rad biblioteka govori i UNESCOv manifest o narodnim knjižnicama (1994.): „Službe se narodne knjižnice zasnivaju na jednakosti pristupa svima, bez obzira na dob, rasu, spol, vjeru, nacionalnost, jezik ili društveni položaj. Posebne se službe i građa moraju osigurati za one korisnike koji se iz bilo kojeg razloga ne mogu služiti redovitim uslugama i građom, na primjer za pripadnike jezičnih manjina, osobe s tjelesnim oštećenjima, bolesnike u bolnicama ili zatvorenike.”

O odsustvu inkluzivnosti – kao principa rada – ovih institucija kod nas, govori i činjenica da ne postoje namjenska odjeljenja i čitaonice za slabovidne i slijepo osobe, kao ni posebne aktivnosti za rad sa ovim grupama. Mora se, dakle, zaključiti da Grad u određenom pogledu vrši diskriminaciju ovih grupa, što svakako ne spada u etička i radna načela javnih ustanova koje se smatraju hramovima kulture, nauke i obrazovanja.

Positivan primjer rada na modernizaciji i omogućavanju pristupa svim korisnicima biblioteke nalazimo već u susjedstvu: Narodna biblioteka Srbije posjeduje i Digitalnu Nacionalnu biblioteku u

3) www.vijecnica.ba/

4) www.impuls.rs.ba/dokumenti/strategija_fbih.pdf

kojoj je pohranjeno 1.000.000 dokumenata, kao i specijaliziranu, savremenu čitaonicu za slijepu i slabovidne osobe. Digitalizacija bibliotečkog fonda svakako je velika olakšica za osobe sa otežanim kretanjem, kao i za osobe koje ne žive u blizini biblioteka, a obogaćenje audio građe je od velike pomoći za slijepa i slabovidna lica.

Biblioteke po mjeri društva

Biblioteka Sarajeva, kao javna ustanova, dobija sredstva iz gradskog budžeta, ali su ona neznatna i dovoljna samo za zadovoljenje

Namjenska odjeljenja i čitaonice za slabovidne i slijepu osobe – ne postoje

osnovnih potreba rada ove institucije, što se uglavnom odnosi na proširenje bibliotečkog fonda, osnovno održavanje objekata i plaće zaposlenika. Uzimajući u obzir da grad ne raspolaze sa dovoljno novčanih sredstava za izgradnju novih i opremanje postojećih objekata, možda bi najbolje rješenje bilo formiranje pokretnih biblioteka. Slični projekti već postoje u svijetu i u regionu: u Republici Hrvatskoj ovakav tip biblioteka postoji od šezdesetih godina 20. stoljeća. Pokretna biblioteka, u najširem smislu, zbirka je bibliotečke građe smještene u nekoj

vrsti prijevoznog sredstva: cestovnog vozila, broda, zrakoplova i dr. Najčešća vrsta pokretne biblioteke je bibliobus – vozilo na autobuskoj ili kamionskoj podlozi, namjenski građeno i opremljeno za smještaj bibliotečke građe. Osnovno obilježje i prednost pokretne knjižnice je mogućnost da istim fondom, osobljem i opremom pružaju bibliotečke usluge stanovništvu koje iz različitih razloga ne može doći u postojeće biblioteke.

Kako god, sadašnji i budući članovi biblioteka uistinu ne bi trebali trpjeti zbog nedostatka veće podrške gradskih i drugih nivoa vlasti. Stoga bi se, pored insistiranja na većoj budžetskoj podršci, rješenje moglo potražiti i u animiranju domaćih ili stranih donatora, kao i u projektima zasnovanim na volonterskom radu. Svi ti projekti, slični onima koje su već provele Nacionalna biblioteka Srbije i Narodna knjižnica Hrvatske, trebali bi imati za cilj povećanje broja korisnika gradskih biblioteka, kao i podizanje kvaliteta rada.

Ako se stepen demokratizacije nekog društva uistinu može mjeriti i stepenom razvijenosti i osposobljenosti biblioteka, onda se trebamo zapitati koji je stepen demokratizacije doseglo naše društvo.

O AUTORICI:

Autorica je studentica Odsjeka za bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost naroda BiH pri Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Područja interesovanja: novinarstvo, rad sa djecom, digitalna fotografija, edukacija vršnjaka.

Tržni centri zaposjeli su, fizički i simbolički, savremene trgove koji gube simbolički potencijal duhovno-estetske igre

Čovjek može, barem u narativnom smislu, posjedovati grad proživljavajući njegova dejstva, dovodeći ga u ravan sa ishodištem vlastitog bića, pripadajući sveukupnosti socijalnih i kulturnih iskustava koja grad oblikuju unutar određene duhovne etape njegovog razvoja. S druge strane, pripadnost zajednici, organizacijska načela grada, prostorno-socijalna heterogenost i duhovni ambijent oblikuju svijest i mogućnosti pojedinca, koji, u određenoj mjeri i u određenoj ulozi, sudjeluje u dinamici preobražaja i razvoja. Ne može se, međutim, potpuno iskreno tvrditi da je većini pripadnika određenog grada dodjeljena značajna i utjecajna uloga u organizaciji vlastitog socijalnog prostora. Prije će biti da je kvalitet našeg učešća i pripadnosti ograničen na niz odabira pri kojima je *sloboda* oskudna ili je, pod pritiskom opredjeljivanja i odlučivanja pod prisilom, potpuno iščezla. Shodno tome, važno je razmotriti, također, i u kojoj mjeri grad posjeduje čovjeka.

Transformacija trga

Prostornu organizaciju smatram aspektom gradskog ambijenta koji definira socijalnu poziciju subjekta. Jasno je da urediti prostor na jedan način podrazumijeva transformaciju perceptivno-kognitivne aure, usmjerene prema sasvim određenom sistemu odnosa. Jedan od socijalnih prostora kroz koji grad iskazuje vlastiti supstancijalitet jest gradski trg, važan topos namjenjen kako socioekonomski tako i politički motiviranim okupljanjima. Indeks pripadništva zajednici neraskidivo je povezan sa gradskim trgov, „dinamičkim centrom grada” (Mamford, 2001). Osobine trga također mogu ukazati na socijalno-političko ustrojstvo, kao i na metafizičko-teološki poredak zajednice.

Prvobitno je trg bio strogo određen pozicijom hrama prema kojem se simbolički i praktično usmjeravala energija. Sakralnost hrama određivala je prostor trga zatvaranjem njegove strukture u rigidan monopol religijskog svjetonazora. Monološka struktura trga u tom periodu obuhvatala je funkcije molitve, obrednog žrtvovanja ili sveštene besjede.

Starogrčka varijanta trga — *agora* — izbjegla je dominantne teološko-dogmatske diskurse, udaljivši se, prostorno i utilitarno, od akropolja, središta vjeroispovjesnih obreda. „U privredi petog vijeka agora se može sa punim pravom nazvati tržnicom, iako je njena najstarija i najtrajnija funkcija bila da bude sastajalište članova zajednice” (Mamford, 2001:159). Unutar grada te dvije sfere bile su odvojene samim tim što prisutni trgovac nije ujedno i građanin polisa, te ne posjeduje pravo na političko učešće.

Srednjovjekovni period obilježiti će prostor trga veoma specifičnom duhovno-estetskom energijom, „karnevalskim osjećanjem svijeta” (Bahtin, 1978) koji afirmira kulturu parodijskog smijeha uz raznovrsne pučke i folklorne forme suprotstavljajući se konvencijama rigidne feudalno-klerikalne hijerarhije. Smjehovni aspekt karnevala utjelovljuje čin cijepanja strogo utvrđenih opreka između visokog i niskog, zvaničnog i pučkog, kraljevskog i služničkog, svetog i profanog, a topos narodnog trga u potpunosti biva posvećen takvom prazničnom raspoloženju.

Očita je, dakle, naročito elastična priroda trga kao javnog prostora, što je bila njegova praktična i društvena funkcija, no isto tako je značajna i njegova simbolička funkcija utemeljena u politički i kulturno stimuliranoj upotrebi. Konceptualizaciju trga u ranijim periodima ljudske historije neophodno je razumjeti da bi se tumačila uloga istih prostora u savremenim gradovima. Većina opažanja u tom području istraživanja svjedoči o redukciji mogućih funkcija trga na vrlo uske i, slobodan sam reći, dekadentne, usporedive sa navedenem prvobitnim varijantama trga čvrsto vezanim za dogmatsku hermetičnost hrama.

Na tu aktuelnu tendenciju prekrojanja javne sfere u pseudo-javnu, uslijed investiranja u izgradnju velikih tržnih centara (tzv. šoping molova) na čvorišnim tačkama urbane fluktuacije, upozorava Srećko Horvat, dobro primjećujući iščeznuće povijesne socio-

Nametanjem liberalno-kapitalističke etike konzumerizma, trgovi opet postaju neraskidivo povezani sa „hramovima”

ekonomske, ali i političke funkcije trga u postmodernim društvima. Trgovi opet postaju neraskidivo povezani sa „hramovima“ koji prostor definiraju jednoznačno, nametanjem liberalno-kapitalističke etike konzumerizma. Usljed takvog povijesnog obrata gradski trgovci gube praktični značaj javne površine i simbolički potencijal duhovno-estetske igre. Drugim riječima, savremeni trgovci ne mogu se uspoređivati sa starogrčkom agorom, niti su dostojni životoljubivog i subverzivnog karnevalskog smijeha. Zagledan u potentnost hrama – tržnog centra, trg biva tek *predsobljem* koje „predstavlja sredinu za prenošenje (...) istovremeno ima nešto od enterijera i nešto od eksterijera, nešto od moći, nešto od slučaja“, te je potpuno određen (uvijek već) iščekivanim ulaskom u *sobu* (Bart, 1971: 88).

Razlog potražnje za tržnim centrima u današnjem liberalno-kapitalističkom društvu leži u mogućnosti tih prostora da udovolje potrebama rutinske konzumacije. Najbolji primjer, koji pominje i Horvat, jest pojava prostora za djecu (dječijih vrtića, igraonica i sl.) u sklopu robnih kuća. Horvat to povezuje i sa fenomenom *totalnog prostora*, naročito značajnog za postmoderni kvalitet današnjeg građevinarstva. Apsolutizacija ambijenta vodi ka produživanju boravka unutar kupovne zone. Savremeni tržni centar je hipostaza gradske sredine, jer u vlastite strukture uključuje vrtiće za djecu, kafiće za odmor, mjesta za vjeroispovijedanje, mjesta za parkiranje itd., omogućavajući zadovoljenje potreba građana na elementarnoj razini.

Simbolička kontaminacija trga

Sasvim je jasno da privatizacija nekadašnjih javnih površina umanjuje mogućnost politički angažiranog djelovanja na tim prostorima, jer sadržaje koji se tamo odvijaju u prvoj instanci odobravaju nadležni za sigurnost tržnog centra koji se uvijek mogu pozvati na zaštitu interesa kupaca. Tu vrstu utjecaja tržnog centra na prostor trga naglašava Horvat referirajući na nedavno privatizirani prostor Cvjetnog trga u Zagrebu. Moja intencija je, ipak, ukazati na simboličku kontaminaciju uslijed ovisnosti trga o realitetu građevine koja se uzdiže iznad njega (dakle, tržnog centra), te ću, shodno tome, analizirati hipotetičke odnose subjekata lociranih na prostoru trga materijalno i simbolički vezanog za tržni centar.

Simbolička kontaminacija počiva na dva principa: prvi podrazumijeva nasilnu uspostavu razlika, a potom i njihovu asimilaciju unutar hegemonijskog sistema označitelja; drugi princip je induciranje zadovoljstva, i to ne samo one vrste *užitka* koji „nanosi“ tzv. šopingohizam. Pošto je novac uključen u sve razmjenske odnose tržišta otjelovljenog u tržnom centru, on će posredovati i unutar odnosa

subjekata čiji će susret – a trg je, ne zaboravimo, topos susreta – izvući iz materijalno-fizičke pojavnosti da bi ga apstrahovao u robnu formu.

Tamo gdje bi karnevalsko-ludistička svojstva javnog prostora trebala narušavati normativnost binarnih opreka, tržni centri vezani za trgovce, poput BBI centra u Sarajevu, uspostavljaju vlastite sisteme opreka stvarajući među subjektima pri susretu prividne odnose. Analiza počiva na hipotetičkoj situaciji susreta prosjaka i kupca. Pojedinaac *za kojeg smatramo da nema* (platežnu) mogućnost aktivne participacije u šopingu je, kao subjekt određen prostorom, označen kao *prosjak*. *Kupac*, prividno privilegiran jer može konzimirati sadržaje tržnog centra, u ovom slučaju se poistovjećuje sa hipotetičkim *davaocem milostinje*. Opreka se uspostavlja na razini konzumentskih mogućnosti, ali je potpuno apstraktna jer se rađa i iscrpljuje u tački posjedovanja novca. BBI centru, kao monumentu kapitalističke ekonomije u BiH, prosjak je potreban koliko je prosjaku potrebna novčana milostinja. Razlog tome je potreba onog pojedinca, arbitrarno označenog privilegiranom, da po završetku ili na početku aktivnog sudioništva u *šopingovanju* balansira luksuz kupnje i solidarnost milostinje.

Tržni centar je hipostaza gradske sredine: vrtići za djecu, kafići, mjesta za vjeroispovijedanje, parkirišta

Monologizacija umjesto dijalogizacije

Na nivou označavanja, pojedinac koji može kupovati može i biti milostiv prema onima koji ne mogu kupovati. Pojedinaac koji kupuje treba Drugog koji prosi kako bi se identificirao sa prosperitetom centra. Odnos hijerarhijske, da kažem vertikalne opozicije uvodi ih u proces simbolizacije moći i statusne diferencijacije u socioekonomskom smislu. Komponentna etičkog ulaganja bića u odnos sa „onim koji nema“ paradoksalno svodi „račune“ na nivo *čistoće*.

Iako je sasvim izvjesno da mogućnost kupovanja u BBI centru ne mora nužno označavati klasnu poziciju pojedinca, arbitratnost se u sistemu opreka mistificira stvarajući odnose društvenih pozicija. Te pozicije koje se tiču razlike između udjeljivača milostinje i prosjaka su psuedo klasne, jer su standard BBI centra i svega što jest svakodnevna „borba za opstanak“ u disproporciji. Pojedinaac koji kupuje i pomaže milostinjom proživljava privid mogućnosti distancirajući se od „diskvalifikovanih“ u procesu kupovanja. „Pomagajte sirotinji“, kao i prikupljanje „humanitarne pomoći“, koncept je koji pasivizira afekt pojedinca olakšavajući mu teret svakodnevne ekonomske situacije dejstvom osjećaja zadovoljenja potreba ku-

povinom *za sebe* i solidarnošću *prema drugom*. Takve modulacije su opasne jer nameću simboličku razdvojenost koja agentima u prostoru uskraćuje dojam njihove materijalne ekvivalentnosti, nametnut zajedničkim položajem u odnosu na Centar. Razoružanim pojedincima nametnut je dojam razlike kako bi istinska klasna raslojenost – ona koja počiva na odnosu tržišnog centra i subjekta – ostala zamagljena, izmještena u red odnosa među potrošačima. Prema obrascu po kojem se automatizira percepcija kupca u odnosu na robnu formu, afirmira se i razlika među subjektima, da bi postala sama po sebi razumljivom, oprirođenom strukturom.

Ukoliko bi određena skupina nastojala organizirati bilo koju vrstu protestnog okupljanja na *trgu kod BBI centra*, smatram da bi bila asimilirana u sistem istih binarnih opreka. Protest u grubom smislu podrazumijeva iskaz (ili zahtjev) kojim se definira razlog i cilj protesta, te na koncu boravak pojedinca ili gomile na određenom mjestu. Trg defeniran realnošću tržišnog centra u fluktuaciji kupoprodajne transakcije će, smatram, prevesti konotacijsku auru protesta u vrijednost robe. I ovaj put će djelovati binaristički diskursi. Sa pretpostavkom da protest neće podržati svi ljudi koji žive u Sarajevu i kreću se datim trgov uspostaviti će se opozicija tzv. pasivnih i aktivnih građana. Prisustvo pojedinaca koji ignoriraju protest, barem na nivou opcije da se priključe, relativizira značaj zahtjeva naglašavajući partikularnost grupacije koja ga protestom iznosi. Zahtjev protestanata nije „svačiji” stav o problemu i zato postaje bezvrijedan, ali prostor trgovačkog centra i trga jest, samim tim što se metaforizira „slobodom” tržišta, i zato mu je vrijednost (prividno) objektivna. Na koncu, odnos među skupinama bit će obilježen osudom, ozlojeđenošću – identitet protesta izgrađuje se u negaciji prema drugima, „oponentima”.

Za razliku od karnevalske dijalogizacije, na tom trgu je prisustvo drugog potrebno samo da bi se monologizirala vlastita aktivnost, pri čemu tržišni centar aktivnostima na trgu nudi mogućnost indiferentnosti i (naivnog) bunta.

Potomstvo demokratije i totalitarizma

Na trgu određenom monopolističkim oreolom tržišnog centra može se prodati i kupiti sve, pa čak i protest protiv samog tržišnog centra, jer je tržišni centar svoju snagu sposoban aktualizirati u pravcu promocije slobode i mogućnosti izbora da se protestuje u ime bilo čega, protiv bilo koga. (Za mene će najbolji primjer svemogućnosti tržišta u prodajnom smislu uvijek biti lik komunističkog revolucionara Ernesta Che Guevare na markiranim majicama). Ne treba iz-

gubiti iz vida ni to da se ova kritička analiza – iako ne pretendujući da postane još jedna reklama u službi tržišnog centra – može utopiti u pomenutu kupoprodajnu kolotečinu. Osuda može stići i autora ukoliko čitatelj posumnja da ovaj koristi BBI centar u svrhu vlastite promocije. Na prvi pogled se takva gledišta doimaju opravdanim i racionalnim, no buduću uhvaćena u zamku ideološke konfrontacije uspotavljene pozicijom tržišnog centra koji dominira nad značenjima, ne uspijevaju izbjeći ideološkom stajalištu ciničnog posmatrača.

Kako se odnositi prema savremenom trgu? Kako problematizirati iščezavanje javnih prostora? Danas nije potrebno čitati Fukoa da bi temeljni uslovi naših nemogućnosti postali, najednom, rasvijetljeni. Na svim razinama diskursa, pa čak i unutar konzumerističko-afirmativne pervertirane logike, prilično je jasno da tržišni centri u BiH kao takvi utjelovljuju osnove postulate „divljeg” brutalno-takmičarskog kapitalizma. No udariti na konkretan tržišni centar, analiziran u ovom tekstu, postaje bespredmetno, jer sva Moć nije okupljena u njemu, on ne nosi krunu koju se može „detronizirati smijehom”, kako bi rekao Bahtin. Zapravo je i sam smijeh izgubio nešto od spoznajnog kvaliteta, predavši se tendencioznom pastišno-parodijskom lancu bez kraja, da bi skončao ne u izvornom antidogmatiskom i antirežimskom obezglavlivanju ozbiljnog, već da bi kumovao vjenčanju demokratije i totalitarnog režima (kao u *Diktatoru* Sashe Barona Cohena). A kad sjeme totalitarizma oplodi demokratsku utrobu, može se roditi i nakaradni spoj trga i tržišnog centra.

Na trgu određenom monopolističkim oreolom tržišnog centra, može se prodati i kupiti sve, pa i protest protiv samog tržišnog centra

LITERATURA:

Bahtin, M., 1978., *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg vijeka i renesanse*, Nolit, prevod: Šop, I. i Vuković, T.

Bart, R., 1971., *Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, prevod: Čolović, I.

Horvat, S., 2007., *Znakovi postmodernog grada*, Jesenki i Turk.

Mamford, L., 2001., *Grad u istoriji*, Book- Marso, prevod: Ivir, V.

O AUTORU:

Autor je student Odsjeka za komparativnu književnost i bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Bavi se pisanjem kritičkih tekstova, eseja, umjetničke proze i poezije. Jedan je od članova neformalne grupe mladih kritičara udruženih pod nazivom Odstranjenje (<http://odstranjenje.blogspot.com/>).

DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA: NEJEDNAKI U *GRADU JEDNAKIH*

KANITA JAJETOVIĆ

Grad Sarajevo bi za sve svoje građane nesumnjivo mogao činiti više, ali za neke od njih trenutno čini manje od malo

Televizijske reportaže o institucijama za djecu bez roditeljskog staranja¹ nastaju najčešće za vrijeme praznika, a povod nisu sama djeca nego dolazak donatora s poklonima. Djeca su na snimcima razigrana i vesela, donatori i osoblje institucija imaju priliku da ispričaju svoje priče, a o svakodnevnom životu *štićenika*, kako ih se često naziva, na kraju opet ne saznamo ništa.

Jedna od institucija koju novinarske ekipe najčešće obilaze je KJU Dječiji Dom Bjelave² u Sarajevu. Većim dijelom godine ti naši sugrađani i sugrađanke žive na marginama gradskog života i pitanje je šta Grad poduzima da se oni osjećaju prihvaćeno i zadovoljno iz dana u dan, bio praznik ili ne.

Djeca bez roditeljskog staranja

Dijete bez roditeljskog staranja može biti dijete bez oba roditelja, dijete nepoznatih roditelja, napušteno dijete, dijete roditelja lišenih roditeljskih prava ili roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost (Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, „Službene novine FBiH“ broj 36/99). U ovu kategoriju spadaju i djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, npr. nesređenim odnosima ili siromaštvom (Selimović J., Sofović J.: 2010,13). S obzirom da neodgovarajuća briga o djeci može rezultirati ometanjem njihovog razvoja, ali i ugrožavanjem dječijih prava, Konvencija o pravima djeteta³ prepoznaje da djeca imaju najbolju šansu za pravilan razvoj unutar porodice čiji odrasli članovi, roditelji, iskazuju društveno prihvatljivo ponašanje. Djeca bez roditeljskog staranja se kod nas, međutim, najčešće smještaju u ustanove koje se nazivaju domovima, što može zvučati i kao vrlo gorak cinizam imajući u vidu da ustanove po definiciji nemaju svojstva doma.

Djeca u ustanovama odrastaju bitno drugačije nego djeca u porodici. Prije svega su uskraćena za porodicu, i samim tim u nepovoljnijem položaju. U toku odrastanja se sva djeca suočavaju sa mnogobrojnim problemima, a jedan od najbitnijih s vremenom postaje pitanje osamostaljenja. Za djecu bez roditeljskog staranja to pitanje ima posebnu težinu u trenutku kada postaju punoljetna, a ne mogu računati na podršku porodice. Ovoj skupini je na samom početku oduzeto pravo na jednak tretman, nemaju zagarantovanu pomoć te se oslanjaju samo na vlastite kapacitete. Stoga su neophodni posebni programi institucijske podrške za mlade koji napuštaju ustanove spomenutog tipa.

Ovdje se ne radi o nekakvim posebnim zahtjevima mladih iz ustanova za djecu bez roditeljskog staranja. Očigledno je da danas u BiH ni mnoge porodice nisu u stanju na pravi način podržati osamostaljenje svojih članova. Činjenica je, međutim, da u najvećem broju slučajeva *štićenici* institucija za djecu bez roditeljskog staranja bivaju prepušteni sami sebi kada navršše 18 godina, i potpuno sami moraju rješavati pitanja od životne važnosti. Teško da ih je boravak u ustanovama na pravi način pripremio za to, i nerijetko se dešava da prave pogrešne izbore koji ih vraćaju među korisnike socijalne pomoći.

Grad Sarajevo ovom dijelu svoje populacije do skora nije obezbjeđivao gotovo nikakvu podršku.

S navrššenih 18 godina, štićenici institucija za djecu bez roditeljskog staranja uglavnom prepušteni sami sebi

1) Na zahtjev jednog ili oba roditelja, ili po službenoj dužnosti, organ starateljstva može odlučiti o smještaju djeteta i povjeravanju njegovog čuvanja i odgoja ustanovi, ako je to potrebno radi zaštite najboljeg interesa djeteta.

2) U domu su smještena djeca bez roditeljskog staranja, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama te djeca u stanju „socijalne potrebe“.

3) Konvencija o pravima djeteta usvojena je na Glavnoj skupštini Ujedinjenih naroda 1989. godine. Države potpisnice uvjerene su, između ostalog, da dijete, radi potpunoga i skladnog razvoja svoje osobnosti, treba rasti u porodičnoj sredini, u ozračju sreće, ljubavi i razumijevanja. Konvencija je sastavni dio Ustava BiH.

O nadležnostima i odgovornostima

Grad Sarajevo ima specifičan položaj u administrativnoj strukturi Federacije BiH. Amandmanom XXVI na Ustav FBiH (Odluka o proglašenju Amandmana XXV i XXVI na Ustav FBiH od 08.05.1997.), u poglavlju „VI.B.Organizacija Sarajeva“ propisano je: „U Kantonu Sarajevo osniva se Grad Sarajevo kao jedinica lokalne samouprave. Grad Sarajevo čine svega četiri općine: Centar, Novi Grad, Novo Sarajevo i Stari Grad.“

Određeno je da se nadležnosti i unutrašnja organizacija Grada Sarajeva uređuju Statutom. Statut Grada Članom 11 obavezuje Grad da svim građanima pruži jednake mogućnosti za ostvarenje svojih prava. Grad je nadležan za gradske finansije, dobrotvorne organizacije, javni saobraćaj, kulturu,

Teško da boravak u ustanovama na pravi način priprema štíćenike da sami rješavaju pitanja od životne važnosti

lokalni biznis, osnovno i srednje obrazovanje, lokalni turizam, ali i za druge nadležnosti koje mu prenese Kanton Sarajevo. Postojećom ustavnom regulativom status Grada Sarajeva je neprecizno i nedovoljno definiran, što vrlo često rezultira neracionalnim i nesvršishodnim preklapanjem nadležnosti. Krajnja posljedica je neefikasno i neekonomično, a neizbalansirano ostvarivanje prava i obaveza građana i pravnih osoba na području Kantona Sarajevo.

Ustavni sud FBiH je 2010. godine donio presudu kojom se Kantonu Sarajevo nalaže vraćanje imovine Grada, i djelimičnu presudu o prijenosu nadležnosti na Grad Sarajevo. Ovim presudama, prema riječima gradonačelnika Alije Behmena, otvaraju se nova poglavlja u historiji Sarajeva, s ciljem omogućavanja dostojanstvenog i kvalitetnog života njegovim građanima i građankama.

Pitanje je ipak da li to *ново poglavlje u historiji Sarajeva* donosi istinske novine u brizi za građanstvo, a naročito za njegove najranjivije kategorije kao što su djeca bez roditeljskog staranja. Izdvajanja iz budžeta Grada Sarajeva u proteklim godinama sugerišu da Grad shvata Dom, bar djelomično, i kao svoju odgovornost. Tako je za period 2009. godine obezbijedio finansijska sredstva kako bi se određenom broju štíćenika/ca omogućilo redovno rekreativno plivanje, dok je 2008., 2010. i 2011.godine finansiran odlazak na ljetovanje jednog broja ove djece. U sve tri godine je za ovu je svrhu izdvojeno ukupno 80.000 KM. Jasno je, dakle, da Grad Sarajevo, bez ikavog zadiranja u nadležnost Kantona Sarajevo, svojim godišnjim

budžetom ima priliku pozitivno uticati na život djece u instituciji Bjelave.

Ovi napori i inicijative su za pohvalu, ali moralo bi se postaviti i pitanje da li su finansijska sredstva adekvatno usmjerena. Naime, izvajanje sredstava treba se planirati da bi se postigli određeni ciljevi, a ciljeve treba definisati u skladu sa potrebama djece.

Grad na pola puta

Alternativni izvještaj institucije ombudsmena za ljudska prava BiH o primjeni konvencije o pravima djeteta za period 2009.-2011. godine tvrdi da se u ustanovama kapaciteta Dječjeg doma Bjelave krše osnovna prava djece zbog, između ostalog, rijetke komunikacije s biološkom porodicom. Budžetiranjem realizacije susreta djece i njihovih porodica, Grad može uticati da se takva situacija promijeni. Djeci bi se moglo omogućiti da provode raspuste u krugu bioloških / srodničkih porodica, što bi unaprijedilo i ojačalo njihove interpersonalne / emocionalne veze i u konačnici omogućilo da barem jednom broju djece boravak u instituciji Bjelave protiče jednostavnije, a moguće i sa manje stresa.

Djeca koja većinu svog djetinjstva provedu u instituciji za djecu bez roditeljskog staranja, uskraćena su i za osnovne vještine poput plaćanja računa, pravilnog raspolaganja novcem, ovjeravanja zdravstvene knjižice i sl. Dakle, nisu imali priliku naučiti kako živjeti neovisno i kako pronaći zaposlenje u profesiji koja im odgovara, što njihov prelazak iz djetinjstva u svijet odraslih čini posebno teškim. Zato edukativna podrška treba obuhvatiti razvoj vještina neophodnih mladim osobama (pisanje CV-a, pripremanje intervjua za posao, pravila komunikacije, znanje engleskog jezika, rad na kompjuteru), te kurseve nenasilnog rješavanja konflikta, savjetodavni rad i slično.

Imajući to u vidu, nevladina organizacija *Hope and Homes for Children* BiH prije sedam-osam godina pokreće implementaciju projekta *Podrška mladima*, za pomoć onima koji po sticanju punoljetstva napuštaju instituciju Bjelave i moraju se osamostaliti. Podrška se sastojala od kreiranja individualnih planova za svako dijete, te pružanja pomoći širokog spektra, a sve to kako bi se tim ljudima pomoglo da postanu odgovorni članovi društva. Grad Sarajevo nije dao svoj doprinos u realizaciji ovih aktivnosti iako, po Statutu, u njegove nadležnosti spada i učestvovanje (sufinansiranje) u provedbi projekata različitih nevladinih organizacija i udruženja.

4) <http://sarajevo.ba/ba/stream.php?kat=16>

Međutim, Grad je po završetku spomenutog projekta ipak prepoznao važnost ove problematike, te se od 2007. godine odlučio za kontinuiranu podršku projekta JU Kantonalnog centra za socijalni rad, *Kuća na pola puta*. Godišnja podrška je varirala od 10.000 KM do 20.000 KM. Korisnici projekta su mladi Kantona Sarajevo, ranije djeca bez roditeljskog staranja, za koju nakon

Pogrešnim izborima ponovo među korisnike socijalne pomoći

punoljetstva, prema zakonskoj regulativi, nije moguće obezbjediti dalju brigu i smještaj. Projekat predstavlja nastavak brige o djeci bez roditeljskog staranja i pruža usluge osposobljavanja mladih za samostalan život. No, usljed gubitka minimalne finansijske podrške, u toku 2008., 2009. i 2010. godine su aktivnosti Projekta svedene na psihosocijalnu podršku mladima (grupni i individualni rad), što svakako nije dovoljno.

Sve što Grad može

Iako ograničenog dometa, projekat *Kuća na pola puta* je značajan i utoliko što dokazuje da se saradnja između Grada i kantonalnih tijela periodično ostvaruje i da se nadležnost ne dovodi u pitanje, niti je sporna. Grad ima ulogu onog koji pomaže aktivnosti Kantona, što ne znači da ne može učiniti i više. Na koncu, sva ta djeca su građani Sarajeva. Pokazivanjem interesa Grada, kao administrativne jedinice, za unapređenje položaja djece smještene u institucijama, šanse za istinsko unapređenje se povećavaju. Grad bi, na primjer, mogao da učestvuje u preispitivanju položaja djece u domu, zajedno sa relevantnim i ključnim akterima poput Službi za socijalni rad i Ministarstva za rad, socijalnu politiku, izbjegla i raseljena lica

Kantona Sarajevo. Udruženim snagama i kapacitetima, budžetskim naročito, sasvim sigurno bi se postiglo više.

Grad bi mogao preuzeti i ulogu inicijatora promjena. Inicijative koje podržava Grad svakako bi imale bitno veću težinu na drugim nivoima vlasti, a možda bi se i neke druge strukture lakše pokrenule na promjene ako bi kroz neobavezujuće – ali instruktivne – programe Grada dobile uvid u dobrobiti realizacije promjena.

Ovo naravno nije pitanje nadležnosti ili obaveza Grada. Ali to nisu ni novogodišnje proslave za koje se izdvaja preko 100.000 KM, a još manje je to Fondacija *Arheološki park – Bosanska piramida sunca* koju je Grad podržao sa preko 130.000 KM.

Za svaku pohvalu je činjenica da Grad učestvuje u radu različitih udruženja, podržava kulturne i sportske manifestacije i radi na poboljšanju svega onoga što jedan grad čini funkcionalnim i reprezentativnim. Međutim, da bismo mogli govoriti o gradu jednakih, neophodno je u proces planiranja i raspodjele budžeta uvesti izmjene.

Gradonačelnik Alija Behmen je 2009. godine, prilikom preuzimanja dužnosti, obećao da će Sarajevo postati zajednica koja poštuje humanost i da će se, kao jaka lokalna samouprava, starati o sebi i svojim građanima. U svjetlu te izjave se čini u najmanju ruku logičnim da Grad preuzme aktivniju ulogu u brizi o onim stanovnicima kojima je ta briga najpotrebnija da bi postali punopravni građani. Vjerovati je da će oni onda i sami znati i umjeti proslaviti Novu godinu!

O AUTORICI:

Završila prvi ciklus studija na Fakultetu Političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Drugi ciklus studija završila odbranom magistarske teze Politička scena i diskurs političarki Bosne i Hercegovine, pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. U januaru 2013. godine u publikaciji Kojeg je roda sigurnost? treba biti objavljen njen esej na temu Žene u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine: mit ili ispunjavanje forme ka prividnoj ravnopravnosti. Značajno radno iskustvo stekla je u NGO Hope and Homes for Children.

PROSTA DIOBA GRADOVA

MARIJA BLIZNAC

Nastaje li dijeljenjem glavnog grada: a) jedan podijeljen grad, b) dva grada, c) jedna podijeljena zemlja, d) sve gore navedeno i smijurija pride?

Kad su nakon ratovanja predstavnici tri strane kao troje posvađane djece bili primorani da se na silu i neiskreno izmire, pod budnim okom mame Amerike, valjalo se podijeliti. Valjalo je ugoditi svima i rasparčati pustoš kojom su raspolagali.

Tako je podijeljeno i Sarajevo. Biće da se na to već i zaboravilo.

Da podsjetimo, pored Sarajeva, što bude na području koje pokriva prijeratno Sarajevo, nalazi se jos jedno Sarajevo, i tu stvar postaje problematična. O koliko gradova mi ovdje pričamo? O dva grada na području nekadašnjeg jednog, ili o dva potpuno razdvojena mjesta čiji stanovnici nemaju ništa zajedničko?

Granice između Istočnog Sarajeva i Sarajeva su poprilično ridikulne. Praktično dijele blokove zgrada. Biće da se i to zaboravilo. Od stanovnika graničnih predjela Sarajeva, tj. jednog Sarajeva i drugog Sarajeva, da se čuti da glavnu *granicu* drže taksisti. Pošto zajedničkog javnog prevoza nema. Biće da su i na to zaboravili.

Ne obazirući se na uvijek komplikovane i malom čovjeku često nejasne ciljeve više politike, jednom sam nekolicinu mladih ljudi iz oba Sarajeva nevinno upitala šta misle o onom drugom, i da li idu u ono drugo Sarajevo. Odgovora je bilo svakojakih. Od „ma Istočno Sarajevo je selo” do „ma sve je to Sarajevo”. Na kraju je ispalo da žive u jednom, idu u drugo, bilo poslom ili zbog nečega drugog. Ponekad je u onom drugom bolji provod, ponekad se ide kupiti

nešto što se u drugom (prvom? drugom?) Sarajevu ne prodaje. Besmislena podjela? Nekima je onomad to tako izgledalo. Biće da se zaboravilo.

No, opasno je tek tako izjaviti da je podjela Sarajeva kao i čitave nam Bosne i Hercegovine bespotrebna. Ipak se desila pod režijom osoba kojima je prije svega cilj bio da se prekine oružani konflikt i krvoprolijeće. U fazonu najbolje rješenje je postojeće rješenje. Tako je Daytonskim sporazumom svršen rat. Za taj sporazum se zalagalo i u njega se ulagalo, i kad se već nisu između sebe mogli dogovoriti, dobili su ga na poklon, a poklonu se u zube ne gleda. Zaboravilo se?

A opet, nije Sarajevo jedini grad koji se podijelio. Sasvim sigurno nije jedini u Bosni i Hercegovini! Najzad, zašto izuzeti Sarajevo iz šireg bosanskohercegovačkog konteksta? Zato što je Sarajevo glavni grad Bosne i Hercegovine. Podijeljen grad naprosto nije grad. Eventualno je istorijska tragedija. A podijeljen glavni grad je – besmislica. Smijurija. Pa je onda lakše reći kako je i zemlja besmislica. Smijurija.

Biće da se i to zaboravilo.

Za taj sporazum se zalagalo i u njega se ulagalo, dobijen je na poklon, a poklonu se u zube ne gleda

O AUTORICI:

Završava prvi ciklus studija na odsjeku za Engleski jezik i književnost Univerziteta u Banja Luci. Volonterka je u UG Oštra nula.

Parče zelenila u centru Banjaluke, poznatije kao *Picin park*, zamijenila je visoka ograda iza koje ne prestaju pripreme za novi stambeno-poslovni kompleks, iako se već više od mjesec dana stotine građana okuplja kod Starog hrasta, braneći svoje pravo na očuvanje Picinog parka

Parče zelenila u centru Banjaluke, poznatije kao *Picin park*, zamijenila je visoka ograda iza koje ne prestaju pripreme za novi stambeno-poslovni kompleks, iako se već više od mjesec dana stotine građana okuplja kod Starog hrasta, braneći svoje pravo na očuvanje Picinog parka. „Park je naš!”, odjekuje svaki dan ulicama u njegovoj blizini. To se šetači, bez obzira što park polako nestaje, i dalje odlučno bore da sačuvaju ono po čemu je Banjaluka poznata: zelenilo.

Više od parka

Da park zaista pripada građanima i da nije uništen, željeli bi mnogi, a najviše učesnici ovih mirnih protesta. Ali ovo građevinsko zemljište prodato je firmi Grand trejd. Prodao ga je Ratko Stamenić, bivši generalni direktor Medicinske elektronike, kojeg je Posebno odjeljenje Okružnog suda u Banjaluci 16.07.2012. osudilo na šest mjeseci zatvora – zbog zloupotrebe ovlaštenja u slučaju dodjele 900 kvadrata gradskog građevinskog zemljišta pomenutoj firmi Grand trejd, vlasništvo Mile Radišića. Posljedice te transakcije, međutim, trpe građani. Njima je uskraćeno zelenilo koje je mnogim Banjalučanima godinama predstavljalo izvor zdravlja i mjesto rasonode. Većina njih nema izvan grada svoje vile sa privatnim parkovima, pa im i najmanji komad zelenila predstavlja značajan dodir sa prirodom koji nam je svima neophodan. Drugi će od ovog projekta zaraditi dovoljno da mogu otići u mnogo bolje parkove i ljepša mjesta, a građanima će ostati beton i zagađeni zrak.

Upravo su zbog toga protesti protiv uništenja parka postali simbol za nešto veće i značajnije. Park nije jedini izvor nezadovoljstva građana: mnogi misle da se u društvu ne čuje glas većine i da vlast ne radi dovoljno za javni interes. Korupcija je uzela maha, do posla se teško dolazi, obrazovni sistem je u lošem stanju, kao i drugi segmenti javnog sektora. Društvo nije uređeno, niko za to ne preuzima odgovornost i ne radi mnogo da to promijeni. Navikla je vlast da se uvijek oni, isti ljudi, vrte u krug gledajući samo svoje interese. Važno im je da i ova izborna godina prođe u njihovu korist, onako kako su zamislili, a kako će građanima biti – to je manje bitno.

Posljedica toga je sve više mladih ljudi koji napuštaju svoje gradove i odlaze iz države. Podaci Ministarstva civilnih poslova BiH pokazuju da je od 1996. godine Bosnu i Hercegovinu napustilo preko 50 000 ljudi, uglavnom mladih. I mnoge mlade Banjalučane koji traže posao dočekuju zatvorena vrata, pa druga pokušavaju pronaći uglavnom u stranim gradovima. Mnogima je jedini način zarade – odlazak iz zemlje. Mogla bi i država, na primjer, da mlade ljude obrazuje u inostranstvu, pa potom zaposli u zemlji. Međutim, u neuporedivo više slučajeva se mladi obrazuju u BiH, a potom odlaze da rade u druge države.

Grupa šetača predstavlja samo dio nezadovoljnog društva ovoga grada, onaj dio koji želi promjene i vlast koja uvažava glas naroda. Tako šta se može postići ujedinjavanjem zbog ostvarivanja zajedničkih ciljeva, što su šetači brzo shvatili. Političari glas naroda treba da slušaju, a da bi ga čuli, taj glas mora biti i te kako glasan. Stoga su bubnjevi, lonci i zviždaljke kojima se šetači koriste na protestima upozorenje vlastima, ali i glasni poziv sugrađanima da se probude.

Šetnjom do zdravlja demokratije

Mnogi Banjalučani kažu da ne shvataju smisao borbe za park koji je već uništen. Ne znaju oni da ovo nije samo borba za zelenu površinu, već vapaj za bolje sutra, glas koji viče „stop”, „volimo ovaj grad, ne tjerajte nas odavde!”. U protivnom bi lako mogle da se ostvare riječi ekonomske analitičarke Svetlane Cenić koja, konstatujući da je stanje u BiH loše, kaže da će bolje biti tek kada dodemo do dna i počnemo se pitati šta je sa našim parama. Mi koji ka dnu polako tonemo, krivi smo koliko i oni koji nas ka dnu tjeraju. Građani hoće promjene, ali mnogi ni ne znaju da upravo oni mogu inicirati izmjenu akata iz nadležnosti Skupštine grada, i da mandat gradonačelniku može prestati opozivom, nakon što inicijativu za to pokrene deset odsto upisanih birača. Zato svi trebamo znati čime smo nezadovoljni, razmišljati šta možemo promijeniti, a onda povodom toga i nešto preduzeti.

Grupa šetača predstavlja samo dio nezadovoljnog društva: onaj dio koji želi promjene i vlast koja uvažava glas naroda

Što je dio građana to shvatio, pa krenuo u protestne šetnje, gradonačelniku Zgradoljubu, kako su ga popularno nazvali, nije se svidjelo. Ne sviđa se političarima kada ne mogu da *upravljaju* društvom. Ne odgovaraju im ni miroljubive grupe i aktivisti nevladinih organizacija. Oni bi radije da se upotrebljava sila, pa da imaju izgovor za svaki pokušaj učutkivanja glasa pobune.

Šetači su ipak dovoljno rano shvatili da promjene ne traže upotrebu sile. Za promjene je potrebna masa. Mnogi tvrde da funkcionisanjem sistema odavno nisu zadovoljni, a uništenje parka je kap koja je prelila čašu. Ali promjena ne može biti ako se bore samo jedni, a drugi posmatraju sa strane i čute. Tako raste *spirala tišine*, sve dok ne utihne svaki glas i ne zavlada potpuni muk.

Ove godine postoji šansa za promjene koja ne zahtijeva čak ni svakodnevno protestno šetanje: dovoljna će biti jedna šetnja — do biračkog mjesta, jer ovo je godina lokalnih izbora. Zapošljavanje i infrastruktura su glavne poruke kampanja Nenada Stevandića, Dragana Čavića i Slobodana Gavranovića, kandidata za gradonačelnika Banjaluke. Važi, dajte nam priliku: mi hoćemo da radimo. Ali neće neko drugi da se bori za nas i naša prava: ako ne vjerujete u rad političara, vjerujte u sebe! Građani hoće promjene, ali mnogi neće ni da izađu na izbore i aktivno se uključe u rješavanje postojećih problema.

Stop žderačima javnog interesa!

Protesti protiv uništavanja parka, kao simbola javnog interesa, ukazuju na to da su bar neki Banjalučani i Banjalučanke shvatili kako je vrijeme da se posvete aktivizmu i zajedno vrate prave principe demokratije, demokratije koja nije tek smjenjivanje likova na vlasti. Vrijeme je da se konačno zaustave političke elite u proždiranju tj. privatizovanju svega javnog. Građani trebaju reći šta misle o nesavjesnom ponašanju mnogih političara prema našoj zajedničkoj životnoj sredini, ali i životu u toj sredini. U demokratskim sistemima građani bi trebali da imaju konačni autoritet. Demokračičnost društva zavisi od informisanih i aktivnih građana koji zajedno rade na postizanju zajedničkog interesa. To, međutim, nije moguće postići ako politički poređak odlikuju nedemokratske prakse: ograničavanje slobode govora i

štampe, prava na sastajanje i slobode kretanja, nejednak status ljudi, centralizovani autoritet, gdje samo nekolicina ljudi — ili pojedinac — ima moć, negarantovanje zaštite manjina, rasprostranjene društvene nepravde, koncentrisana moć, negarantovanje pravednog zakonskog procesa. Mediji koji nisu slobodni, ili su pod snažnim uticajem vlasti, političke elite koje nisu demokratski orijentisane, nejednakost u svim porama društva — sve ovo utiče na formiranje pasivnog građanstva.

Činjenica je da društvo čine pojedinci, a svaki pojedinac može da pobijedi strah i manipulaciju sa vrha. Građani nisu ni posmatrači ni marionete. Svaki građanin — a građani su i oni koje biramo da nas predstavljaju — trebao bi ispoljavati građansku vrlinu i biti spreman da zajedničko dobro stavlja ispred privatnih interesa i ličnih poslova. Da bi demokratija vladala i opstala, neophodno je konstantno i posvećeno učešće politički obrazovanog i razumnog građanstva.

Učešće u javnom životu je učešće u vlasti, i ono bi trebalo da bude u vlastitom interesu svakog građanina. Ono ne mora biti profesionalizovano kroz obavljanje javnih funkcija; aktivnom građanstvu su otvoreni razni putevi: praćenje informacija u medijima i ocjenjivanje njihove tačnosti, glasanje na izborima, učešće u političkim diskusijama, pokretanje i potpisivanje peticija, pisanje pisama izabranim predstavnicima, učešće u predizbornoj kampanji, zalaganje za zakone koji su od posebnog interesa, demonstriranje putem marševa, bojkota i drugih vidova protesta.

Bez aktivnog učešća građana nema demokratije, i samo će se glas aktivnih građana i zaista čuti. Građani trebaju biti svjesni koliko je važno njihovo učešće u politici. Protiv postojeće politike mogu da se bore znanjem, iskustvom i upornošću. Krajnje je vrijeme da počnu djelovati zajedno i otvorenog uma, da razmišljaju o javnim pitanjima i da se bore za svoja uvjerenja.

Možda je za očuvanje parka u centru grada kasno, ali za promjene i buđenje građanske svijesti nikada nije.

U godini lokalnih izbora dovoljna i samo jedna šetnja — do biračkog mjesta

O AUTORICI:

Autorica je završila prvi ciklus studija na Fakultetu političkih nauka, Odsjek za novinarstvo u Banjoj Luci. Upisala magistarski studij Komunikologije na istom fakultetu. Trenutno radi kao novinarka i urednica emisije Smanji gas koja se emituje na BHT1.

ČUDNA JADA OD BETONSKOG GRADA

MARKO ŠORMAZ

Banjalučki šetači, nažalost malobrojni, podsjećaju vlast na nezgodnu činjenicu da postoji i neposlušno građanstvo

Ovih se mjeseci u Banjaluci svakodnevno manifestuje građanska (ne)svijest.

Neki građani mirno protestuju protiv izgradnje stambeno-poslovnog kompleksa na mjestu nekadašnjeg Picinog parka. Vlast se pravi gluva, mada ne i nijema. Ima tu i zastrašivanja, prijetnji i pritisaka, sve pod izgovorom da šetači krše zakon, iako – sada je već očito – zakon krši upravo vlast, jer u zakonski predviđenom roku od petnaest dana nije javnosti dozvolila uvid u relevantnu dokumentaciju.

Koliko god se činilo pozitivnim to što ljudi u Banjaluci napokon protestuju, toliko je broj učesnika poražavajući. Prema gruboj procjeni, Banjaluka ima oko 230 hiljada stanovnika, Facebook grupa posvećena protestima broji oko 45 hiljada članova, a na protestima se pojavi tek stotinjak šetača, pa i manje.

Tako ovi protesti dokazuju ono na što istraživanja odavno ukazuju – ekstremno visok nivo apatije građana BiH. Građani smatraju da ne mogu ništa promijeniti, pa to ni ne pokušavaju. Ta apatija je vjerovatno i jedan od glavnih razloga za neodgovorno ponašanje vlasti i sve lošiju socijalno-političku situaciju.

Na Facebooku armada, na ulici – šaka jada

Zov parka je nadjačao podjele među banjalučkim šetačima. U šetnji bude i desničara i ljevičara; i Srba, i Hrvata, i Bošnjaka; i pravoslavaca, i katolika, i muslimana i ateista – svi ujedinjeni u borbi za park.

Čemu ta buka ako su parkovi samo „beskorisne livade“, kako navode razni lovci u mutnom prurušeni u poduzetnike i političare?! Parkovi su dvorišta za one koji nemaju dvorišta, rezervisana za one koji ne mogu živjeti u vili nadomak grada okruženoj hektarima zelenila. Parkovi su tu da bi i oni koji nemaju mogućnost da odu iz grada osjetili makar djelić prirode. To su malobrojna preostala mjesta gdje ljudi mogu provesti slobodno vrijeme, sami ili u društvu, a da ne pune ugostiteljske kase.

Baš zato bi na ulicama morala biti cijela Banjaluka. Ali nije. U borbi za park poražavajuća je malobrojnost i pasivnost upravo onih koji bi se trebali boriti najžešće – studenata i banjalučke omladine. Kroz istoriju je omladina bila pokretač i snaga svake promjene, uvijek u najvećem broju i u prvim redovima. Nažalost, ovdje mladi kao da ne postoje: ako se neko i pojavi, ostali su masa bez truna buntovničke energije. Štaviše, uloge su zamijenjene, ispostavlja se da su neki profesori veći buntovnici od studenata.

Većina ljudi u BiH nije zadovoljna, skoro svako će reći da ovdje vlada kriminal i korupcija, ali niko ništa ne poduzima. Tako je i Picinog parka svima žao, svi su protiv kriminalaca, ali samo nekolicina svakodnevno protestuje. Na pitanje zašto se i oni ne pridruže protestima, sugrađani i sugrađanke često odgovaraju protupitanjem: „Zašto da protestujem kada je park već uništen?“ Ako vam se ovo čini logičnim, zamislite na tren da prisustvujete izricanju presude optuženom za ubistvo s predumišljajem. Krivica je dokazana van svake razumne sumnje, ali sudija optuženog oslobađa s obrazloženjem da kazna nema smisla zato što je žrtva ionako mrtva, i kažnjavanje ubice je neće vratiti. Moglo bi se reći da banjalučko građanstvo upravo tako rezonuje o Picinom parku – ne bismo trebali tražiti i kazniti krivca, jer je on već počinio zločin u kome žrtvi više nema spasa. Picin park je svakako uništen.

Pri tom ne mislimo da će taj isti zločinac naći novu žrtvu, a mi ćemo opet uraditi i reći veliko NIŠTA, i tako u nedogled.

Ako već jednom ne shvatimo da smo žrtve zapravo mi: s vremenom sve slabiji dok zločinac biva sve jači. Nije Picin park ni prvo ni zadnje uništenje opšteg dobra. Uništavane su fabrike, raznim malverzacijama prevodene iz narodnog u privatno vlasništvo, a radnici su ostajali na ulicama. I – ništa. Možda bismo konačno trebali shvatiti da isti oni koji su nas pokrali – krađu i dalje baš zato što se niko nikad nije pobunio.

Ovi protesti dokazuju ekstremno visok nivo apatije građana BiH

Pepeljuge bez skrupula

Dok mi tako spavamo, uljuljkani nadom da će nas valjda neko čudo spasiti i podariti nam život dostojan čovjeka, drugi su veoma aktivni i grade (doslovno) svoju budućnost. I sad je park njihov. Za razliku od (običnih) građana, oni nisu zainteresovani za drveće, klupe, vjeverice i kojekakve bube, njih interesuje samo jedno – površina za izgradnju. Naravno, iza svega stoji lični profit, kako biznismena tako i političara, a građani, vjeverice i insekti izvlače deblji kraj.

Priča većine tih ljudi iz vlasti i njima bliskih poduzetnika podsjeća na nekakvu horor-verziju Pepeljuge. Preko noći su oni od neprijemljenih mladića postali moćnici, dobra vila zvana Privatizacija im je podarila najskuplje cipele i limene ljubimce na kojima bi im pozavidjeli i najbogatiji šeici. Jednom na vlasti, Pepeljuga je skrojila zakone po svojoj mjeri i legalizovala sve sumnjive radnje.

U ovoj priči se čarolija ne prekida u ponoć, a ove balkanske Pepeljuge su neskromne i beskrupulozne. Ovi Pepeljugići uništavaju magične šume da bi sebi napravili dvorce, jer im jedan očigledno nije dovoljan. Na grobljima nekadašnjih parkova i fabrika niču beskorisne građevine. Čarolija traje i ne nazire joj se kraj, gradovi ostaju bez svojih pluća a mi bez mozga. Budućnost nam je – zabetonirana!

Betoniranje svijesti

Razumljivo je da ljudi ne žele nositi teret promjene, posebno ako ni ne vjeruju u mogućnost promjene, ali vlast se neće promijeniti ukoliko je mi sami ne promijenimo.

Niko ne kaže da je to lako. Vlast ništa ne prepušta slučaju. Da nikom ne bi ni palo na um da se buni, unajmila je pse čuvare. U RS su medijima donirani novci na osnovu arbitrarnih odluka, zbog čega mnogi odavno tvrde da vlasti manipulišu medijima i podmićuju ih, i to iz javnih fondova. Ironija je da su javni mediji – koji bi trebali biti u službi građana koji ih finansiraju putem pretplate – pod najvećom kontrolom vladajućih partija. Tamo gdje novac nije bio dovoljan da se upregnu svi neposlušni, pomogle su prijete.

Gradovi ostaju bez pluća a mi bez mozga. Budućnost nam je – zabetonirana!

Tako mediji danas gotovo jednoglasno stigmatiziraju svaki oblik bunta, buntovnike nazivaju besposličarima (a u ovoj zemlji je biti bez posla stvarno rijedak slučaj!), izdajnicima, pa čak i teroristima! Ismijava se sitnog čovjeka šetača, negira vrijednost parkova, a vlačaju neimarski poduhvati koji nas već uveliko guše.

Sistem radi bez greške. Vlast kontroliše medije. Mediji imaju zadatak da pasiviziraju građane kako bi vlast radila po svom. Građani, drogirani zaglupljujućim medijskim sadržajima, postaju umrtvljeni. A parkovi – zabetonirani. Baš kao i naša politička svijest.

A za utjehu nam ostaje samo ona narodna da „ničija nije do zore gorjela”. Pri tom se zaboravlja da s njihovima dogorijevaju i naše svijeće. Tlačitelji će se smjenjivati, a mi ćemo i dalje biti potlačeni – ako se ne budemo borili za svoja prava.

O AUTORU:

Autor je student četvrte godine Filološkog fakulteta Univerziteta u Banjaluci, Odsjek za engleski jezik i književnost. Iako je na studiju jezika, dio studija posvećuje proučavanju socijalnih tema kroz izborne predmete kulturološke studije, tekstualne analize i sl. (Svi ostali podatci suvišni, odnosno primjereniji rubrikama tipa Usamljena srca)

MUZEJI

Tematsko izdanje br. 7, januar 2013. godine.

Upoznajte Muzej grada Zenice – muzej koji muzeje u BiH čini mogućim i željenim

Talijani su zavodnici, Crnogorci lijeni, Arapi teroristi... Feministice su lezbejke, štreberi nose naočale. Sveprisutna stereotipizacija pruža mogućnost da općeprihvaćenom generalizacijom iskažemo mišljenje – jednom riječju. To nije sporno, nemoguće bi bilo objašnjavati svaki stav pojedinačno, nadugo i naširoko, jer bi se rečenica proširila toliko da bi izgubila smisao. Šta ćemo sa drugom stranom medalje, sa onima koji se ne uklapaju u pretpostavljene stereotipe?

Zenica je poznata kao grad čelika, dima i vatre, zagađenja i kazneno-popravnog zavoda. Životni standard je ispod prosjeka, među najnižima u državi. Cilj mi je zagrebati ispod površine prašnjave stereotipizacije ovog grada kroz reprezentaciju gradskog muzeja, samo jednog od projekata s onu stranu sivila.

Otvorenost muzeja

Muzej grada Zenice osnovan je 1966. godine, a osnivač je tadašnja Opština Zenica. Administrativni aparat, biblioteka i tri muzejske zbirke (arheološka, etnološka i historijska) bile su smještene u nekoliko objekata (zgrada bivše Medrese, Hadžimazića kuća, Sinagoga i Spomen-kuća u Šerićima). U toku rata 1992.–1995. Muzej grada Zenice ostaje bez tri objekta, a veći dio muzejskoga materijala biva deponovan na neuvjetne lokacije. Izgradnja namjenske zgrade današnjeg Gradskog muzeja dovršena je 2007. godine.

S obzirom na to da je ovo jedna od rijetkih ustanova s namjenski građenom i arhitektonski dizajniranom zgradom, valjalo je preispitati i ulogu muzeja u današnjem društvu. Da li će muzej ostati tek hladna građevina, puna neiskorištenog prostora i historijskih predmeta koji za nas nemaju nikakvu kontekstualnu vrijednost, ili će se mijenjati u skladu s novonastalim potrebama stanovništva? Da preformulišem pitanje u skladu s aktualnim događanjima u BiH: da li će muzej doživjeti kolaps ostavljajući nerazriješenim status kulturne baštine BiH, ili će se svojim sadržajem inkorporirati u okolinu? Odgovor Muzeja: „Novi Muzej, novi koncept rada: takozvani otvoreni muzej podrazumijeva dinamičan odnos prema javnosti, organizovanje brojnih radionica, razvoj multimedijalnog centra, te česte edukativne i promotivne programe iz domena nauke i umjet-

nosti.” (www.zemuzej.ba)

Muzej postaje ustanova koja svojim djelovanjem prekoračuje granice koje mu kroz historiju pretpostavlja pripadajući ideološki aparat, historija se aktualizira kao izvor preoblikovanja budućnosti. Muzej je u stalnoj interakciji sa stanovništvom grada, nevladinim organizacijama, školama, i drugim muzejima: nudi programe, ali ih i prihvata. Postojeće muzejske zbirke po prvi put su na istom mjestu, a to u kontekstu modernog života više nije samo udomljavanje predmeta historijske vrijednosti, nego nastajanje jedinstvenog lokalnog identiteta stanovništva. Nakon 50 godina, građani i turisti više ne stoje pred teškom ili kategoričnom odlukom o tome što je među muzejskim materijalom važnije posjetiti. To nikako ne znači da su objekti koji su prethodno čuvali kulturno-historijsko naslijeđe ovog grada zatvoreni ili pred kolapsom, oni nastavljaju rad kao prateći objekti Muzeja grada Zenice. Sinagoga je potpuno obnovljena, antička arheološka lokacija Putovići je u procesu uređivanja, a Vranduk je sa dvije stalne postavke uključen u projekat *Tragovima bosanskog kraljevstva*: u srednjovjekovnoj utvrdi i u Bosanskoj kući. Zenički muzej, kakav postoji od 2007. godine, u samom je nastanku pretpostavio sjedinjenje historijskih priča o suživotu različitih kultura od antike pa do dana današnjih, ne nametanjem jednog pogleda na svijet, nego otvorenom komunikacijom o historijskim pretpostavkama.

U Muzeju se historija aktualizira kao izvor preoblikovanja budućnosti

Muzejske postavke kao dijaloško sredstvo

Tragovima bosanskog kraljevstva je festivalski okvir projekta zamišljenog kao umrežavanje postojećih ostataka srednjovjekovne bosanske države, a obuhvata deset lokaliteta povezanih kulturno-historijskom naslijedom: Kraljevu Sutjesku (Kakanj), Bobovac (Vareš), Čajangrad (Visoko), tvrđavu Stari grad Vranduk (Zenica), tvrđavu Stari grad (Maglaj), tvrđavu Stari grad (Tešanj), Kozovgrad (Fojnica), tvrđavu Stari grad (Travnik), tvrđavu Stari grad Prusac (Donji Vakuf) i tvrđavu Stari grad (Jajce). Cilj finansijera (fondacija *Mozaik* Sarajevo, Evropska komisija u BiH i Općina Zenica) je transformacija turističkog potencijala u konkretni turistički proizvod. To

je podrazumijevalo rekonstrukciju spomenika kulture, restauraciju kulturne baštine, organiziranje info-pultova, suvenirnice, radionice oživljavanja tradicionalnih zanata, kao i postavljanje etnografskih kolekcija. Sve to ne bi bilo moguće bez muzejskih stručnjaka.

Muzej grada Zenice je u okviru ovog projekta realizirao programe na dvije lokacije. Program u samom Muzeju otvoren je izložbom karikatura Alije Kulenovića i promocijom njegove knjige *Ne budimo autisti*. U izložbenoj Sali Muzeja grada Zenice otvorena je i izložba skulptura Danijela Premeca, a oktet *Modus Vivendi* održao je koncert srednjovjekovne muzike. Dnevni program u tvrđavi Vranduk obuhvatio je promociju knjige *Tragovima bosanskog kraljevstva*, u kojoj su objavljeni najbolji literarni radovi učenika osnovnih škola o srednjovjekovnoj Bosni. Oktet *Modus Vivendi* je i ovdje održao koncert srednjovjekovne muzike. Projekat je proglašen turističkom atrakcijom BiH, i uvršten u ponudu šest turističkih agencija.

Deset lokacija je u sklopu ovog projekta udruženo jednim zajedničkim historijskim trenutkom. Projekat ne pretpostavlja vladavinu jedne pozicije, nego je postavljen u festivalski okvir gdje učestvuju svi. Lokalno stanovništvo Vranduka bilo je uključeno u spremanje gozbe po tradicionalnim srednjovjekovnim receptima. Organizirana je i implementirana sedmodnevna obuka u tradicionalnom tkanju ćilima i najuspješnije kreacije uvrštene u autentičnu postavku u Bosanskoj kući, a ostale prodaje suvenirnica.

Objekti su veza između stvarnih i zamišljenih zajednica, veza sa ljudima (našim predcima) koje nikada ne možemo upoznati, i koji nikada ne postoje bez konteksta, tj. ideološke pozicije. Stručnjaci su pri konstrukciji postavke u bosanskoj kući i vrandučkoj utvrdi surađivali sa lokalnim stanovništvom, tako da muzejske postavke nisu samo artefakti naučnih istraživanja iz oblasti etnologije tog područja, nego su obogaćene perspektivom pripadnika tradicionalnog okvira o kojem je riječ. U cilju poboljšanja izložbe svi su pozvani da komuniciraju i raspravljaju o objektima. Iznjedren je osjećaj kolektiviteta.

Komunikacija je ostvarena i sa školama, kroz konkurs za literarne radove o srednjovjekovnoj Bosni, a objavljivanjem zbirke najboljih priča muzej je u svoj prostor primio najmlađe, ohrabrujući njihovu želju da, podstaknuti pozitivnim iskustvom, komuniciraju i učestvuju u oblikovanju osjećaja kolektiviteta i pripadnosti. Uprave muzeja i organizacija koje su bile okosnice projekta prezentirale su novo organizaciono iskustvo i razmijenile programe i taktičke obrasce za unapređenje djelovanja ovakvih institucija u BiH.

Real vocal string quartet – značaj koncerta u modernom muzeju

Ove godine je u Muzeju grada Zenice održan koncert savremenog gudačkog i vokalnog kvarteta iz San Franciska. Njihov repertoar obuhvata široki spektar utjecaja sve četiri muzičarke, od džezza i roka do zapadnoafričke muzike i kantrija. U prizemlju Muzeja grada Zenice, gdje je bilo postavljeno šezdesetak stolica, koncertu je prisustvovalo više od stotinu posjetilaca. Dan nakon koncerta su članice kvarteta u prostorijama Muzičke škole održale radionice namijenjene prvenstveno učenicima. Organizirale su interaktivnu učionicu u kojoj su učenici naposljetku formirali orkestar u kojem je kreativnost dopuštena i poticana. Osim toga, u toku koncerta su umjetnice nekoliko kompozicija odsvirale zajedno sa zeničkim bendom *Balkaneros*, promovišući tako međusobno razumijevanje i mogućnost saradnje. Zeničku publiku su ispoštovale interpretacijom bh. sevdalinke *Mujo kuje*, uz opće odobravanje. Naposljetku, ljudi koji su prisustvovali koncertu promijenjeni su iskustvom kreativnog i osvježavajućeg pristupa ovih umjetnica klasičnim kompozicijama raznih muzičkih žanrova, a članice kvarteta *Real vocal string* kažu da sa sobom u svijet nose sliku prepunog Muzeja grada Zenice, duhovitih ljudi, izvrsne saradnje i gostoprimstva.

Muzej tako postaje mjesto susreta različitih generacija, mjesto komunikacije gdje se razbija autoritarni odnos učitelja i učenika, starijeg i mlađeg. Ambijent je opušten, nije predodređen nepisanim pravilima ponašanja, tako da razgovor o ličnim utiscima postaje moguć i poželjan. Kulturno sudjelovanje (bilo da se radi o umjetnosti, naslijeđu ili muzejskom projektu) je sociološki kontekst u kojem se razvija identitet.

„Otvorimo vrata muzeja svima, jer svi smo bitni” – propagiranje različitosti

Kao rezultat međunarodne radionice održane u Muzeju grada Zenice od 16. do 19. februara 2009. godine, pod pokroviteljstvom *Kulturnog naslijeđa bez granica* (CHwB) i unutar mreže muzeja Zapadnog Balkana, na temu *Pristupačnost muzeja i rad sa osobama s posebnim potrebama*, osmišljen je projekat *Otvorimo vrata muzeja svima, jer svi smo bitni*. Ciljana skupina su slijepi i slabovidne osobe. Urađene su taktilne replike eksponata iz stalnih postavki, legende na Brajevom pismu, stručna biblioteka je obogaćena me-

Muzejske postavke obogaćene perspektivom samih pripadnika tradicionalnog okvira o kojem je riječ

dijima poput govornog softvera i softvera za uvećani tisak, pomoću kojih se može pristupiti Internetu ili pročitati izdanja pojedinih knjiga. U nastavku suradnje sa ovom švedskom organizacijom, Muzej grada Zenice nastoji prostor i postavke učiniti što pristupačnijim osobama s posebnim potrebama. Sve ciljane grupacije ove kategorije građana oslobođene su plaćanja ulaznice, i pozvane da svojim iskustvom i savjetom mijenjaju muzej.

„Zenica kakvu volimo”

Nakon što je proteklog januara snijeg prekrrio Zenicu, Vladimir Franjić je, pomislivši da grad „izgledala prekrasno”, došao na ideju da napravi kalendar *Zenica kakvu volimo*, sa slikama karakterističnih dešavanja u gradu. Autor nije profesionalni fotograf, tek građanin koji voli svoj grad i njegovu ljepotu želi podijeliti sa svojim sugrađanima. Fotografije su rađene običnim aparatom *canon power shot A 630*. Čitav projekat je neprofitabilnog karaktera, autor je sam finansirao izradu kalendara koji će biti podijeljeni slučajnim prolaznicima. Projekat doprinosi buđenju osjećaja zajedništva i ponosa stanovnika grada, koji sebe pronalaze na fotografijama. Pronalaze lokacije koje su njima važne i događaje u kojima su učestvovali. Muzej grada Zenice podržao je ovu aktivnost, jer u okviru njihovog novog programa pojedinačni pogled na svijet igra veliku ulogu. I Muzej se mijenja zbog osnažene svijesti o novim zajednicama, teži da bude uslužan i propagira dobre odnose. Ako je ranije akcenat bio na kustosu, sada je na korisniku.

Muzej grada Zenice je svjestan uloge koju ima u društvu, i zna na koji način i kojim metodama može doprinijeti njegovom napretku. Ušteda energije staklenim površinama kojima se iskorištava potencijal dnevne svjetlosti, kafić u sklopu muzeja, lapidarij ograđen staklenom površinom koja ga istovremeno štiti i otkriva pogledu prolaznika, suradnja sa mnogobrojnim nevladinim organizacijama, bibliotekom, umjetnicima i pojedincima, praćenje trenda putujućih izložbi, samo su dio noviteta i aktivnosti Muzeja grada Zenice. Na Pedagoškom fakultetu, preimenovanom u Filozofski, ove godine otvoren je smjer Kulturoloških studija, a predavanja se najčešće održavaju u pozorištu, muzeju ili u biblioteci – koje su svim navedenim reformama učinjene ugodnim i poticajnim mjestima za boravak i učenje.

Zadatak muzeja je da mijenja izvan sebe. Zbog toga je teško dokazati njegovu važnost, jer čime se mjeri broj ljudi promijenjenih nekom muzejskom postavkom? Ako želimo promjenu u shvatanju vrijednosti muzeja, moramo artikulirati promjenu koja se dešava u nama. U tišini, nove ideje ostaju latentne i neiskazane, stare nestaju ako se ne prenose, a sa njima i hrabrost da se govori. U Zenici artikulaciju promjene možemo posmatrati kroz posjećenost muzeja koja iz godine u godinu raste. Godine 2011. zabilježen je porast posjetilaca od 50% u odnosu na prethodnu godinu, sa 450 na 814 mjesečno, od čega je trećina oslobođena plaćanja ulaznice. Ipak značaj muzeja nije u onome što sadrži, nego u onome što čini mogućim.

O AUTORICI:

Studentica treće godine studijske grupe Komparativna književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Aktivan član nekoliko nevladinih organizacija koje podstiču komunikaciju, i rade na podizanju svijesti o društvenim problemima.

Prostor Historijskog muzeja u Sarajevu neiskorišteni je potencijal za jačanje komunikacije muzeja sa zajednicom i posredovanje u njenom odnosu s vlastitom prošlošću

Posmatrajući muzej s arhitektonskog aspekta, zgrada u koju je smješten jest njegov najveći eksponat. Ona je podloga koja svako izloženo djelo može naglasiti skladom ili kontrastom, ali i dominirati prostorom do granice gdje djela čini neuglednim. Međutim, socijalni aspekt pokazuje širi dijapazon uticaja jedne muzejske zgrade i njenog sadržaja. Da li Historijski muzej, prvobitno Muzej narodnog oslobođenja a do rata Muzej revolucije, u Sarajevu može pomoći oslobađanju društva apatije i nezainteresiranosti, napisati savremenu historiju grada, a sve to u vrtlogu, kako nam se kaže, ekonomske krize; i kako? Mišljenja sam da je sam fizički prostor muzeja, svojim kubnim metrima, u mogućnosti da svojim arhitektonskim rješenjem komunicira sa zajednicom, i ostvari ulogu posrednika između ljudi i njihove prošlosti, te – još potrebnije – premosti jaz između sadašnjosti i budućnosti.

Titanijumska artičoka stiže u pomoć

Ukoliko počnemo odmotavati klupko ekonomskih problema, reference možemo pronaći u španjolskom Bilbau. Primjer koji slijedi prerašao je čak i samoodrživost, koja bi u našem slučaju bila sasvim dovoljan cilj.

Samoodrživost organizma je njegova sposobnost očuvanja ravnoteže bez pomoći drugih organizama, odnosno zadovoljavanje potreba sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Ekonomska samoodrživost objekta ključni je faktor u planiranju muzeja – ne samo zbog velikih novčanih potreba održavanja eksponata, ma kakvi oni bili, već i zbog temelja za nesmetano unapređivanje nivoa svijesti društva čiju memoriju čuva. Finansijski problemi Historijskog muzeja plodno su tlo za različite marketinške i menadžmentske planove. Tražiti uzroke tih problema značilo bi pronaći korijen koji se u politički nestabilnoj zemlji ne može iščupati. Ustaljeno vjerovanje kako samo ekonomski stabilna zajednica pravilno funkcionira može se iskoristiti kao imperativ rješavanja ovog pitanja.

A kako ga riješiti? Najpoznatiji primjer ekonomski stabilnog muzeja je Guggenheim Bilbao, popularno nazvan Titanijumska artičoka zbog materijalizacije fasadnog plašta i dekonstruktivističkog izgleda. Mu-

zej je u svijetu čuven između ostalog i po efektu koji je proizveo. Naime, ne samo da finansira sam sebe, već je revitalizirao urbano tkivo grada i postigao pomenutu ekonomsku stabilnost, što bi svakako bio preduslov i za zaustavljanje društvene dekadencije Sarajeva. Način oblikovanja prostora ovog muzeja vođen je idejom šokiranja posmatrača. Dekonstruktivistička arhitektura autora Franka Gehryja, koja je inspiraciju pronašla u zgužvanom komadu papira, obložena je blještavim titanijumskim pločama. Ova je smjela masa dotad jedinstvene forme u prve tri godine svog postojanja privukla četiri miliona posjetilaca i tako ne samo osigurala nabavku novih izložbi i promociju postojećih za nekoliko narednih decenija, već i pomogla u obnovi gradske infrastrukture. Najbitnije je, ipak, što je osnažila identitet Bilbao, i njime povezala sve stanovnike grada.

Prilike, za razliku od novca, leže posvuda, samo ih treba prepoznati

Ideju o objektu koji se gradi da bi transformirao čitav grad ne možemo preuzeti u cijelosti, ali se možemo osvrnuti na onaj njen dio koji nas poučava iskorištavanju prilika. A prilike, za razliku od novca, leže posvuda, samo ih treba prepoznati i kombinirati sa sposobnim ljudima.

Lampice se pale

Propuštanje prilika možemo pripisati neznanju i nezainteresiranosti društva. Zadatak muzeja je, između ostalog, da to društvo probudi i pokrene, da ga zainteresuje za svoje sadržaje. Pri tome se ne smije oslanjati samo na pretpostavke o zajedničkim interesima većine građana, već publici ponuditi raznovrsnost, i time privući što više *konzumenata kulture*. Ponovo se osvrćući na primjere iz svijeta, jedan takav – figurativno i doslovno izuzetno svijetao – jest Nelson Atkins, muzej Stevena Holla.

Ne želeći da naruši integritet postojeće muzejske strukture, arhitekt je nova krila muzeja dodao nedaleko od stare zgrade, ali mijenjajući materijalizaciju njihove fasade da bi time uticao na posjetioca. Steven Holl se nije složio sa ustaljenom nepisanom konvencijom po kojoj se muzeji prave introvertno, izuzetno zatvorenih masivnih fasada koje sugeriraju da je ono što je bitno *unutra*, i da ga ta masivnost štiti.

Napravio je fasadu kombinirajući transparentne i translucetne plohe, sa posebno projektiranim osvjetljenjem, koja privlači i slučajne prolaznike jer im pruža pogled na konture umjetnina u unutrašnjosti zgrade, a prostor olakšava i čini ga manje mističnim i katakombnim. Ukratko – sam muzej je izložio kao eksponat.

Ovaj primjer potvrđuje kako se blagim intervencijama u prostoru, te jačim eksponiranjem zbirki, može pridobiti daleko više korisnika. Iako se smatra da za svaki sagrađeni muzej postoji primarna ciljna skupina, potencijalnih korisnika ima znatno više i vrlo su raznoliki, što treba imati na umu prilikom koncipiranja kako muzeja tako i njegovih sadržaja.

Emocija kao eksponat

A kad posjetioci već uđu u muzej, trebalo bi nešto da ih tamo i zadrži. Sadržaj Historijskog muzeja se može pomno razgledati za jedan dan. Tu su dvije stalne tematske izložbe, i povremena izlaganja drugih kolekcija. Ukoliko bi se fokusirao na turiste, ovo ne bi predstavljalo problem, ali ako građane Sarajeva želi privući na više od jedne posjete godišnje, muzej bi morao i ponuditi više. Proučivši potencijalne transformacije muzejskog enterijera, i uzimajući u obzir da je jedna od stalnih postavki o opkoljenom Sarajevu, možemo se bazirati na emotivni odnos prema prostoru.

Zanimljiv primjer takvog odnosa prema prostoru predstavlja Jevrejski muzej u Berlinu. Arhitekt Daniel Libeskind je pri projektovanju muzeja posvećenom stradalim Jevrejima nastojao da prenese emociju očaja i straha gradeći prostor kroz nepravilne i uske prolaze između eksponata, prigušena svjetla i nestabilne podove. Istim se načinom oblikovanja služio i Rem Koolhaas, te još mnoštvo arhitekata koji su minimalnim intervencijama u već izgrađenom objektu pojačavali emociju koju prostor, zajedno sa zbirkom, treba proizvesti. U takve se prostore ljudi vole vraćati, jer su snažni i pričaju jezikom prošlosti. A upravo je to ono što muzej treba uraditi – pretvoriti vrijeme u prostor, prošlosti dati volumen u sadašnjem vremenu.

Svima koji su preživjeli posljednji rat u Bosni i Hercegovini, stalna postavka Historijskog muzeja predstavlja veoma značajan podsjetnik, koji mora odražavati dostojanstvo i odavati počast. No istovremeno

je zadaća te postavke omogućiti onima koji preživljavanje u ratu nisu iskusili da to iskustvo, u svoj njegovoj mnogostrukosti, shvate. Također, isticanjem problema koji su se pojavljivali i ranije, te isprobanih načina za prevazilaženje tih problema, može se ukazati na rješenja koja treba reciklirati i upotrijebiti u novom vremenu. Zbog generalne neuređenosti društvenog sistema u našoj državi, činjenice su često skrivene sa mjesta na kojima bi trebale biti istaknute, kao na primjer u školskim udžbenicima historije. Muzej može svojim pristupom pomoći da se činjenice prezentuju tako da se razgovori o prošlosti otvore, i time bitno pomoći procesima koji se odvijaju u sklopu ostvarivanja tranzicijske pravde.

Premoštavanje

Na sve probleme na koje muzej nailazi može se odgovoriti aktivnim odnosom muzeja i posjetilaca, u kojem kod oba participanta dolazi do njihove interakcije i nadogradnje postojećih informacija. Pasivan odnos u kojem je posjetilac tek posmatrač statičan je sistem u kojem ne dolazi do pomjerenja nabolje. Osmišljavanje prostora u tom pogledu igra nemalu ulogu.

Stoga svaka od prethodno navedenih transformacija prostora ima za cilj njegovu revitalizaciju, i sve se mogu iskoristiti kao varijantna ili kombinirana rješenja za konkretni primjer Historijskog muzeja. Naravno, ne doslovno, već uočavajući potencijal forme za kontrastom, asimetrijom i tzv. destrukcijom kutije unutar koje se skrivaju harmonija, simetrija i gradacija veličina. Svaka od ovih osobina predstavlja novi način doživljaja prostora, i novu mogućnost ponude posjetioci-ma, ali i eksponatima.

Prostor je stvarnost saglediva kroz tri dimenzije – visinu, širinu i dužinu. Međutim, ono čime ga memorišemo jest niz doživljenih trenutaka, zbog čega vrijeme smatramo četvrtom dimenzijom. Muzejski prostor svojom funkcijom naglašava ovu četvrtu dimenziju. Mišljenja sam da stavljanjem prve tri u službu četvrte dimenzije, odnosno težnjom da arhitekturom podupremo svrhu muzeja, fizičku granicu između unutarnjeg i vanjskog prostora možemo premostiti samim korisnicima koji bi bili poveznica sačuvanoj prošlosti unutar objekta, i vanjskoj sadašnjosti iz koje dolaze.

O AUTORICI:

Završila prvi ciklus studija na Arhitektonskom fakultetu u Sarajevu. Trenutno pohađa prvu godinu drugog ciklusa, a uz to radi na idejnom projektu enterijera Union banke, za šta je osvojila konkurs. Volontira u humanitarnim organizacijama i bavi se kritičkim pisanjem o arhitekturi. Aktivna članica Asocijacije studenata arhitekture.

NA POLA PUTA IZMEĐU NACIONALNOG I TRŽIŠNOG

JASNA KOVO

Navodno državobitne institucije kulture istovremeno su taoci identitarnog naboja i žrtve privatizacije javnog dobra

Kako odgovoriti na sve učestalije pitanje o rješavanju pravno-ekonomskog pa i političko-kulturnog statusa *sedam (javnih) institucija kulture?* Sedam *stupova* državnog i kulturnog integriteta i identiteta Bosne i Hercegovine, kako im volimo *laskati* i podizati ih na pjeđestal vrijednosti, obrušavaju se jedan po jedan uslijed nemogućnosti funkcioniranja u sistemu nedefiniranih pravno-ekonomskih nadležnosti.

Pred ovakvom nedoumicom, ili nemogućnošću adekvatnog odgovora, našla se jedna od ključnih institucija kulture – Zemaljski muzej – zatvoren/a 4. oktobra 2012. godine. Smanjen broj radnih mjesta, kao i povećanje mjesečnih izdataka za režije i sredstava potrebnih za održavanje muzejskih eksponata, *prisililo* je rukovodstvo Muzeja na čin zatvaranja vrata ove javne institucije. Zatvaranje je simbolično tek u pogledu prolaznika na zakucane daske na vratima, zatvaranje je stvarno u povlačenju rukovodstva, radnika i drugih uposlenih iz prostorija Muzeja, odnosno, zatvaranje nije simbolično pred ovim faktom, u očima javnog mnijenja ili pak nadležnih državnih/entitetskih institucija.

Zemaljski muzej se definira kao krucijalno mjesto državnog i kulturnog *identiteta*, čime se nedvojbeno aludira na temeljno mjesto *odbrane* Muzeja pred nebrigom državnih struktura. Etiketiranjem Muzeja kao ključne institucije kulture, ili pak simboličkog i stvarnog stuba identitarnih politika bosanskohercegovačkog i bošnjačkog/hrvatskog/srpskog društva, cementira se postojeće stanje političkih diskursa, a pitanje pomiče sa ekonomskog na identitarni problem. Muzej nije zatvoren zato što je poljuljan ijedan od spomenutih identitarnih stupova u Bosni i Hercegovini, nego zbog nemogućnosti njegove ekonomske samo-održivosti u postojećim društvenim odnosima. Muzej je, još uvijek, u nadležnosti javnih institucija. Kao takav, kao institucija kulturnog dobra, morao bi biti i ekonomski samo-održiv finansiranjem iz javnog budžeta, no to ipak nije tako.

Kulturne politike između politika identiteta i kulturnog tržišta

Promišljati, ili čak domišljati rješenja ponovnog funkcioniranja javnih, očigledno državobitnih kulturnih institucija (zar nije naš javni prostor kontaminiran izjavama o kulturnom kao državnom identitetu Muzeja?) nužno je kroz sagledavanje trenutnih strategija kulturne politike na nivou BiH. Kako, dakle, projicirati pitanje kulturnih politika u postojeće stanje izmijenjenih društvenih i političkih paradigmi i, s tim u vezi, odgovoriti na zahtjeve socioekonomskih modela neoliberalnog ustrojstva.

Kulturne politike se, prema najučestalijoj definiciji, sagledavaju kao institucionalna potpora „estetskoj kreativnosti” (Miller, Yudicea, prema: www.culturenet.hr/default.aspx?ID=19), odnosno kao utjecaj javne politike i nadležnih organa na šire polje umjetnosti i kulture. Nadležnost institucija nad kulturnim dobrima različito je definirana i podijeljena: što su polje ili institucija kulture (film, televizija, književnost, pozorište, izdavaštvo) heterogeniji, što u sebi više sažimaju postavljeni model multikulturalizma kao principa kulturnih različitosti, ali i jednakosti naroda BiH, te – iznad svega – što je očiti da je kroz postavljeni princip održiv simbolički naboj kulturnog nasljeđa raznolikog i partikularnog kulturnog miljea u BiH, to je sukob oko pravnih nadležnosti i ekonomske održivosti zaoštreniji. Većinski nosioci nadležnosti kulturnih djelatnosti su Distrikt Brčko i entiteti: RS u potpunosti, Federacija BiH uglavnom prenosi pojedine relevantne ovlasti na kantone. Paradoksalno je, uistinu, da država BiH ima tek tri zakona o kulturi (prema: Strategija kulturne politike u BiH, 2008.), dok ostale zakone propisuju entiteti i kantoni. Strategijom o kulturnim politikama BiH želi se prije svega definirati model njenog provođenja i postojeće zakonodavstvo uskladiti sa

Etiketiranjem Muzeja kao simboličkog i stvarnog stuba identitarnih politika, pitanje se pomiče sa ekonomskog na identitarni problem

standardima Europske unije. Očigledan je napor u usklađivanju termina kojima se operira pri definiranjima značaja kulturnih dobara i njihovog institucionalnog situiranja. Kulturna dobra koja se podvode pod strategiju kulturnih politika moraju se tako odrediti ne samo prema principu njihovog pukog kategoriziranja, nego i prema načelu kategorija od općeg značaja za državu i društvo BiH, čime se spomenuti identitarni naboj o Muzeju npr. ni strateški, ni zakonodavno, niti u javnom prostoru – ne dovodi u pitanje. S druge strane, strategija se mora prilagoditi izmijenjenoj političkoj paradigmi i u intenciji usklađivanja s globalnim politikama, prvenstveno sa standardima EU, mora se sprovesti neoliberalna logika – deregulacija, decentralizacija, zakon tržišta kulture i – kao što stoji u Strategiji – postupna privatizacija javnog dobra.

Za autore Strategije, Zemaljski muzej je u posebnoj kategoriji institucija od općeg značaja: „Definisanje institucije kulture od općeg interesa značajno je s aspekta njihovog razvoja i sufinansiranja iz budžeta institucija Bosne i Hercegovine. Nesumnjivo je da npr.

Instituciju od općeg značaja neće nijedan od javnih sektora i administrativnih nivoa

institucija kao što je Zemaljski muzej BiH, koji je status ‘institucije od republičkog značaja’ stekao prije 1992., treba da danas ima status institucije kulture od općeg interesa, što ne znači da i neke druge institucije ne mogu dobiti isti status i priznanje.” (Strategija kulturne politike u BiH, 2008:14) Međutim, za finansiranje institucija od *općeg* značaja nudi se *privatizovana* shema. Spominje se tako i mogućnost iznajmljivanja kulturnih spomenika „pod kiriju”, dakako na određeno vrijeme nakon kojeg bi se vlasniku vratio s mogućnošću ponovnog iznajmljivanja, iznajmljivanje ugostiteljskom sektoru, mogućnost aktiviranja sistema koncesije objekata u procesu konzerviranja i time stavljanje u sistem aktivne samoodrživosti i sl. Kao model unapređenja zakonodavstva i prelaska u nove modele funkcioniranja, u Strategiji se navodi promjena ICOM-ove definicije muzeja „kao neprofitne u muzej kao profitnu ustanovu, čime bi se na odgovarajući način zadovoljili interesi za privatizacijom pojedinih muzeja” (Strategija kulturne politike u BiH, 2008:16). Znači li to da Zemaljski muzej BiH možda treba privatizirati ili izdati, staviti u koncesiju, ako ga – i pored proglašavanja institucijom od općeg značaja – neće nijedan od javnih sektora i administrativnih nivoa?

Možda jedini mogući odgovor na trenutno stanje Zemaljskog muzeja možemo pronaći upravo ovdje, u Strategiji i akcionom planu njene izvedbe, sagledati što uistinu nosi projekat kulturnih politika na nivou države BiH, i u odnosu na globalne pretenzije. Kao jedan

od mogućih modela uspješnog funkcioniranja muzeja u BiH, Strategija nudi kombinovanje festivalske i institucionalne kulture: „Gdje će biti prirodnije mjesto za male pozorišne poduhvate nego u foajeu Zemaljskog muzeja – čuvanje kulturne baštine ne smije značiti njeno zatvaranje. Time bi se stvarala i čvršća sprega strategijskog povezivanja finansiranja *odozgo* s finansiranjem *odozdo*. Posjednici privatnih umjetničkih dobara i kolekcija mogli bi u okviru takve prakse također naći za sebe mjesta.” (Strategija kulturne politike u BiH, 2008:40) Iako se na pojedinim mjestima ukazuje na opasnost od onoga što sa sobom nosi tržište kulture i eventualno odustajanje od sufinansiranja programa kulture iz budžeta, strategija kojom se vodi kulturna politika na nivou BiH jest postepena ali sigurna prilagodba zakonima tržišta.

U ovako definiranim kulturnim politikama ne nailazimo na odgovor kako sučeliti dvije (naizgled) suprotstavljene kategorije, a da jedna ne kolabira u drugu: opći *značaj* se redefiniira prema pojedinačnim (privatnim) *interesima*. Zakonske začkoljice, kao ni izvedbeni plan, pritom ne doprinose mnogo rasvjetljavanju mogućeg rješenja.

Stoga bi pitanje *kako i zašto je moguće odustajanje bosanskohercegovačkog društva od institucije od općeg značaja* trebalo biti postavljeno u radikalnijem tonu, jer bi to nužno, i konačno, dovelo i do upita zašto je uopće bitno da Muzej kao *institucija općeg značaja* bude nositeljem kulturnog/ih identiteta bosanskohercegovačkog društva. Je li naposljetku i vrijeme da bosanskohercegovačko društvo odstupi od ovoga predominantnoga diskursa i u konačnici Muzej *urusi*?

Menadžerizacija kulturnih radnika

Vrlo bitna skupina prigovora nefunkcioniranju ove kulturne institucije odnosi se na rad uprave Muzeja – nefunkcionalna, neinventivna, nekreativna, u konačnici finansijski neodrživa platforma, govore to i obični bh. građani, ograđuju se tim floskulama i bh. političari, izostaje solidarnost kulturnih radnika. Za trenutak zaboravimo koliko je istine sadržano u takvim prigovorima, i promislimo opet šta je to što uistinu koči rad, ne proizvodi kreativnost, od radnika uslovno čini ne-radnike.

Sve učestalijim prigovorima rukovodstvu Muzeja, posebice direktoru, na nesnalazljivost u pribavljanju finansijskih sredstava, Muzej se kao javna institucija želi reformirati u instituciju koja potražuje sredstva na nekom od javnih natječaja, državnih ili pak nevladinih sektora, a direktor u uposlenici Muzeja u poduzetnike i menadžere.

Pritom je nužno napraviti distinkciju između budžetiranja institucije i uprave, i budžetiranja programa institucije (v. više u: Strategija kulturne politike u BiH, 2008). Da li bi, ukoliko i pristane na ovaj model tržišne logike, Muzej mogao zadovoljiti ekonomsku održivost institucije, ili bi sredstvima sa periodičnih natječaja uspio tek pokriti izvedbu programa (za koje možda i nema planova)?

Ovakva rješenja ne nameću se samo iz nevladinog sektora, ovakav zahtjev projicira se upravo iz redefinisanih kulturnih politika i od kulturnih radnika koji se skupčani na neoliberalnu logiku slobodnog tržišta su–postavljaju kao poduzetnici u „kulturnoj industriji”. Ukoliko analiziramo ovakve zahtjeve, vidjet ćemo „koliko su oni bazirani na neoliberalnoj logici koja kulturu vidi prvenstveno kao polje za generisanje i ostvarivanje profita” (Knežević, V., Miletić, M., 2012:277). Dakako, ovaj trend je svojstven bosanskohercegovačkom

Na pola puta: između nacionalnih naboja i opšteg zahtjeva za kulturnim tržištem

koliko i cijelom prostoru Istočne Evrope, a u izmijenjenim političkim paradigama *neoliberalni kapitalizam* nastupa umjesto *socijalizma*. „Iz perspektive postsocijalističkog društva, nove se reforme javnog sektora na području kulturnih politika usvajaju sporadično – da bismo usvojili nove paradigme tržišne ekonomije, bez prethodnog razmišljanja odbacujemo stare socioekonomske modele u kojima je kultura imala ideološku, društvenu i političku funkciju. (...) Više se ne radi samo na odbacivanju simboličkog radnog elementa nego se u sklopu neoliberalne dogme slobodnog tržišta uslovi rada nadovezuju na odumiranje društvene funkcije kulture i umetnosti kao takve.” (Pejić, D., 2011:56) Zatvaranje Muzeja je samo jedna – još uvijek – nedovršena politika pretvaranja kulturnih institucija i kulturnih radnika u poduzetnički sistem funkcioniranja. Znanje se pretvara u robu, vrši se sustavna komercijalizacija, pa iako naizgled neki dobijaju, čini se da u takvom modelu svi gubimo.

Položaj radnika u postsocijalističkim zemljama nije samo naslijeđen, piše Pejić, „umetnici, novinari, kulturni administratori i slični, imali su društveno–politički status; retki među njima imali su status *slobodnjaka*” (2011:59). Danas je kulturnom radniku gotovo pa direktiva da funkcionira kao *freelancer*, slobodnjak, sa nesigurnim prihodima i snalaženjem na „slobodnom tržištu”. Ovakav diktat neoliberalizma u radne odnose „unos korporativnu logiku konkurencije ekonomskih subjekata” (Pejić, D., 2011:60). Neoliberalni kapitalizam, s tim u vezi, postepeno urušava „javni angažman države kao većinskog poslodavca” i unosi izmjene samog termina kod „najosjetljivije grupe zaposlenih u kulturi” (ibidem).

Odsustvo solidarnosti kognitarijata

Neoliberalna logika je samo još jedan vid savremene „kolonijalizacije” (v. više u: Knežević, V., Miletić, M.). Shodno postojećoj tendenciji promjene kulturnih politika koje pratimo i u Bosni i Hercegovini od devedesetih naovamo, logičan je i čin urušavanja javnih institucija nad kojima imaju nadležnost javni sektori, kao državne institucije, ali čiji je rad potkopan zakonitostima „slobodnog tržišta” i „slobodne razmjene”.

Kulturni radnici svih profila, studenti, uposlenici kulturnih institucija: muzeja, galerija, pozorišta... danas su dijelom onoga što poznajemo kao *kognitivni kapitalizam*, a njih kao radničku klasu zovemo *kognitarijatom*. Kognitarijat je sinonim za „proleterizaciju pripadnika nove srednje klase zaposlene u kulturnom, umetničkom, naučnom i ostalim sektorima” (Pejić, 2011:63), odnosno: „To su ljudi koji proizvode ideje, kompjuterske programe, dizajn, reklamne slogane, sve ono što donosi vrijednost u aktualnom kapitalizmu.” (Močnik, R.).

Postojanje i prepoznatljivost klase kognitarijata međutim ne podrazumijeva jedinstvo kulturnih radnika. Koliko je uistinu nemoguće ujediniti kognitarijat kroz političku praksu solidarnosti u njenom suštastvenom smislu, uočavamo kroz svu providnost događaja zvanog zatvaranje Muzeja. S jedne strane kulturnjaci u prilagodavanju tržišnoj logici, s druge studenti ujedinjeni u pohodu na Muzej retorikom koja više prokazuje trenutno opće nerazumijevanje bosanskohercegovačkog društvenog i političkog stanja. Parolama koje idu rame uz rame s dominantnom politikom identiteta, odbranom tekovina državnosti BiH, podsjećanjem na agresiju kao istoznačnu politiku spram Muzeja, igrom figurom žrtve i figurom preživljenog, studenti ne osvještavaju politiku otpora niti su, kao ni kulturni radnici, u stanju pronaći jezik i instrumentarij političkog organiziranja. Organiziran ispred SPUS–a, pohod – metaforički uobliččen – reflektira trenutno bh. stanje, na pola puta između nacionalnih naboja i opšteg zahtjeva za kulturnim tržištem.

Javni prostor kao mjesto otpora postojećem poretku ne reflektira jasnu političku poruku koja ukazuje na opću *privatizaciju* znanja, urušavanja javnog školstva, zdravstva i socijalnih politika. U privatizaciji spomenutih kategorija, privatizacija se vrši „neekonomskim sredstvima, privatizuje se opšte intelektualno vlasništvo” (Pejić, D., 2011:63). Izostanak solidarnosti sa uposlenicima Muzeja, prešućivanje činjenice da oni ne dobijaju plaće, ponajbolje objašnjava zaokret političke paradigme i nemogućnost organiziranja izmjena.

Muzej kao paradigma

Zatvaranje Zemaljskog muzeja tek je paradigmatičan primjer kako se projiciraju nove kulturne politike, sa podjednakim zahtjevom iz državnih i općedruštvenih struktura da se Muzej, ili bilo koja od sedam – ključnih – kulturnih institucija profesionalizira i uskladi sa diktatom poduzetničkog duha, kako institucija tako i njeni radnici. S druge strane, kulturno nasljeđe kao jedan od ključnih stubova kulturne politike, strateški se ipak pokušava definirati etiketom

općeg značaja za bosanskohercegovačko društvo i time ipak kategorizirati pojedine institucije kulture kao primarne za državu BiH. Odgovor na pitanje što je dovelo do postojećeg stanja nalazi se prvenstveno između zahtjeva za repetitivnim isticanjem značaja pojedinih kulturnih dobara i usklađivanja kulturnih politika sa novoizmijenjenim društveno-ekonomskim i političkim paradigmama. No, kako kreirati nove modele kulturnih politika, pitanje je koje iziskuje povratak promišljanju institucija kulture kroz paradigmu zajedničkog javnog dobra.

LITERATURA:

Knežević, V., Miletić, M., 2012., Beograd 2020 – grad čuda. Nova kulturna politika u Srbiji i prostori borbe; u: Vilenica, A. i kuda.org (ur.) *Na ruševinama kreativnog grada*. Centar za nove medije_kuda.org

Močnik, R., *Studenti najviše pronašli inovativnu formu direktne demokracije (2. dio)* online, dostupno na: www.slobodnifilozofski.blogger.index.hr/post/intervju-s-rastkom-mocnikom-studenti-pronasli-inovativnu-formu-direktne-demokracije-2-dio/1471657.aspx, pristupljeno 28.12.2012.

Pejić, D., 2011., Koncept vikenda više ne postoji! – Kreativne industrije u kognitivnom kapitalizmu i preduzetnički duh zaposlenih u kulturi, *jugoLink* (pregled postjugoslovenskih istraživanja), br. 1., dostupno na: http://jugolink.files.wordpress.com/2011/12/jugolink_prvi_broj.pdf, pristupljeno 28.12.2012.

Strategija kulturne politike u BiH 2008., Ministarstvo civilnih poslova.

O AUTORICI:

Diplomirala na Odsjeku za Književnosti naroda BiH i b/h/s jezik pri Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Trenutno priprema magistarski rad na istom Odsjeku. Objavljivala književnokritičke radove, kao i radove o rodu i feminizmu.

PUTUJUĆI MUZEJ ZA ZEMLJU U ZNAKU BROJA 3

DRAŽEN VESELINOVIĆ

Kakav bi muzej mogao biti zemaljski današnjoj zemlji Bosni i Hercegovini – onaj koji je slika i prilika podijeljenog društva ili onaj koji koristi sistematski zatomljene potencijale tog društva?

Da li je društvo Bosne i Hercegovine podijeljeno društvo? Da li ono predstavlja uniju različitih društvenih zajednica? Može li se govoriti o multikulturalnosti u BiH? Brojna istraživanja na tu temu pokazuju da su etničke distance u BiH danas veće nego tokom proteklog rata. Sve je u znaku broja 3 – tri ekonomije, tri obrazovna sistema, tri kulture, tri jezika. A iznad svega stoji činjenica da političke partije nisu zasnovane na ideološkim principima, već na etničkoj osnovi. To potvrđuju rezultati svih poslijeratnih izbora političke vlasti, na osnovu kojih se jasno vidi da je etnocentrizam kao politička preferencija dominantan. Partijski pluralizam postoji tek unutar etničkih zajednica. Politički projekat etnizacije političkog prostora započeo proteklom ratom, danas se privodi kraju. Zato i nije čudo da većina građana nema osjećaj pripadnosti onome što se zove BiH. Dok su višetetničke države poput SAD-a formirale jedinstvene nacije (Amerikanci), u BiH umjesto bosanskohercegovačke nacije postoje tri vjerske pseudodržave.

Društva tih država međusobnu interakciju vrše samo na formalno-pravnom nivou. Da li i koliko često ljudi iz Sarajeva odlaze u Banjaluku, i obratno? Miodrag Živanović, profesor Filozofskog fakulteta u Banjaluci, u jednom obraćanju javnosti navodi primjer koji ukazuje na dubinu podijeljenosti društva BiH. Naime, na jednom skupu profesora i studenata različitih univerziteta, održanom u Sarajevu, Živanović je imao priliku upoznati desetak studenata iz Banjaluke sa njihovim vršnjacima iz Sarajeva. Ispostavilo se da niko od Banjalučana nikada ranije nije bio u Sarajevu, a ni studenti iz Sarajeva nikada nisu dolazili u Banjaluku. Jedna djevojka iz Sarajeva je konstatovala da joj je jedan od banjalučkih studenata poznat, pa se ispostavilo da su se upoznali na ekskurziji u Barseloni.

Muzej u znaku broja 3

Istorsirana netrpeljivost, koja vlastodržcima služi kao instrument socijalne kontrole, uvukla se u tzv. običnog čovjeka i stvorila jaz među ljudima, među zajednicama koje funkcionišu kao odvojena društva. Potenciraju se ili čak i kreiraju razlike, kao na primjer u

slučaju jezika, a potiskuju one zasnovane na tradiciji i kulturi – razlike koje nisu predstavljale prepreku stvaranju multikulturalnog društva kakvo je Bosna i Hercegovina, bar prividno, bila u vremenu socijalizma.

Uzimajući u obzir problem političke, kulturne i drugih identifikacija, postavlja se pitanje može li se, i na koji način, stvoriti zajednički identitet pripadnika ovog društva. Možda mogući put predstavlja podsticanje interesa stanovništva Bosne i Hercegovine za njegovu kulturnu i prirodnu baštinu? Takvu ulogu, prema jednoj od definicija, ima i muzej. Međutim, jedini muzej koji je formalno pripadao cjelokupnom društvu Bosne i Hercegovine, a koji je ove godine zatvoren zbog – kako se navodi – finansijskih problema, jest Zemaljski muzej u Sarajevu. Ova kulturna institucija, osnovana još davne 1888. godine, čuvar je istorijskog naslijeđa svih naroda ove zemlje. Međutim, uprkos tome, srpski i hrvatski narod, baš kao ni Bosnu i Hercegovinu, ni njen Zemaljski muzej ne prihvataju kao svoj. Čini se da to neprihvatanje dobrim dijelom dolazi od lokacije i sadržaja. Ali, sudeći po trenutnom stanju Muzeja, reklo bi se da ni bošnjačka etnička zajednica nije bila spremna da se stara o ovoj kulturnoj ustanovi. Pitanje je, dakle, kakav bi to morao biti Zemaljski muzej e da bi svima bio prihvatljiv.

Kada bi na temelju postojećeg stanja društva i njegovog vrijednosnog sistema sagradili svojevrstan državni muzej s namjerom da se prezentuje sadašnjost, bila bi to trospratnica smještena na nekakvoj neutralnoj lokaciji, izvan prostora BiH, unutar koje bi svaki od spratova bio posvećen jednom od tri konstitutivna naroda ove države. Bio bi to muzej čiji sadržaj u prvi plan ističe identitetski pluralizam, različite stavove o istorijskim zbivanjima, onaj koji promoviše razlike na temelju kojih su izgrađene tadašnje, odnosno

SAD, kao višetetnička država, formira jedinstvenu naciju (Amerikanci), višetetnička BiH umjesto bosanskohercegovačke nacije formira tri vjerske pseudodržave

sadašnje društvene zajednice. Muzej masovne kulture. Ali i muzej koji pristaje na separaciju i segregaciju.

S druge strane, tražiti način da se prevaziđu postojeće etnocentrične barijere podrazumijeva metode različite od kojekakvih tranzicija, evolucija i slično. Takav korak zahtijeva radikalnije promjene, prije svega utemeljivanjem potpuno novog kulturnog podsistema

U BiH bi samo putujući muzej mogao pobjeći etnoteritorijalizaciji svega

društva, a upravo stoga što se na postojećem savremeno društvo urušava i dehumanizuje. Glavnu ulogu u promociji novih kulturnih vrijednosti mogao bi da ima upravo muzej. Ali ne muzej u svojoj stereotipnoj formi: elitistička ustanova, skladište istorijskog taloga, groblje materijalnih svjedočanstava. Morao bi to biti muzej u pokretu – idejnom, ali i fizičkom.

Muzej za sve nas

Muzej koji bi mogao pokušati pomiriti Bosnu i Hercegovinu kakva je danas s Bosnom i Hercegovinom kakva bi mogla biti, u svakom bi smislu morao biti pokretan: samo bi *putujući* muzej mogao pobjeći etnoteritorijalizaciji svega. Na taj način bi bio riješen problem svojatanja ili odricanja zbog same lokacije, ali bi takva forma i omogućila dostupnost muzeja većem broju posjetilaca i doprinijela njegovoj aktuelnosti; a praktično bi već u startu bili srušeni svi stereotipi koji vladaju o muzejima, ali ne samo o muzejima. Slične ideje već su uspješno implementirane u susjednim zemljama – u Hrvatskoj¹ je korišten brod, a u Srbiji² tramvaj.

Ovakav pristup bi zahtijevao i svojevrsnu modernizaciju sadržaja muzeja. Moralo bi ga se približiti svakom od nas, uvrstiti neke manje apstraktne sadržaje, one od praktične vrijednosti, ili bar predstavljene na pristupačniji način te, prije svega, različita svjedočanstva i znamenitosti koje pripadaju popularnoj kulturi. Odgajati, obrazovati i oblikovati društvo na novim temeljima kulture, na novim vrijednostima. Stvarati navike i obrasce ponašanja koji poštuju i njeguju razlike koje to stvarno jesu – razlike pogodne za stvaranje multikulturalnog društva, one koje bi stvaranjem određene kulturne harmonije uistinu obogatile sadržaj svih kulturnih ustanova Bosne i Hercegovine. A sve to kroz instituciju kojoj to i jest funkcija – kroz muzej.

Naravno, ovakav način oblikovanja kulturnog identiteta društva BiH neminovno bi zahtijevao privremeno izostavljanje dijela istorije iz svog sadržaja. Protekli rat u Bosni i Hercegovini, iako okončan još prije 17 godina, još uvijek je aktuelna tema, kako u medijima, tako i u svakodnevnici. Njegovoj aktuelnosti doprinose upravo mediji, odnosno politička elita koja putem medija uporno potencira ovu temu nauštrb socijalnih i ekonomskih pitanja. Iz tog razloga još uvijek ne postoji saglasnost o karakteru proteklog rata. Ne postoji konsenzus o činjenicama koje bi trebalo da utvrde istoričari. Dakle, nepomirljivi stavovi o proteklom ratu u BiH tako su formirani da ih nikakvo zajedništvo, suživot i saradnja ne može usvojiti i promovirati uz saglasnost sva tri naroda. Kada, i ako, jedinstvena istorija bude napisana, istorijski sadržaji koji se tiču ovog perioda mogli bi da dobiju svoje mjesto u kulturnoj baštini Bosne i Hercegovine. Do tada će bilo koja vrsta javnog dijaloga na ovu temu destruktivno uticati na samo društvo, tačnije, Bosna i Hercegovina kao društvo neće ni postojati.

O AUTORU:

Student II godine prvog ciklusa na Fakultetu političkih nauka u Banjaluci, odsjek Sociologija.

1) www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:322554-Brod-Galeb---putujuci-muzej

2) www.blic.rs/Vesti/Beograd/191919/Pokretni-muzej-u-dvojeci

Apokaliptična situacija u kojoj se našlo sedam institucija od državnog značaja tjera nas da iz drukčije perspektive sagledamo koncept kulture koju one predstavljaju

U kontekstu *propadanja* institucija kulture u BiH *od* – kako to publicisti vole naglasiti – *državnog značaja*, fundamentalna pitanja kulture dolaze u fokus pažnje, a od krucijalne je važnosti na njih dati relevantne i konstruktivne odgovore. Apokaliptična situacija u kojoj se našlo ovih sedam institucija, od koje su tri muzeji¹, tjera nas da ponovno procijenimo, iz drukčije perspektive, cjelokupni koncept kulture koju one predstavljaju. Kada su u pitanju muzeji, potrebno je nanovo osmisliti njihovu svrhu u savremenoj situaciji i upitati: šta je muzej za savremenog čovjeka? U vrijeme virtualizacije znanja, njegovog transponiranja na *mrežu svih mreža* i sve veće dostupnosti sadržaja doslovnim pritiskom na dugme, može li muzej opstati u tradicionalnom obliku, kao riznica znanja iz raznih krajeva svijeta? Da li, u tom slučaju, na vagi društvenih vrijednosti preteže tas konzerviranja znanja o prošlosti ili onaj obremenjen socijalnom zadaćom, za bh. društvo tako esencijalnom?

Konzerviranje ideoloških vrijednosti

Uistinu, uloga muzeja kao institucije znanja već decenijama se postepeno dezintegriira, a time njegova socijalna zadaća i odgovornost

Muzeji su u BiH
redukovani na objekte
projekcije državotvorne
ideologije

nužno postaju naglašeniji i ozbiljniji: ovaj aspekt savremene muzejske djelatnosti potvrđuje primjer bh. muzeja. Međutim, bezizlazna situacija u kojoj su se našle institucije kulture u našoj zemlji milijama je daleko od ideala muzejske participacije u društvenom životu jedne zajednice koja bi se mogla odrediti principima kritički usmjerenog aktivizma i socijalne konstruktivnosti. Naprotiv, bh. muzeji su danas svedeni na čuvare identiteta zajednice i nijeme svjedoke proteklog rata u ozračju ideje *bosanskosti* i bosanskog identiteta; nema sumnje da je time njihova društvena zadaća minimizirana, redukovana na objekt projekcije

državotvorne ideologije. Ovakva ideološka percepcija muzeja dovela je, između ostalog, i do njegove propasti – u sukobu vladalačkih elita, interes za kulturu je marginalan, nominalan, eksploatorski. Suprotno popularnom mišljenju, ideološka instrumentalizacija muzeja neće ni spasiti: dokaz su nemušti pokušaji protesta koje smo viđali u medijima proteklih mjeseci. Tako se na studentskim protestima govorilo o *nestanku naroda* kao posljedici nestanka svijesti o vlastitoj historiji inkorporiranoj u muzej, a predsjednik Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu izjavljuje²: „Pozvali smo studente da daju podršku Muzeju i da pošaljemo poruku da nećemo dozvoliti agresorima da uništavaju naše institucije kulture, jer kada nam unište kulturu, uništili su i narode Bosne i Hercegovine. Ne smijemo dozvoliti da agresori iz '92. godine nastave da nas uništavaju i danas. Iako su bez posla i bez nade, želimo poručiti da je mladim ljudima stalo do ovakvih stvari.”

Naracija koja zaziva protekli rat i agresiju na BiH samo cementira ideološku zazidanost muzeja: postala je već floskula lamentirati nad činjenicom da je Zemaljski muzej BiH preživio Drugi svjetski rat, agresiju na BiH, ali ne i sadašnje haotično političko stanje. Jedan od portala na dan zatvaranja Muzeja izvještava³: „Aktuelni i ratni direktori Zemaljskog muzeja, Adnan Busuladžić i Enver Imamović, danas su zamolili prosvjednike da dozvole zakucavanje glavnog ulaza kako bi svijetu bila poslana poruka o teškoj situaciji u kojoj se muzejska institucija koja svoja vrata nije zatvorila ni tokom agresije na BiH i Sarajevo, našla danas”. Poplava ostrašćenih tekstova intelektualaca zgađenih nad tragičnom sudbinom muzeja samo je simptom panike, logične reakcije u okolnostima kada čak ni monumentalne državne institucije kulture, čuvari vladajuće ideologije, tu ideologiju ne mogu podnijeti, od nje ne mogu prosperirati. Percepcija propasti muzeja upravo zato u medijima poprima tako apokaliptične tonove, jer njihova propast označava i nemoć kulture

1) Institucijama od posebnog značaja za državu smatraju se: Zemaljski muzej BiH, Historijski muzej BiH, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti, Umjetnička galerija BiH, Kinoteka BiH, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, te Biblioteka za slijepe i slabovidne osobe.

2) www.klix.ba/vijesti/bih/blizu-hiljadu-studenata-izrazilo-revolt-zbog-zatvaranja-muzeja-i-zatrazilo-ostavke/121004093

3) www.radiosarajevo.ba/novost/91336/sramotan-kraj-zemaljskog-muzeja

da se izbori sa ideološkim u sebi. Prigovori sa stanovišta kapitala, argumentacijska linija mnogih žurnalista-analitičara, navode na pitanje: kako zahtijevati od muzeja i njegovog menadžmenta prijeko potrebni elan i entuzijazam kada uposlenici ne mogu dobiti nikakvu naknadu za svoj rad? S druge strane, sami uposlenici kao mantru ponavljaju tvrdnju da nijedan muzej ne može opstati na komercijalnoj osnovi. Zatvaranjem muzeja zgroženi intelektualci i drugi dušebrižnici u tom pogledu predlažu postepenu komercijalizaciju i okrenutost turizmu kao izvoru prihoda, što je u potpunoj suprotnosti sa onim težnjama da muzej bude čuvar identiteta i tradicije BiH. Zašto? Zato što je takvo svodenje muzejske djelatnosti na mamac za turiste punih džepova, brendiranje kulturnih vrednota i njihovo preobličjenje za (uvijek promjenljive) norme tržišta, neuspješno plasiranje i prodavanje imidža Bosne i Hercegovine. Kultura pretvorena u tek jedan od tržišnih proizvoda nije ništa manje ideologizirana nego u pogonu proizvodnje identiteta – te ni kao takva neće moći ponuditi istinske vrijednosti.

Institucija kulture koja svoju podređenost finansijskom patronatu države manifestira kroz manično uvjeravanje javnosti da je vrijedna upravo zbog svoje simboličke uloge u utvrđivanju državne ideologije, govori o bolećivosti same kulture. Potrebno je preispitati idejni koncept na kojem počiva muzejska djelatnost u BiH, potrebno je postaviti šokantno pitanje: kakva je to kultura koja – poput bolesnika na aparatima za održavanje života – ovisi o državnoj samilosti? Nije li takva kultura sterilna, nesposobna da u pitanje dovede principe na kojima počiva društvo? Nije li kastrirana od subverzije? U takvim okolnostima, u unakrsnoj vatri frcajućih optužbi potcrtanih lamentiranjem, ne ostavlja se međuprostor za kreativno djelovanje, za inovativne projekte, za budućnost muzeja.

Elitizam kao diktatura struke

U traganju za uzrocima sadašnjeg stanja potrebno je posvetiti barem podjednaku pažnju i unutrašnjim mehanizmima muzeja koji su zakazali, čini se, baš kad i vanjski splet činilaca muzejske djelatnosti. Problem koji se može označiti kao muzejski elitizam prije svega se ogleda u monumentalističkoj nedostupnosti muzeja, u njegovoj (sad i doslovnoj) zatvorenosti za javnost, u općoj povučeniosti iz domene aktuelnog, iz opće kulturne događajnosti, u svodenju muzeja na stovarište artefakata. Muzeji u BiH su žrtve diktature struke. Istina, suština muzejske djelatnosti jest skladištenje, arhiviranje, čuvanje, konzervacija vrednota kulture

/ kultura. Međutim, kakva je poenta svega toga ukoliko sadržaji ostaju skriveni među zidovima, u depoima, zaboravljeni? Projekti muzeja ovog tipa, a takvi su svi muzeji u BiH osim zavičajnih, vrlo su često zatvoreni za javnost, orijentirani na usku grupu stručnjaka i znanstvenika, do te mjere da bi se moglo reći da muzej pripada historičarima i kustosima, a rezultat njihovog rada se javnosti tek prezentira dvominutnim *kulturnim* blokom tv-vijesti ili kratkim tekstom u *kulturnom* dodatku dnevnih novina. Ilustrativan je primjer jednog u nizu takvih projekata, *Trideset priča o predmetima iz Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine*⁴. Na prvi je pogled veoma dosjetljivo koncipiran: učesnici radionice *uz svako slovo abecede odaberu predmet koji počinje tim slovom, te za isti sastave priču. Ideja nije bila da priče o predmetu budu isključivo naučnog sadržaja. Cilj je bio da se na svjetlo dana iznese neobična priča ovih predmeta, odnosno da se da prostora osobnim asocijacijama i sjećanjima (iz djetinjstva) učesnika*. Ovaj neobični individualni *zahvat* nad historijskim artefaktima prijeti da destruiira monumentalističku normu u kojoj se historijski relevantnim smatraju samo ratovi, vojskovođe, političke turbulencije; gotovo da se približava Ničeovom arhivarskom konceptu historije. Međutim, kada vidimo da su kreatori ove *osobne enciklopedije* pomno odabrani kustosi i kustosice, studenti i studentice historije umjetnosti, pada u vodu cijela priča o osobnosti historije, o važnosti individue, jer je elitizam struke očuvan, otvorenost još jednom osujećena.

Institucija kulture vrijedna zbog svoje simboličke uloge u utvrđivanju državne ideologije?

U svojoj inspirativnoj knjizi *The Participatory Museum*⁵ autorica Nina Simon zaziva viziju muzejskog eksponata koja bi se, promatrana iz bh. konteksta, mogla označiti kao utopijska: *Zamislite da ne gledate neki objekat zbog njegovog umjetničkog ili historijskog značaja nego zbog njegove sposobnosti da rasplamsa razgovor. Svaki muzej ima artefakte koji prirodno inspiriraju socijalna iskustva. To može biti starinski šporet koji potiče posjetitelje da podijele sjećanja na bakinu kuhinju ili pak interaktivna platforma u kojoj se ljudi kooperativno mogu prepustiti čarima igre. To bi moglo biti i umjetničko djelo sa suptilnim efektom iznenađenja na koje posjetitelji oduševljeno ukazuju jedan drugom, ili uznemirujući historijski prizor o kojem žele međusobno diskutirati. To bi mogla biti čak i pištaljka voza koja poziva posjetitelje da se pridruže vožnji ili edukacijski program koji ih poziva da se međusobno takmiče.*

4) www.kunsthalle-berlin.org/Sarajevo/Alphabeth/Inventory_x.html

5) C:\Documents and Settings\Puls\Desktop\N. Simon, The Participatory Museum, dostupno na <http://www.participatorymuseum.org>

Naglašeni *potencijal* muzejskog eksponata je kroz spomenuti projekat Historijskog muzeja bar *mogao* biti ostvaren. Međutim, ustrojstvo najvećeg broja izložbi i postavki bh. muzeja potpuno ga onemogućuje. Još jedan primjer za analizu je i izložba o Andrićevoj diplomatskoj karijeri⁶, nedavno otvorena u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti. Čini se da ova izložba samo doprinosi utisku izrazite neinventivnosti i sterilnosti ove institucije. Naime, postavka *sadrži 34 arhivska dokumenta koja Andrića prate kroz diplomatsku službu u kojoj je proveo 21 godinu, te posjetioci mogu vidjeti fotografije diplomatskih predstavništava Kraljevine SHS / Jugoslavije u kojima je radio, počevši od Vatikana 1920. godine, potom Bukurešta, Rima, Pariza, Madrida, Brisela, Marseja, Ženeve i sve do Berlina 1941. godine*. Orijentirana isključivo na vizuelni aspekt, ova izložba teško da može ponuditi artefakte u funkciji *socijalnog objekta* kako ga tumači Nina Simon⁷. U ozbiljnoj, gotovo svečanoj atmosferi muzejskih izložbi u bh. muzejima, posjetitelj je osuđen na to da bude nijemi posmatrač, konzument izloženog sadržaja bez mogućnosti da ga u okviru muzeja interpretira, komentira i diskutuje o njemu. Ovaj interpretativni aspekt je naročito potentan u slučaju Ive Andrića, čije je djelo razapeto između ideološki motiviranih hvalospjeva i minimiziranja, sa posebnim naglaskom upravo na njegovoj diplomatskoj karijeri koju mnogi tumači zauzimaju kao stratešku poziciju za svoje stavove. Pozitivan protuprimjer u ovom smislu možemo naći u Zavičajnom muzeju Travnik čija Rodna kuća Ive Andrića gaji relaksirano poticajno okruženje, prirodno lokalnom muzeju, a njegova stalna postavka redovito osvježava predstavljачko-performativnim sadržajima. Iako u podjednako lošem ekonomskom položaju, Rodna kuća Ive Andrića ima probitačnu i konstantnu djelatnost, što se ne može reći za najveći i najznačajniji muzej književnosti u BiH, čija je svakodnevna aktivnost gotovo nevidljiva. Ukoliko se da suditi na osnovu nekoliko tekstova koji cirkuliraju turističkim Internet-portalima, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti posjetiocyte mami blagom kao što su nalič-pero i naočari Ive Andrića, te radni sto Silvija Strahimira Kranjčevića koji je dio stalne postavke. Evidentno banaliziranje istinskog bogatstva koje ovaj muzej čuva u svojim arhivima nije tek odraz izuzetno loše internetske prezentacije, nego i dugotrajnog procesa redukcije institucije muzeja na primamljive artefakte turističke vrijednosti. Prisivajanje simboličkog kapitala koje vrši ova, ali i preostalih šest institucija *od državnog značaja* nužno uspostavlja hijerarhiju između njih i manjih lokalnih muzeja čija je aktivnost – s obzirom na okolnosti u kojima djeluju – možda i vrednija, ali se zbog manje

važnosti u ideološkom sistemu vrijednosti zanemaruje uprkos mogućnosti da se budućnost muzejske prakse nalazi upravo u njihovom razvoju.

(Samo)osvještenje muzeja

U eseju⁸ koji istražuje statute muzeja savremene umjetnosti u zemljama bivše Jugoslavije, Petja Grafenauer Krnc se poziva na institucionalnu teoriju Georgea Dickiea: „Područje umjetnosti je, da to kažemo jednostavno, određeno vlastitim institucionalnim okvirom. (...) Jedna je određena institucija stekla poseban, dominantan položaj unutar svijeta umjetnosti: muzej. Možemo reći da muzej često, na neki metonimijski način (kao pars pro toto čitavog sustava) predstavlja svijet umjetnosti. Ta mu je ključna uloga dodijeljena zbog njegova položaja u hijerarhiji sustava, zbog raznolikosti njegovih aktivnosti, mogućnosti i struktura i zbog njegove uloge u izboru i regulaciji područja umjetnosti. Muzej se nalazi na vrhu piramide javnih prostora (pod tim mislim sve prostore, fizičke jednako kao i institucionalne, na kojima je umjetnost javno izložena). Puko fizičko prisustvo djela u muzejskom je prostoru samo po sebi potvrda da rad nije samo umjetničko djelo, nego umjetničko djelo sa specifičnim kvalitetama, vrijednima suočavanju s njima temeljitije”. Muzej je, dakle, po ovoj teoriji⁹, ustoličen na vrh institucionalne proizvodnje umjetničkih vrijednosti, kao jedna od *društvenih institucija koje stvaraju umjetničko djelo iz pukog komada, a te institucije sačinjavaju šira javnost, umjetnici, kupci, vlasnici galerija, kritičari, kustosi – to jest, umjetnički svijet*. U širem smislu, muzej svojom djelatnošću generira i skalu ukupnih društvenih vrijednosti jedne kulture, a takva svijest može se steći jedino dubljim uvidom u suštinu muzeja koji u bh. kontekstu nedostaje. Poimanje muzeja isključivo u okvirima tradicije rezultira njegovom redukcijom na dva plana: vanjskom, koji ga ideološki funkcionalizira u *čuvara identiteta*, te unutrašnjom, fahovskom, koja odbija narušiti diktaturu struke i otvoriti muzej novitetima, čuvajući njegov devetnaestovjekovni ustroj *stovarišta artefakata*. Neriješeni pravni status muzeja zato nije uzrok, nego posljedica niza složenih problema koji generiraju ne samo nepostojanje jedinstvene kulturne politike, nego generalno nerazumijevanje kulturnih mehanizama u društvenoj zajednici.

Neriješeni pravni status muzeja posljedica problema koji generiraju generalno nerazumijevanje kulturnih mehanizama

6) www.abrasmedia.info/content/u-sarajevu-otvorena-izlozba-ive-andrica-1920-1941

7) C:\Documents and Settings\BPuls\Desktop\BN. Simon, The Participatory Museum, dostupno na <http://www.participatorymuseum.org>

8) www.zarez.hr/clanci/potruga-za-muzejima-suvremene-umjetnosti-u-bivsoj-jugoslaviji

9) www.zarez.hr/clanci/potruga-za-muzejima-suvremene-umjetnosti-u-bivsoj-jugoslaviji

Upravo zato bi prvi korak morala biti reevaluacija tradicionalnog koncepta muzeja i raskidanje sa državotvornim narativima koji inhibiraju usvajanje te (za naše društvo) nove percepcije njegove uloge i razvoja. Muzej kao metonimija kulture u bh. kontekstu signficira kulturnu bolećivost, te ove riznice artefakata i same postaju artefakti jednog davno prošlog vremena: muzej se mora osavremene-

nuti, otvoriti, ponijeti perjanicu kulturne transformacije našeg učmalog prezenta. U kulturnoj dekadenci kojoj svjedočimo, potrebno je osvijestiti da zatvaranje muzeja nije tek stavljanje katanca na njegova vrata, već poodavno započeti proces čije bi posljedice po društvenu zajednicu mogle biti nesagledive.

O AUTORICI:

Završila prvi ciklus studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, Odsjek za književnosti naroda BiH i bosanski, hrvatski, srpski jezik. Trenutno na post-diplomskom studiju. Objavljivala kritičke ogledе u časopisima (sic!) – časopis za po-etička istraživanja i djelovanja (www.sic.ba) i AKT – Alternativna književna tumačenja (www.akt.ba). Živi u Brezi.

Učinkovita ideološko-financijska sprega svjetovnih i duhovnih vlasti u BiH učinila je muzeje nekorisnim, ako ne i nepoželjnim

Pri pomenu riječi *muzej* nerijetko se čovjek zatekne da pomisli na brdo arheoloških eksponata u kakvoj trošnoj zgradi u koju već i sam ulazak predstavlja opasnost da, zajedno sa eksponatima prekrivenim prašinom, i sami postanemo istorija. Na svu sreću, muzeji su mnogo više od toga. Raznovrsnost muzeja u svijetu je ogromna kao i njihov značaj. Muzeji predstavljaju nosive stubove svakog društva s obzirom da se u njima nalaze brojni materijalni dokazi iz raznih etapa njegovog razvoja. Oni su, ili bar mogu biti, pouzdani svjedoci vremena u kojem smo živjeli i u kojem živimo. Bez obzira o kojoj vrsti muzeja je riječ, to su mjesta gdje materijalno postaje duhovno, gdje čovjek na osnovu viđenog stvara svoju sliku svijeta.

Socijalni karakter muzeja je takođe neupitan, s obzirom na to da su to mjesta gdje se ljudi okupljaju, upoznaju, komentarišu viđeno i komuniciraju zaključeno, ili čak dogovaraju buduću saradnju. Na takvim mjestima ljudi lakše stupaju u kontakt zato što se podrazumijeva zajednička naklonost, koja postaje povod za razgovor i diskusiju. Bilo da se radi o istoriji, nauci ili umjetnosti, posjetioci muzeja imaju priliku da komuniciraju na osobit način u posebnom ambijentu.

Muzej vrši i ulogu medija. Mnoge izložbe u muzejima su upravo nastale da bi javnosti poslale određenu poruku. Nekad je ta poruka

Zbog čega su, s promjenom ideologije, muzeji zanemareni kao ideološki instrument?

veoma jasna a ponekad se ostavlja posjetiocima da razmisle i sami dodu do sopstvenih zaključaka. Muzej tako može biti u službi interesa određenih marginalizovanih i diskriminisanih skupina unutar društva, što može doprinijeti borbi

protiv predrasuda i neravnopravnosti. Takvi su muzeji na primjer *Schwules Museum* u Berlinu i *GLBT History Museum* u San Francisku.

Međutim, postoji i druga strana medalje. Poruke koje muzeji prenose ne moraju uvijek biti emancipatorne. Budući da su u svakom pogledu od ogromnog značaja za društvo, muzeji mogu postati, a često i postaju, instrumenti implementacije ideologija i negativnih

diskursa. Proleterskim rječnikom rečeno, muzeji su fabrike gdje se od sirovina u vidu eksponata proizvode ljudska svijest i saznanja o ovom svijetu. Istina i objektivnost bi trebale biti najvažnije odlike muzeja, ali šta ako su *istina* i *objektivnost* zapravo pažljivo *odabrane* za svrhe određene ideologije i svijest se kreira manipulacijama?! Ne bi bilo neophodno kreirati nikakvu laž, potrebno je samo izostaviti određene elemente istine ili ih postaviti u određenoj kombinaciji, te ljudima omogućiti da sami donose željene *objektivne* zaključke. Upravo ovakvim načinom rada mnogi su muzeji postali ideološki instrumenti, baš kao i mediji, ili bogomolje.

I u bivšoj Jugoslaviji su muzeji bili vrlo moćan i rado korišten instrument. Međutim, danas su njihovu ulogu preuzele bogomolje, odnosno tri dominantne religijske institucije koje se pokazuju kao najefikasnije sredstvo uspostavljanja i održavanja ideologijske hegemonije. Zašto su religijske institucije postale glavni ideološki instrumenti u današnjem društvu? Zbog čega su, s promjenom ideologije, muzeji zanemareni kao ideološki instrument?

Ideološki zaokret

U SFRJ se religija smatrala privatnom stvari svakog građanina i potencijalnim izvorom podjele i sukoba – što se nažalost pokazalo tačnim – i crkve bile izolovane od državnih institucija, naročito onih obrazovnih. Tadašnjoj vladajućoj strukturi crkva nije ni pod kojim okolnostima mogla biti instrument za širenje ideologije, pa su tu ulogu preuzeli muzeji, što je možda jedan od razloga što je u „onom sistemu” vođeno više računa o tim obrazovno-kulturnim institucijama. S ciljem kreiranja i održavanja kolektivne svijesti nastali su brojni muzeji posvećeni bitkama Drugog svjetskog rata i nastanku FNRJ, odnosno SFRJ, ali nisu *svi* muzeji bili u službi promovisanja vladajuće ideologije. Tadašnje vlasti su vodile brigu i o njima, jer njihovi diskursi nisu bili suprotstavljeni vladajućoj ideologiji. Takav primjer predstavlja i Zemaljski Muzej u Sarajevu, nastao za vrijeme austro-ugarske vladavine i opstao do 2012. godine. U periodu 1945.–1991. u Bosni i Hercegovini su mnogi muzeji i utemeljeni, na primjer Muzej grada Zenice, Historijski muzej, Muzej Hercegovine u Trebinju. Za politički i akademski napredak nije bilo poželjno isti-

cati pripadnost bilo kojoj religiji, u nadi da će u skorijoj budućnosti religije postati stvar prošlosti.

Nasuprot tim očekivanjima, stvar prošlosti je postala SFRJ: iskopane su ratne sjekire, a s njima su se religije infiltrirale u svaku poru našeg života. Mnogi muzeji, bar u Bosni i Hercegovini, pre-

U rebalansu, čudnom igrom slučaja izglasanom u toku predizborne kampanje, muzeja uopšte nema

pušteni su sami sebi, osuđeni na propast, a neki su i promijenili ime, jer je u društvu zavladao anti-socijalistički diskurs (baš kao i u drugim zemljama u kojima je došlo do pada komunizma / socijalizma). Tako je i Muzej revolucije BiH, nastao u Sarajevu 1945. godine, 1993. godine preimenovan u Historijski muzej BiH. Jedna ideologija je zamijenjena drugom, a za tu novu (koju nije lako ni imenovati, jer se nacionalizam čini suviše nepreciznim terminom) muzeji nisu dovoljno efikasna alatka. Pa je muzeja sve manje a vjerskih objekata sve više. Mediji i bogomolje dovoljno dobro odraduju svoj posao u službi ideologije i kreiranju (ne)svijesti stanovništva, pa vlasti nemaju potrebe za muzejima gdje se kroji svijest po mjeri vlasti. A niti nekim drugačijima.

Da je zaista tako potvrđuje i izjava radnika muzeja u Trebinju po kojoj su arheološke iskopine u muzeju u boljem stanju od same zgrade muzeja. Da se ne šali potvrdili su i snimci dotične zgrade prikazani u prilogu jedne od režimskih televizija. Ni Muzej savremene umjetnosti u Banjaluci nije u puno boljem položaju. Ne bi mu pomoglo ni da je je Noć muzeja 365 puta godišnje; naproiv, i tu je posebnu noć neki zlonamjerni posjetilac iskoristio da ukrade jedan od devet crteža Vesne Perunović.

Vlada Republike Srpske istovremeno izglasava novi nacrt budžeta u kojem su izdvajanja za vjerske organizacije povećana 17 puta! Naime, prema rebalansu budžeta Republike Srpske za 2012. godinu, budžetska sredstva namijenjena vjerskim i etničkim organizacijama i udruženjima povećana su sa 300 000 KM na vrtoglavih 5 390 000 KM. Rebalans je, čudnom igrom slučaja, izglasan baš u toku predizborne kampanje. U njemu muzeji, kao stavka, uopšte ne postoje.

Izgubljena bitka

Sve su prilike da su muzeji izgubili bitku s bogomoljama. Kao mjesto za prosvječavanje, vlastima nisu potrebni, jer kome još treba prosvječen narod? Muzeji kao mjesta indoktrinacije jednostavno nisu privlačni. Nisu dovoljno eksplicitni, čak ni kad manipulišu istinom. Bogomolje, međutim, jesu. I direktne i eksplicitne. U zemlji u kojoj je vjera temelj identifikacije i diferencijacije, vjerske zajednice mogu srušiti ili dovesti na vlast određene političke strukture. Kome onda treba prašnjavih muzejskih postavki koje, čak i kad potajno indoktriniraju, nikad ne nude jasne i precizne upute za koga glasati?

Dobar komad posla je tako već urađen. U trenutku pisanja ovog teksta tek se nekolicina ljudi u Banjaluci zgraža pri pomenu na aktuelnu inicijativu Studentskog parlamenta da se u kampusu banjalučkog Univerziteta sagradi crkva. Muzeji u BiH će od čuvara prošlosti polako postajati prošlost.

O AUTORU:

Autor je student četvrte godine Filološkog fakulteta Univerziteta u Banjaluci, Odsjek za engleski jezik i književnost. Iako je na studiju jezika, dio studija posvećuje proučavanju socijalnih tema kroz izborne predmete kulturološke studije, tekstualne analize i sl. (Svi ostali podatci suvišni, odnosno primjereniji rubrikama tipa Usamljena srca)

Ovdašnji su intelektualci mlako reagovali na pogoršanje stanja u kojem se nalaze državne institucije kulture

Društveno-politička situacija Bosne i Hercegovine se itekako odrazilo i na polje kulture. Većina kulturnih institucija, naročito onih od državnog značaja, egzistencijalno je duboko ugrožena, na što ukazuje i zatvaranje Zemaljskog muzeja, najstarije institucije kulture u Bosni i Hercegovini. A sličnu sudbinu su iskusili, ili bi to mogli, i Umjetnička galerija BiH, Kinoteka BiH, Historijski muzej... Sa kulturnološkog stanovišta ovakva situacija u državi može se protumačiti kao potpuna kriza kulture u kojoj se mogu nazrijeti svi faktori koji su utjecali na stvaranje postojeće društvene klime (od političke i ekonomske do dekadencije kulture generalno).

Tako u državi. A u društvu pak malo ko mari za ono što se dešava institucijama kulture, što potvrđuju činjenice da se na organizovanim protestima povodom zatvaranja muzeja pojavio iznimno mali broj ljudi, da su ljudi iz kulture i akademska zajednica rijetko javno reagovali i da je sve bilo jako slabo medijski popraćeno. Čini se da samo tri mjeseca nakon zatvaranja Zemaljskog muzeja niko više ni

Niko ne proziva odgovorne za ovakav tretman kulturnih institucija

ne razmišlja o njegovoj *situaciji*. Ako je nezainteresovanost tzv. šire javnosti i objašnjiva, misteriozno je – ili barem tako izgleda – zašto se o ovom pitanju oglasio tako mali broj ljudi iz kulturnih, akademskih i intelektualnih krugova. Naročito s obzirom na to da kod nas intelektualni radnici inače vrlo rado daju mišljenja, iznose stavove, komentiraju i analiziraju sve što znaju, a i ono što ne znaju. Kako to da su ovo manje-više prećutali?

Stereotipi i opšta mjesta

Kako bismo bolje shvatili ulogu intelektualca u društvu, poslužićemo se Saidovom definicijom¹ po kojoj se specifična uloga intelektualca u društvu ne svodi na bezlični profesionalizam i kompetentnost člana neke klase koji brine isključivo o svome poslu. Intelektualac je pojedinac obdaren „sposobnošću da predstavlja,

utjelovljuje i artikuliše određenu poruku, pogled, stav, filozofiju ili mišljenje prema javnosti i zarad nje”. Ova uloga ne može biti potpuna ili realizirana bez osjećaja da je intelektualac neko čiji položaj zahtijeva da potakne neugodna pitanja, suprostavi se ortodoksiji i dogmi, a ne da ih proizvodi. Dakle, intelektualac bi trebalo da preispituje, provocira, analizira i daje dijagnoze i moguća rješenja postojećih situacija.

U ovdašnjim prilikama, međutim, najčešće se dešava da intelektualac ne reaguje, prešućuje ili ne iskazuje zainteresovanost za javnu kritiku; očito je odsustvo reakcije na istinske probleme, ili dobijamo tek vrlo klišeizirane i stereotipne reakcije na naoko značajna zbivanja koja se kasnije pokažu krajnje trivijalnim i nebitnim. U medijima se da primijetiti i to da se o svim mogućim društvenim pitanjima propituje tek mali broj uvijek istih pojedinaca. Ilustracije radi, s obzirom da je primjera poprilično, čini se da mi nemamo niti jednog doktora psihologije do Ismeta Dizdrevića.

Jedan od rijetkih intelektualaca i akademika koje se oglasio povodom zatvaranja Zemaljskog muzeja bio je profesor Besim Spahić. Profesor Spahić kaže² da je ovo jedna od najvećih katastrofa koja se mogla desiti jednom društvu. „Mi jednostavno propadamo i idemo retrogradno u nepovrat. Nemamo nikakvog sopstvenog subjektiviteta ni sopstvene vizije samih sebe – ni kao država, ni kao grad, ni kao općina, ni kao entiteti ili kantoni”. Ova ozbiljna konstatacija, međutim, po meni ne govori ništa. Doima se kao niz stereotipnih rečenica koje pojedini akademici prečesto upotrebljavaju da dijagnostiraju stanje tako da ne govore ni o uzrocima ni o posljedicama, a pogotovo ne o rješenjima konkretnih situacija. Zamislimo li se nad profesorovom izjavom, možemo zaključiti da bez sopstvenog subjektiviteta i vizije samih sebe, zatvaranjem ove institucije nismo ni doživjeli nikakav gubitak. I tu bi valjda trebalo da bude kraj priče. Međutim, priče zapravo ni nema. Izjava o zatvaranju muzeja kao jednoj od najvećih katastrofa koja se može desiti jednom društvu ostaje bez obrazloženja, ostaje opšte mjesto po kojem je društvo

1) www.odjek.ba/index.php?broj=19&id=01

2) www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/115592-Besim-Spahic-Zatvaranje-Zemaljskog-muzeja-najveca-katastrofa-koja-mogla-desiti.html

samo krivo za ono što mu se dešava, pri čemu se ne uzima u obzir ni kontekst ni vrijeme, a ni činjenica da društvo čine pojedinci među kojima bi intelektualci trebali da igraju vrlo značajnu ulogu. Gdje bi recimo pozicija koju ima pomenuti profesor svakako trebala da utječe i doprinosi, ako ništa, bar kritičkom promišljanju i analizi društvene stvarnosti. Neproizivanje odgovornih za ovakav tretman kulturnih institucija, izostanak precizne kritičke dijagnoze, prepuštanje nekakvom fatalističkom tumačenju društvene zbilje uz pribjegavanje apstraktnom prozivanju *vlasti* koja se tako doima kao viša sila, a ne sistem ustanova čije su nadležnosti precizno definisane i čiji službenici imaju lako utvrdljiva imena i prezimena – sve ovo se može tolerisati kao sadržaj neformalnih razgovora u privatnoj, ali u javnoj sferi to je samo još jedan primjer stereotipnog promatranja društvene zbilje, što nikako ne doprinosi rješenju problema ili bar inovativnijem pogledu na situaciju.

Profesori–proizvođači

Otkud uvriježenost pasivnosti kod ovdašnjih intelektualaca? Možda se odgovor krije u ulogama koje profesori, kao skupina najčešće

poistovjećivana s intelektualcima, igraju još od prošlog režima, s tim što je sada, u skladu sa zahtjevima tržišta, profesor–političar postao profesor–poduzetnik. Profesor–političar se zaklanjao iza lažne komunikacije *baze i nadgradnje, nauke o svom narodu*, a sada se profesor–poduzetnik zaklanja iza lažne komunikativnosti (*ponuda–potražnja*) na tržištu naučnog rada izražene u indeksima citiranosti. I u jednom i u drugom slučaju na djelu je od života odsječeno, nesocijalizirano znanje, odnosno isključenje „*društvene forme znanosti* koja u modernom dobu predstavlja sam obrazac demokratičnosti” i na taj način prepreku „*obrazovanju otvorene zajednice javne debate, kritičke argumentacije i slobodnih istraživanja*”. (Vlaisavljević³, 2002: 47). Naša akademska elita se javnim prostorom puno više služi u cilju samopromocije, napadanja svojih kolega, prebacivanja krivnje za određene pozicije itd., nego li za iznošenje mišljenja i kritičkih stavovova. Ako je vjerovati zapažanju Ortege y Gasset da se na osnovu stvari na koje čovjek obraća pažnju može zaključiti o kakvom se čovjeku radi, naši su intelektualci mnogo više privatni no javni.

Vlast se doima kao viša sila, a ne sistem ustanova preciznih nadležnosti

LITERATURA :

Said, E., Predstavljanje intelektualaca, *Odjek, jesen 2009.*

O AUTORICI:

Diplomirala na Odsjeku za sociologiju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Trenutno na Odsjeku za rodne studije Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu priprema magistarski rad na temu Univerziteti u Bosni i Hercegovini i rodno pitanje: reprodukcija ili prevazilaženje patrijarhalnih obrazaca. Pripravnički staž obavila u organizaciji udruženja Obrazovanje gradi BiH. Polje interesovanja: društvena i politička pitanja u BiH, posebno rodna pitanja i sociološki i kulturni fenomeni.

3) www.odjek.ba/index.php?broj=06&id=26

HAGADA U SARAJEVO, HAGADA IZ SARAJEVA?

DENIS ČUSTOVIĆ

Natezanja oko sudbine Hagade u zatvorenom Zemaljskom muzeju zamagljuje činjenicu da tu neprocjenjivu vrijednost naše društvo smatra bitnom samo kao kuriozitet za turiste

Kada je Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine početkom oktobra 2012. godine kapitulirao pred lošom finansijskom situacijom i nemarom nadležnih organa vlasti, iza vrata ove najstarije i najznačajnije kulturne institucije u državi ostali su dobar dio naše bogate historije i veliki broj podsjetnika na bližu i dalju prošlost ovih prostora. Jedan od takvih *podsjetnika* je i nesumnjivo najznačajniji eksponat Zemaljskog muzeja BiH, čuvena Sarajevska hagada, jevrejski iluminirani kodeks koji potiče iz srednjovjekovne Španjolske. Ovaj sefardski rukopis ima status nacionalnog spomenika Bosne i Hercegovine i neprocjenjiv historijski značaj, a što se tiče materijalne vrijednosti ove jedinstvene knjige, iako zvaničnih procjena i vjerodostojnih brojki u stvari nema, nerijetko se spominje cifra¹ od vrtoglavih milijardu i dvjesto miliona američkih dolara. A još češće čujemo da je njena vrijednost zapravo – *neprocjenjiva*. Bilo kako bilo, neosporno se radi o najvrjednijem pokretnom kulturnom blagu u Bosni i Hercegovini.

Sama riječ *hagada* na hebrejskom znači *priča*. Riječ je o knjizi koja govori o tome kako su se Jevreji spasili od egipatskog ropstva, ali Hagada sadrži i motive i priče vezane za jevrejski praznik Pesah. U svijetu postoji nekoliko Hagada, a ono po čemu je sarajevska posebna, i po čemu se ističe u odnosu na ostale, iznimno su bogate ilustracije, te činjenica da njena priča počinje od postanka svijeta, dok u drugim Hagadama priča počinje izbjavljenjem Jevreja iz Egipta. Tačan datum i precizna lokacija nastanka, kao ni autor ove knjige, nisu poznati. Ali jest poznato da je Sarajevska hagada nastala u Barseloni, početkom 14. stoljeća, i da je njen put do ovih prostora započeo velikim progonom Jevreja s Pirinejskog poluotoka. Neko vrijeme se nalazila u Italiji, a u Sarajevo dospjeva krajem 19. stoljeća, da bi je davne 1894. godine stara sarajevska jevrejska porodica Kohen prodala Zemaljskom muzeju BiH, gdje

se ova veličanstvena knjiga nalazi i dan-danas. Njen sadržaj je ispisan krasnopisom na prerađenoj i istančanoj koži, u periodu kada se papir još uvijek nije masovno koristio. Ova izuzetna rukopisna knjiga broji ukupno 142 pergamentska lista, od kojih su neki ispisani krasnopisom, neki iluminirani, a neki, opet, potpuno prazni. Uvezani su u tabake od po osam ili dvanaest stranica. Malo je poznata činjenica da Sarajevska hagada sadrži i dodatak sa pjesmama, koji ima veliku važnost za jevrejsku književnost općenito.

Dok je Zemaljski muzej BiH još bio otvoren, originalna Hagada je javnosti bila dostupna svega četiri puta godišnje, dok je redovno bila izložena² njena replika. Osnovni razlog za to bili su nezadovoljavajući sigurnosni uvjeti u kojima se knjiga nalazi tokom izložbi, a što je opet uzrokovano – pogadate – teškom finansijskom situacijom. Prema riječima³ kustosice, gospođe Ane Marić, sigurnost nije i jedini problem – moderna tehnologija i osvjetljenje Muzeja, kao i klimatski uticaji, također mogu oštetiti knjigu.

No, sad kada je Muzej zatvoren i posjetioci ne mogu vidjeti originalnu Hagadu ni ta spomenuta četiri dana godišnje, nameće se pitanje – šta će se uopće desiti s njom?

Nastavak putešestvija – za i protiv

Ova tema je aktuelizirana kada je u javnost dospjela informacija⁴ da njujorški muzej Metropolitan nudi da od Zemaljskog muzeja BiH posudi Sarajevsku hagadu i da je od proljeća naredne godine

Hagada o Sarajevskoj Hagadi i dalje se raspreda: šta će se uopće desiti s njom?

1) www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Hagada-knjiga-sa-sudbinom-avanturiste-40875.html

2) <http://balkans.aljazeera.net/video/sarajevska-hagada-neprocjenjivo-blogo>

3) <http://balkans.aljazeera.net/makale/kako-je-sacuvana-sarajevska-hagada>

4) www.vijesti.ba/vijesti/bih/118974-Finci-Metropolitan-Muzej-ponudio-gostoprinstvo-sarajevskoj-Hagadi.html

uvrsti u vlastitu ponudu, sve do daljnjeg, odnosno dok njen vlasnik, trenutno zatvoren zbog problema s finansiranjem, opet ne počne s aktivnim, nesmetanim radom. Prema riječima⁵ predsjednika Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini, gospodina Jakoba Fincija, „međunarodna je praksa da se, kad se neki muzej zatvara ili je privremeno zatvoren, kao što je slučaj sa sarajevskim Zemaljskim muzejom, neki od eksponata daju sestrinskim organizacijama na daljnje izlaganje”. Gospodin Finci također smatra da bi posuđivanjem Hagade Zemaljski muzej mogao prikupiti značajna, prijeko potrebna finansijska sredstva, dok ovako skrivena od očiju javnosti, knjiga ne koristi nikome.

Posudba bilo kojem svjetskom muzeju, makar to bio i čuveni Metropolitan, tek je kratkoročno rješenje

No, ovdajšnje javno mnijenje uglavnom ne gleda pretjerano blagonaklono na ponudu poznatog američkog muzeja. Strahujući da bi loša finansijska situacija u kojoj se našao Zemaljski muzej BiH mogla postati trajni izgovor da se Hagada, kad jednom ode put New Yorka više nikada ne vrati u Sarajevo, gospodin Adnan Busuladžić, direktor Zemaljskog muzeja, kategorično odbacuje mogućnost ove posudbe. „Veliki muzeji svijeta, upravo jedan od ključnih načina njihove odbrane da materijal koji su uzeli iz Egipta, Grčke... ne mogu vratiti je nesređen politički, pravni, bezbjedonosni sistem u tom društvu i tim državama, zbog čega oni takva blaga ne mogu i, naravno, neće nikada vratiti”, tvrdi⁶ gospodin Busuladžić. Njegov stav dijele⁷ i profesor David Kamhi, koji smatra da je riječ tek o promišljenoj zamci s ciljem da se ovo djelo od svjetskog značaja udalji iz glavnog grada Bosne i Hercegovine, kao i profesor Enver Imamović, ratni direktor Zemaljskog muzeja, koji smatra da iza velikodušne njujorške ponude zapravo postoje određeni skriveni motivi.

Istaknuti član Jevrejske zajednice u BiH, gospodin Eli Tauber, smatra⁸ nečuvenim to što je ovaj artefakt jednostavno skriven od očiju javnosti, te podjednako apsurdnim to što ga je svojevremeno, dok je Muzej još bio otvoren, bilo moguće vidjeti tek četiri puta godišnje. „Zamislite da Mona Lizu možete vidjeti četiri puta godišnje?” I Boris Kožemjakin, predsjednik sarajevske Jevrejske općine, aktuelnu ponudu iz njujorškog Metropolitana smatra⁹ „obostranom korišću” i načinom da Sarajevsku hagadu vide

milioni ljudi, umjesto da ona bude pod ključem, daleko od očiju zainteresiranih posjetitelja.

Činjenica je da je Sarajevska hagada zbog svog iznimnog kulturno-historijskog značaja – za čitav svijet, ne samo Bosnu i Hercegovinu – i svoje unikatnosti, interesantna mnogima. I nije tajna da je, otkako se nalazi u posjedu Zemaljskog muzeja BiH, bilo više pokušaja krađe ovog artefakta, srećom mahom neuspješnih. To je svakako validan razlog za skepsu onih koji se protive posuđivanju Sarajevske hagade Metropolitanu – i zapravo bilo kojoj drugoj varijanti koja podrazumijeva premještanje Hagade van Zemaljskog muzeja i Sarajeva. Naravno, idealan scenarij bi bio da se konačno i zvanično utvrdi da je ovaj Muzej ustanova od državnog značaja, te da se on počne i tretirati kao takav. Uostalom, posudba bilo kojem svjetskom muzeju, makar to bio i čuveni Metropolitan, tek je kratkoročno rješenje, i privremena finansijska injekcija teško da bi bila dovoljna da se skinu daske s ulaznih vrata Muzeja ili obezbijedi njegovo dugoročno poslovanje. Istinsko (i manje-više jedino) rješenje za Zemaljski muzej, ponos kulturne baštine i naslijeđa BiH, jest da država i odgovorne više instance napokon uvide njegov značaj i pruže mu potrebnu i zasluženu podršku – prije svega finansijsku. To je vjerovatno i jedini način da Zemaljski muzej BiH ne samo nastavi s radom, nego i poboljša svoje sadržaje i uvjete.

Ali se onda postavlja jedno sasvim novo pitanje – za koga?

Suštinska nebitnost neprocjenjive vrijednosti

Da Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine ponovo otvori svoja vrata i originalna Sarajevska hagada bude izložena dvadesetčetiri sata dnevno, da li bi ta naša famozna Hagada zaista napokon postala nešto više od neshvaćenog kurioziteta i polovične relikvije, koju, eto, možemo pokazivati? Nažalost, vjerovatno ne. Niko ne spori da bi bila šteta da Hagada napusti Sarajevo, naročito ako bi ta posudba uistinu bila dugoročnog karaktera, ali – ruku na srce – prilična je šteta i to što je ovdje Hagada tek relativno zanimljivi, ali nedokučivi muzejski eksponat. Šteta je i to što su u ovom našem društvu muzeji tek nekakve vremenske kapsule za koje malo ko ima vremena i razumijevanja, i koji zanimanje javnosti pobude tek onda kada se na njihova vrata zakucavaju daske. A i tada tek na određeno, kratko vrijeme.

5) www.klix.ba/vijesti/kultura/metropolitan-muzej-ponudio-gostoprinstvo-sarajevskoj-hagadi/121202057

6) <http://balkans.aljazeera.com/tekstovi/hagada-ponuda-metropolitana-dijeli-javnost>

7) www.avaz.ba/vijesti/kultura/poruka-intelektualaca-jasna-ne-damo-hagadu

9) www.avaz.ba/vijesti/kultura/nova-borba-za-hagadu

Iako Hagada nesumnjivo jest najvrednije pokretno kulturno blago u Bosni i Hercegovini, njena je vrijednost i bilo kakva vrsta uticaja na društvo – gotovo nepostojeća. Nemar i ignoriranje, kako Muzeja, tako i same ove knjige, ne dolaze isključivo od vlasti, već i od nas, *običnih smrtnika* u čijem u životu čuvena Sarajevska hagada nije ništa bitnija od bilo kojeg stuba ulične rasvjete. Hagada ne bi trebala biti tek nešto što na papiru ima veliku materijalnu i historijsku

vrijednost, a u stvarnosti skoro nikakvu – ali je, nažalost, upravo tako. Zašto je onda bitno gdje se nalazi? Koliko ste je puta vidjeli u prostorijama Zemaljskog muzeja BiH – i koliko ste uopće puta posjetili ovaj muzej? Zapitajte se šta vama ova knjiga predstavlja, i koliko vam znači, i da li bi vam značila išta manje, ili više, da je sada u New Yorku, umjesto u glavnom gradu Bosne i Hercegovine.

O AUTORU:

Autor je student završne godine prvog ciklusa studija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, smjer Marketing menadžment. Pisac je i pjesnik, kao i blogger, iz hobija i ljubavi. Saradnju s Pulsom demokratije započinje početkom juna 2012. godine, a u oktobru iste godine u univerzitetskoj publikaciji „Žena/majka u vremenu rata: Bogatstvo vrela vrijednosti, dostojanstva, osjećajnosti, hrabrosti, mudrosti i plemenitosti žene/majke u Bosni i Hercegovini” objavljuje i tekst Mama. Jedno vrijeme aktivno piše i kratke tekstove za web-stranicu nargila.ba.

Istorijat Ars Aevija možda najbolje govori o sudbini koja čeka nacionalno neangažovanu kulturu u BiH

Na ulazu art depoa Ars Aevi istaknut je epigram *Ako tražiš pakao, pitaj umjetnika gdje je. Ako nema umjetnika, znaj da si u paklu.* Tu je misao, prije više od dvije stotine godina, izrekao pisac, matematičar i astronom Avigdor Pawsner. Godine 1993. umjetnik Dean Jokanović Toumin, rođen u Sarajevu, odlučuje svoju likovnu interpretaciju Pawsnerove metafore pokloniti tada tek osnovanom projektu Ars Aevi, te ona postaje moto budućeg (?) Muzeja savremene umjetnosti u Sarajevu. A te '92. ili '93. u Sarajevu je bilo mnogo više umjetnika i umjetnosti nego dvadeset godina kasnije. Projekat Ars Aevi nastao je upravo tada, kao revolt i kulturni protest protiv agresije na grad, kao nepristajanje na rušenje duhovnih vrijednosti jedne epohe. Iza latinskog *Ars Aevi* (umjetnost epohe) krije se anagram riječi Sarajevo.

Prije desetak dana obilježeno je dvadeset godina od otpočinjanja projekta Ars Aevi, ali muzeja savremene umjetnosti, iako je do sada trebao biti sagrađen, i dalje nemamo. Rekli bismo ništa čudno za naše prilike, uzme li se u obzir šta se na polju umjetnosti dogodilo samo u posljednjih godinu dana. Pitanje umjetnosti je ovdje zapravo pitanje institucija koje bi trebale afirmirati, ali i očuvati rad umjetnika. Prije godinu dana je zatvorena Umjetnička galerija

BiH. Bio je to prvi udarac, skoro i zaboravljen, jer Galerija je ponovo počela sa radom, ali su uslijedila nova zatvaranja i kontraverze. Zatvoren je Zemaljski muzej, a galeriji CeKa Charlame, smještenoj u Skenderiji, prijetila je deložacija. Konstantno stižu apeli uposlenika Historijskog muzeja, Muzeja književnosti i

Postojanje Zemaljskog muzeja i Muzeja savremene umjetnosti „ne služi nikome”, jer ne promovira interese ni pretenzije niti jedne nacionalne skupine

pozorišne umjetnosti, Kinoteke BiH itd. u kojima se skreće pažnja na to da su i oni pred zatvaranjem. Mediji su puni optuživanja na relaciji vlasti – direktori institucija; čak i međusobnih optuživanja umjetnika. Odgovornost se kao vruć krompir prebacuje s jedne na drugu stranu i prosječnim čitateljima vjerovatno više i nije jasno ko je za šta kriv. I zaista, koga kriviti za kliničku smrt kulturnih institucija u Sarajevu i BiH?

Vječiti depo

U ljeto 1989. godine, pred sam kraj Hladnog rata, u Sarajevu je upriličena *Yugoslav Documenta*, posljednja velika izložba savremene jugoslovenske umjetnosti. Tada se po prvi put spominje osnivanje Muzeja savremene umjetnosti u Sarajevu. Ali umjesto toga slijedi raspad države, početak novog rata, i grad pod opsadom. Priča o muzeju ostaje daleka kao i priča o normalnom življenju. Ipak, tokom 1992. godine Enver Hadžiomerspahić, nekadašnji direktor ceremonije otvaranja i zatvaranja XIV zimskih olimpijskih igara i direktor projekta *Yugoslav Documenta*, sa grupom sarajevskih umjetnika počinje raditi na projektu Ars Aevi. Oni šalju poziv za učešće mnogim poznatim svjetskim umjetnicima i muzejima. Od 1992. do 2003. godine preko 160 umjetnika učestvuje u formiranju kolekcije Ars Aevi. Muzeji i centri savremene umjetnosti iz Milana, Prata, Ljubljane, Venecije, Beča, Bolonje i Istanbula organiziraju izložbe na kojima se predstavlja Ars Aevi. Sačinjenu kolekciju, vrijednu 15 miliona eura, čine radovi velikana poput Michelangela Pistoletta, Jannisa Kounellisa, Josepha Kosutha, Ilya Kabakova, Daniela Burena, Brace Dimitrijevića, Marine Abramović, Cindy Sherman, Sophie Calle, Bizhana Bassirija i mnogih drugih.

Kanton Sarajevo je 2007. godine Ars Aeviju ustupio prostor od 2000 m² u Kulturno sportskom centru Skenderija. Bh. arhitekta Amir Vuk dizajnirao je prostor art depoa tako da podsjeća na veliki drveni sanduk, a novac za izvedbu je donirala vlada Italije. Od tada se sve aktivnosti Ars Aevija odvijaju u tom prostoru, dok se čeka na otvaranje muzeja planirano za 2014. godinu. Treba naglasiti i to da je za ovaj muzej već prihvaćen arhitektonski projekat čuvenog talijanskog arhitekta Renza Piana. Godine 2002. je Piano dizajnirao i pješački most Ars Aevi na Vilsonovom šetalištu, kao svoj doprinos u nastajanju Muzeja za kojeg Renco vjeruje *da bi trebao biti izraz kolektivne volje i etičke saradnje istaknutih međunarodnih umjetnika i muzeja savremene umjetnosti.*

Uvako ispričana priča o Ars Aevi projektu nema ništa sporno. Kolekcija je zbrinuta, vlasti su odobrile gradnju Muzeja... Ali sjetimo se protekle godine i svih problema sa kojim su se susrele

Kultura koja ne pristaje na angažman u ime i za račun nacije/nacije/nacije jednostavno nije politički potentna i upotrebljiva u BiH kakva je danas

gradske institucije kulture. Neki će se prisjetiti i medijske najave ostavke direktora Ars Aevija, Envera Hadžimomerspahića. Talas nezadovoljstva kulturnom politikom u gradu i državi nije zaobišao ni projekat izgradnje muzeja savremene umjetnosti. Razlog je jasan. O gradnji Muzeja vlasti šute. Projekat je negdje *zapeo* i niko ne nudi konkretan odgovor. Sad je 2014. godina već vrlo blizu a radovi nisu ni počeli. Znači li to da Muzeja savremene umjetnosti neće biti? Neko bi se mogao zapitati da li nam i treba novi muzej kada ni oni postojeći ne mogu opstati? Ne liči li to na tipičnu bosansku priču u kojoj za sve postoje izvrsne ideje, ali samo do trenutka realizacije?

U razgovoru sa uposlenicima depoa saznali smo da njihova očekivanja nisu neosnovana, tj. da oni zapravo samo očekuju izvršenje onoga što je odobreno. Prema usvojenom projektu, finansijski teret bi trebao biti raspodijeljen na sljedeći način: po 10% bi finansirale četiri sarajevske općine, 20% Grad Sarajevo i 40% Kanton Sarajevo. Na pitanje o razlozima zbog kojih radovi nisu već počeli, direktor Enver Hadžimomerspahić sliježe ramenima. Kaže da s njihove strane postoji spremnost da se sa početkom izgradnje pričuška do formiranja nove vlasti. Tada će projekat ponovo biti prezentiran nadležnima i tada će se dobiti konačan odgovor o sudbini Muzeja. U slučaju da vlasti odluče da gradnje Muzeja neće biti, Hadžimomerspahić naglašava da će ovog puta podnijeti neopozivu ostavku.

Sudbina neuposlene umjetnosti

I gdje smo mi to onda 20 godina nakon osnivanja Ars Aevija? Odgovor se sam nameće: u zemlji u kojoj se kulturni identiteti samjeravaju sa etničkim i nacionalnim pripadnostima. Kultura pa ni umjetnost ne mogu se izdvojiti od problema s kojima se suočava cijelo društvo. Otuda ono što nema nacionalni predznak, što nije

od *interesa* za određenu ideologiju, ostaje izvan interesnog okvira. U tome se zapravo sastoji prepuštenost Zemaljskog muzeja, i institucija prethodno spomenutih, (ne)spособnosti menadžmenta uposlenih. Postojanje Zemaljskog muzeja i Muzeja savremene umjetnosti „ne služi nikome“, jer ne promovira interese ni pretenzije niti jedne nacionalne skupine. Kultura koja ne pristaje na angažman u ime i za račun nacije/nacije/nacije jednostavno nije politički potentna i upotrebljiva u BiH kakva je danas. Ne postoji jasan motiv da se njome bavimo. Novac više nije samo vrijeme, nego i politika. Mjesto borbe za moć i mjesto u kojem se natječu ideološki obrasci. Da li to znači da je i jedina moguća kultura u BiH upravo ideološka tj. ideologizirana na striktno određen način, da ne kažemo Ustavom propisan? Ako nije, zašto nam se onda u posljednjih godinu dana dešava kolaps kulturnih institucija, jedne za drugom?

Treba li Sarajevu i BiH danas Muzej savremene umjetnosti? Ili je bolje da pamtimo ovaj projekat kao krik u vremenu devalvacije svih ljudskih vrijednosti? Ako Ars Aevi ostavimo prošlosti, ako ga budemo gledali samo iz perspektive '92. godine, ako on ostane tek ideja ali ne i realizacija, onda se bojim da smo promašili smisao. Jer to bi značilo da kultura nije pobijedila politiku. Da stanje iz '92. i dalje živi među nama i da mi na to pristajemo. Da je duh grada, čiji je Ars Aevi izraz, zaista uništen i da smo pomireni sa činjenicom da *normalnog* življena više neće biti. Htjeli to priznati ili ne, sudbina Muzeja savremene umjetnosti u Sarajevu vezana je za sudbinu grada. Odnos prema Ars Aeviju može biti i prizma kroz koju se da sagledati u kojoj smo mjeri zaista *preživjeli* rušenje duhovnih vrijednosti jedne epohe.

Kada je 1993. Dean Jokanović Toumin poklonio Sarajevu interpretaciju Pawsnerovog epigrama, sigurno nije mogao ni zamisliti ovakvo Sarajevo u 2012. I moglo bi se ispostaviti da epigram Avigdora Pawsnera nije tek opomena za očuvanje duhovnih vrijednosti jedne epohe, nego predskazanje.

O AUTORICI:

Završila studij filozofije i sociologije. Trenutno studentica magistarskih studija na Odsjeku za komparativnu književnost. Objavila zbirku kratkih priča Anatomija osmijeha. Priče, kritike i eseje objavljuje u časopisima i na portalima u BiH i regiji. Živi u Sarajevu.

ISKUSTVO KAO EKSPONAT: OD MODERNOG KA POSTMODERNOM MUZEJU

MATIJA BOŠNJAK

Naše rasprave o muzejima u BiH, zagušene optužbama, frazama i opštim mjestima, ni ne dotiču se preispitivanja principa i koncepcije izlaganja u svjetlu prelaska iz modernizma u postmodernizam

Danas muzeji – kao i mnoge druge ustanove – nailaze na potpuno nove izazove, budući da su i sami dijelom drugačijih uslova, prevashodno političkih i ekonomskih. Ako je muzeju cilj utjecati na svijest posjetitelja i mijenjati način na koji poimamo određenu temu, koncept ili svjetonazor, onda pod svaku cijenu mora izbjeći retoriku samorazumljivih vrijednosti kakvom se odlikuje, između ostalog, i parola „jedna od sedam institucija od značaja za državu BiH”. Nasuprot tome, muzej mora težiti zadobijanju značaja u očima onih koji od njega očekuju određeni utjecaj, a smatraju ga vrijednim u onoj mjeri u kojoj ga *osjete*. Prvi korak ka tom postignuću mogao bi biti razvoj svijesti o mogućnostima prakse izlaganja, a naročito o idejnoj podlozi tih mogućnosti, s obzirom da je ona bitno različita u modernizmu i postmodernizmu, dvjema epohama čija su načela utjecala i na temeljne principe i na dominantne prakse muzeologije.

Muzej u modernizmu: održavanje života na životu

Kao ustanova čije postojanje, u nekom obliku i funkciji, datira još od antičkog doba, muzej tek u okviru moderne epohe postaje središtem sukoba dviju *opsesija*. Sukladno ideji totaliteta povijesti, „velike opsesije 19. stoljeća” (Foucault, 1967:1), muzej postaje oličjenje potrebe za „akumulacijom svega” budući da na planu prakse sakupljanja, očuvanja i izlaganja predmeta iz različitih povijesnih perioda predstavlja, u obzoru tadašnje znanstveno duhovne orijentacije, pokušaj da se historiju opiše i shvati ne samo kao slijed nasumičnih događaja, već kao kauzalno-logično kretanje i, što je možda i važnije, evolutivno-dinamični slijed obilježen kvalitetom konačnog smisla ili sveopće svrhe. Primićući se vlastitom kraju, moderna epoha je posredstvom avangardno-umjetničkog predstavnštva iskazala i izvjesne antagonističke tendencije spram ustanove muzeja, što je moguće razumjeti kao simptom druge, paralelne, po svemu sudeći kontrapunktno *opsesije*, karakterizirane težnjom da se *prošlost* detronizira kako bi ju naslijedio *kult inovacije*.

Počevši od glasovitog Marinetijevog manifesta u kojem se muzeji

izjednačuju sa grobljima, preko stihova „Neka bombe odjeknu na zidovima muzeja...” (Podoli, 1975:88), slavnog ruskog pjesnika V. Majakovskog, pa sve do značajnih kritičkih promišljanja Benjamina i Adorna o ulozi umjetnine u modernom društvu i utjecaju muzeja na smrt i uskrснуće umjetničkog djela, primjetno je izražena perspektiva prezira ili, u manje radikalnoj varijanti, preispitivanja socijalnog i kulturnog značaja ustanove muzeja. Diskurzivni ili afektivni element prisutan u gotovo svim važnijim razmatranjima odnosa institucije i umjetnosti, zapravo je metafora *groblja*.

V. Benjamin u eseju *Umjetničko djelo u eri tehničke reprodukcije* kao glavnu posljedicu rastućih tehničkih uslova reproduciranja umjetnina navodi gubitak *aure* tj. svojevrsne ritualno-magijske komponente kakvu umjetničko djelo posjeduje u okviru tradicije koja omogućava njegov nastanak i obilježava ga vrijednošću, te datu vrijednost tretira na sasvim drugi način no što to čini reprodukcijaska matrica: „(...) od presudnog je značaja to što se *auratični* (podvukao M.B.) način postojanja umjetničkog dela nikada potpuno ne odvaja od svoje ritualne funkcije” (1974:122). *Auru*, u ovom slučaju, možemo tumačiti kao materijalnu, estetsku i funkcionalnu jedinstvenost umjetničkog predmeta, koja *zakržljava* pojavom mogućnosti *omasovljavanja* tog predmeta posredstvom tehničke aparature, te se, pored ostalog, isti predmet komercijalizuje.

Budući da muzeji, kao visokoelitna predstavnštva kulture (kakvim smo ih smatrali u prošlosti) i ustanove koje za sebe nastoji osigurati izvjesnu mjeru *prestižnog značaja*, okupljaju, čuvaju, zadržavaju i izlažu originale, moguće je pomisliti, uzevši u obzir prethodno navedeno Benjaminovo mišljenje, da se muzej u svojoj

Kada kažemo da očuvanjem stećaka baštinimo specifičnu prošlost našeg podneblja, impliciramo autentičnu vrijednost koju stećci imaju za nas kao artefakti, ali po cijenu praktičnog i kritičkog zanemarivanja njihove kultne vrijednosti

funkciji pokazuje kao istinski oponent tehničkoj mehanizaciji koja kulturu komercijalizira *omasovljujući* njene sadržaje. Međutim, ukoliko muzej tretiramo kao ustanovu koja predmete – ne samo umjetnine – na izvjestan način *otuduje* od njihovog prvobitnog konteksta da bi ih okupila u potpuno desakralizovanom ambijentu, *iščežavanje aure* je moguće tumačiti kao proces kretanja umjetnine – ali i eksponata drugih vrsta – prema njihovoj *smrti*, te shodno tome razumjeti i pomenuta poistovjećivanja muzeja sa *grobljem*. Riječ je, dakle, o bitnoj izmjeni percepcije eksponata uslijed poma-ka od njegove kulturne *uporabne vrijednosti* ka tržišnoj i *izložbenoj* vrijednosti, a to kretanje je, po svemu sudeći, analogno *preseljenju* iz sakralno-ritualnog ambijenta u sekularni ambijent muzeja, gdje vladaju drugačiji zakoni percepcije.

Najbolji pokazatelj toga je, prema mom mišljenju, odnos prema stećcima. Budući da stećci posjeduju određenu kulturno-historijsku vrijednost, ustanova ih preuzima da bi ih očuvala u materijalnom smislu. Sam taj proces nužno vodi ka otuđenju predmeta, s obzirom da se primarna i prvobitna funkcija nadgrobnog spomenika zamjenjuje funkcijom *referiranja* na nekadašnje sakralno, religijsko ili metafizičko svojstvo. Drugim riječima, stećak nas na svoju funkciju *podsjeća* tako što, u okviru muzeloške prakse, doprinosi iskustvu naše historijske baštine. Bitno je primijetiti da prvobitna uloga stećka ne implicira pojam baštine i pasivnu ulogu baštinjenja *prošlog*, već aktivni, ritualni princip baštinjenja u okviru tada postulirane kulture. Kada, dakle, kažemo da očuvanjem stećaka baštinimo specifičnu prošlost našeg podneblja, impliciramo *autentičnu vrijednost* koju stećci imaju za nas kao artefakti, ali po cijenu praktičnog i kritičkog zanemarivanja njihove kulturne vrijednosti.

Ključno pitanje je, zapravo, da li je određenom predmetu moguće obezbijediti prostor očuvanja, a pritom ne eliminirati ukupnu vrijednost njegove prvobitne povijesne situiranosti, koju on svojim očuvanjem preuzima. Postavka Sarajevski ratni predmeti¹, izložena u Historijskom muzeju u Sarajevu, zacijelo je u tom pogledu veoma ilustrativna. Radi se, naime, o naročitoj *auri* i načinu na koji se ona ispoljava, čineći predmete živima čak i ako su, smještanjem u prostor muzeja, otrgnuti od prvobitnog konteksta, prvostepene svrhovitosti. Smatram da se doživljaj *izuma* eksponiranih tom postavkom može tumačiti upravo u ključu gubitka njihove primarne *upotrebne vrijednosti* radi zadobijanja određenog kvaliteta *istrajnosti* koja izloženost ne čini deplasiranim. Praksa njihovog izlaganja podrazumijeva pomak od prvobitne utilitarne funkcije ka potpunoj besvrhovitosti, osim na planu recepcije gdje se, izmičući tržišnoj komercijalizaciji i pretvaranju u robu, uzdižu na estetsku ravan

ili, drugim riječima, postaju svojevrsni artefakti koji upućuju na mogućnost postojanja *svrhovitosti bez svrhe*. Na ovom primjeru potvrđuje se pomenuta Adornova misao o dijalektičkom prevratu koji od *smrti* artefakta ili predmeta izloženog u muzeju vodi ka *uskrsnuću*, novom životu zasluženom izumljenjem novog oblika svrhovitosti, koju bismo, možda, mogli okarakterisati kao potrebu za pamćenjem, očuvanjem uspomene na korjenitost potrebe *da se život održi na životu*.

Sarajevski ratni predmeti su predstavljeni informativnim tekstom, fotografijama, filmom o njihovom nastanku i upotrebi, interaktivnim 3D modelom i vizuelnom prezentacijom porijekla svakog predmeta. Ekspонат je sad više od samog predmeta – ekspонат je i naracija. Uslov nastanka ovih predmeta prvenstveno je rat, te upravo taj okvir određuje njihovu temporalnost i upotrebljivost. *Izumi* kao sterilizator ili agregat svojom upotrebom vriednošću, postojanom samo u određenom povijesnom momentu, po okončanju tog momenta zavređuju autonomiju da bi čuvali pamćenje ili ukazali na dimenzije života koje izmiču općim historijsko-znanstvenim sistematizacijama. Ti izumi nadrastaju sveopći utilitarizam samim tim što standardi korisnosti važeći u momentu njihovog nastanka zapravo odražavaju poremećaj odnosa. Izumljeni kao instrumenti s određenim ciljem ili svrhom, oni ne samo da tu prvobitnu svrhu gube i bivaju estetizirani, već se na koncu preobražavaju u samu suprotnost svrsishodnom – postaju *emblemi neupotrebljivosti*. Za percepciju i poimanje tog preobražaja (ili neizbježne ambivalentnosti kreacija?) nužna je, više i od samog postojanja i izlaganja predmeta – naracija, koja u postmodernističkoj epohi postaje ključnim elementom muzejskih postavki.

Ključno pitanje je, zapravo, da li je određenom predmetu moguće obezbijediti prostor očuvanja, a pritom ne eliminirati ukupnu vrijednost njegove prvobitne povijesne situiranosti, koju on svojim očuvanjem preuzima

Muzej u postmodernizmu: teatar i heterotopija

Nije slučajno što većina savremenih muzeja koji nastoje održati blisku vezu sa lokalnom kulturom ili tradicijom za prezentiranje vlastitih sadržaja koriste narativne tehnike. E.H. Gurian u knjizi *Civilising the Museum* navodi primjer tematskog muzeja koji principe i sredstava vlastite prakse formira u suradnji sa pripadnicima i pri-

1) <http://h.etf.unsa.ba/srp/projekat.htm>

padnicama američkog domorodačkog plemena: „Oni smatraju da je većina sadržaja njihove kulture očuvana putem priča, pjesama, hrane i usmene predaje, te su voljni učestvovati u stvaranju odgovarajućih oblika prezentiranja.” (2006:176) Na taj način praksa očuvanja određenog kulturnog sadržaja izbjegava znanstveni objektivizam koji u potpunosti otuđuje predmet vlastite klasifikacije od primarnog konteksta, a obavezuje se na mogućnost ritualizacije cjelokupne izlagačke prakse.

Pojedini tematski muzeji koji pretenduju ka prezentacijama historijskog događaja kakav je holokaust (pa se i sam muzej zove *The United States Holocaust Memorial Museum*), odstupaju od distanciranog znanstvenog pristupa i koriste se narativnim tehnikama, pri čemu posjetitelje aktivno uključuju u iskustvo Drugog svjetskog rata: ne izlažu se samo sačuvani predmeti, već se i posjetitelji izlažu stravičnim događajima kroz koje su programom primorani marširati (2006:181), nakon čega im se nude različite mogućnosti za nastavak upoznavanja ili doživljavanja narativa. Sa tog stanovišta je moguće primijetiti znatno drugačiji odnos muzeja prema pojmu *autentičnosti*: savremenim muzejima je, dakle, u cilju proizvesti autentično iskustvo prije nego naglašavati autentičnost pojedinačnog artefakta. U ovom slučaju, iskustvo se posmatra kao rezultat indu-

Muzej zvani Youtube samim konzumentima omogućava da budu kustosi ... u potpunosti premošćujući opreke elitnog i pučkog tako što razlike uključuje u vlastiti mehanizam rasprskavanja različitoga

ciranja specifičnog artefakta, koji za konačni cilj ima potaknuti razmišljanja o ličnoj odgovornosti, što muzej kao ustanovu približava formi teatra.

Za razliku od modernističkih svjetonazora, postmodernizam se, kao „konceptija koja dopušta prisutnost i koegzistenciju čitavog raspona vrlo različitih, a ipak subordiniranih značajki” (Jameson, 1988:190), sasvim drugačije odnosi prema pojavama: od

kiča, preko rigidne distinkcije visoke i masovne kulture, artistski vrhunskog i trivijalno-zabavljачkog, pa sve do same povijesti, koju ne tretira kao jednoobrazni linearni kontinuitet, već kao *pripovijest* ili beskrajnu mrežu fragmentarnih naracija od kojih nijedna ne teži zauzeti mjesto apsolutne istine, niti prisvojiti legitimacijske kriterije.

Tradicionalno zamišljeni muzeji na organizacijskoj razini utjelovljuju (modernističku) potrebu za klasifikacijom ili kategorizacijom raznorodnih, disparatnih, hronološki ili kulturološki udaljenih predmeta, dovodeći ih u jedan uređeni sklop odnosa putem prakse izlaganja koja u odnosu na primarno utopište značenja datog pred-

meta uspostavlja superioriran sistem značenja. Posmatrajući sustav odnosa iz pravca predmeta prema muzeju koji ga čuva, sama ustanova djeluje kao svojevrsan diskontinuitet (što je, smatram, jasno iz pomenutog slučaja stećaka), kao neprirodna putanja, deformacija jednog poretka čija teleologija, ustanovljena zajedno sa stvaralačkim činom, nije očekivala *mesijansku* intervenciju muzejske prakse očuvanja ili spašavanja i čija simbolička transgresija možda podrazumijeva i grubo fizičko propadanje.

Nasuprot tome, prošlost je, sa stanovišta postmodernog duhovnog obzorja, ili mnoštva njih, konstruirana diskurzivno ili ideološki, te ju treba preispitivati i prema njoj se odnositi sa određenom ironijskom distancom. Muzeji koji korespondiraju sa takvim poimanjem povijesti drugačije će organizovati vlastitu izlagačku praksu, te postati inkluzivni prema različitim pripovijestima o određenom događaju i različitim perspektivama na istu okolnost.

Smatram da je virtualni medij po imenu *Youtube* najbolji pokazatelj načina na koji samog sebe promatra postmoderni duh, te da je načelo (ili odsustvo načela) organizacije po kojem taj medij funkcioniра zapravo blizak prostoru muzeja, prvenstveno po tome što – na poseban način – sadržaje skladišti, čuva i distribuira. *Youtube* ne posjeduje stroge, znanstveno utemeljene principe selekcije i filtracije sadržaja, jer se ne poziva na sigurno poznavanje vrijednosti. Muzej zvani *Youtube* samim konzumentima omogućava da budu kustosi, pružajući im mogućnost odabira, nepreglednu mrežu pojedinosti, fluidnost, anarhiju i fragmentaciju; u potpunosti premošćujući opreke elitnog i pučkog tako što *razlike* uključuje u vlastiti mehanizam rasprskavanja različitoga.

Izmjena izlagačkog postupka samih predmeta podrazumijeva dopunu izlagačke prakse ili potpuno novu konceptualizaciju, što predlaže Beth Lord na tragu Foucaultove ideje o povijesnim diskontinuitetima i muzejima kao *heterotopijama* – prostorima koje kulture izgrađuju kako bi na jednom mjestu okupile disparatne, međusobno nepovezive oblike i pojave. Naime, ukoliko čin interpretiranja u smislu dodjeljivanja značaja određenom predmetu iskazuje nesrazmjer, raspuknuće, golem jaz između deskripcije i supstancije, sama interpretacija taj rascijep može uključiti ne tek kao posljedicu nepremostive barijere, već kao tematiku. Koncepti bi, dakle, stremili ka prezentiranju vlastitih principa organizacije, a ustanova bi, pored eksponata, izlagala i samu sebe, ponudivši vlastiti poredak, vlastiti sistem grupisanja, vlastite klasifikacijske postupke: *razliku* od koje boluje predstavila bi kao vlastito heterotopijsko diferencijalno obilježje, umjesto da ju estetski, arhitekturno, strogo znanstveno – prikriva.

LITERATURA:

Adorno, T., 1983., *Prisms*, MIT Press

Benjamin, W., 1974., *Eseji*, Nolit, prevod: Tabaković, M.

Foucault, M., 1967., Of Other Spaces, *Architecture/ Mouvement/ Continuïte*

Gurian, E., 2006., *Civilising the Museum*, Routledge

Lord, B., 2006., Foucault's museum: difference, representation, and genealogy, *Museum and society*

Podoli, R., 1975., *Teorija avangardne umetnosti*, Nolit, prevod: Janićijević, J.

Jameson, F., 1988., Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma, u: Kuvačić, I., Flego, F. (ur.) *Postmoderna: nova epoha ili zabluda*, Naprijed, prevod: Dvornik, S.

O AUTORU:

Autor je student Odsjeka za komparativnu književnost i bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Bavi se pisanjem kritičkih tekstova, eseja, umjetničke proze i poezije. Jedan je od članova neformalne grupe mladih kritičara udruženih pod nazivom Odstranjenje (<http://odstranjenje.blogspot.com/>)

Open
Society Fund
Bosnia & Herzegovina

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina